נחום שטיף.

יידען און יידיש.

ווארשע 1920.

יידען און יידיש.

הקדמה.

הונדערטער יאָרען האָבען יִדען גערעט יִדִיש, געפּרֵייט זִיך און גע׳דאַגט אויף יִדִיש, געהאַנדעלט און געהאַנדעלט, אַ וועלט אויסגעווען אויף זֵייער שפּראַך—אויף יִדִיש. מאַמעס האָבען מִיט „אונטער שׂרה׳לעס וויִגעלע״ קִינדער פאַרוויִגט. אויף יִדִיש האָט מען געלערענט אִין חדרים, אִין ישיבות, אִין קלויזען און בתי-מדרשים, תּורה און ספרים פאַרטֵייטשט, אויף יִדִיש האָבען רבנים און גאונים תּורה און מוסר געזאָגט פאַר דעם עולם, אויף יִדִיש זענען געווען געשרִיבען מוסר-ספרים. אַ גאַנץ העלפט פון דעם יִדִישען פאָלק, אונדזערע מאַמעס, האָבען דעם יִדִישען חומש, דעם צאנה-וראנה געלֵייענט, אויף יִדִיש האָבען זֵיי אַפילו זֵייערע האַרצִיקע תּפילות, תּחינות, געזאָגט. אַ קיצור אויף יִדִיש האָבען יִדען אַ וועלט אויסגעפִירט, און קֵיינעם אִיז נִישט אֵיינגעפאַלען אָפּצופרעגען, צִי אִיז רעכט אַזוֹי, צִי אִיז טאַקע יִדִיש אונדזער שפּראַך און צִי דאַרפען מִיר אפשר גאָר האָבען אַנ׳אַנדער שפּראַך? אודאי יִדִיש! וואָס דען? אודאי קאָן מען אַ וועלט אויספִירען נאָר אויף דער שפּראַך, וואָס יִדען האָבען זִי פון דור-דורות אִין מויל, און וואָס אַלע יִדען פאַרשטֵייען. אִיז דען שַייך צו פרעגען, למשל, צִי אִיז רעכט, וואָס אַ מענטש גֵייט אויף זֵיינע פִיס, טוט מִיט זֵיינע הענט, קוקט מִיט זֵיינע אויגען וכדומה? אודאי אַזוֹי, דאָס אִיז דאָך דער דרך הטבע!

האָבען יידען טאַקע נישט געפּרעגט קיין ווילדע קשיות און גע־טון זיך זייערס, און טאַקע אויף זייער שפּראַך, אויף יידיש. וואָרום יידיש האָט געגעבען אַ וועלט צו זען. צי האָבען יידען, למשל, געוווּסט פון אַ וועלט צו זאָגען, איידער ס'זענען אויפגעקומען יידישע צייטונגען? ערשט, אַז מ'האָט אָנגעהויבען דרוקען צייטונגען און ביכלעך וועגען דער היינטיקער וועלט אויף יידיש, האָט אַ ייד געקאָנט וויסען, וואָס עס טוט זיך אין פּאָליטיק, אין מסחר, צווישען יידען, אין לענדער און צווישען פעלקער, בכלל וואָס טוט זיך אויף דער גאָרער וועלט. יידען האָבען זיך געקאָנט דערוויסען, וואָס די צייט פאָדערט פון אונדז, ווי האַלט עס מיט יידען, מיט זייערע פּרנסות און מיט זייער גייסטיק לעבען. וואָס דאַרפען יידען פאַרלאַנגען, וואָס טוט מען, אַז מ'זאָל יידען נישט באַעול'ען, אַז זיי זאָלען אויסבעסערען זייער מצב וכדומה. בכלל דורך יידיש איז אַ ייד געוואָרען פאַרקנופּט און פאַרבונדען מיט יידען און מיט אַ וועלט, אַזויווי יעדער אַנדער אומה דורך איר שפּראַך, און האָט געקאָנט זוכען מיטלען, ווי אַזוי נישט צו בלייבען הינטערשטעליק פון אַ וועלט.

אַזוי האָט זיך געפירט אונדזער יידיש וועלטעל כמנהגו, יידען האָבען געהאַלטען, אַז אַזוי דאַרף זיין. ווי פאַרוווּנדערט דאַרף עס איצט זיין אַ ייד פון אַ גאַנץ יאָר, ווען מיטאַמאָל הערט ער די לעצטע יאָרען וועגען „יידישיסטען" און „העברעיסטען", וועגען אַ „קאַמף", וואָס קומט פאָר צווישען צוויי מחנות אין דער שול און אין תלמוד-תורה, אין די בילדונגס-חברות און קהלות! וואָס זאָל ער זיך קלערען, ווען „העברעיסטען" נעמען מיטאַמאָל אים איינרעדען, אַז „יידיש" איז נישט קיין שפּראַך, נאָר אַ שאַנדע, אַ „זשאַרגאָן", וואָס מ'דאַרף פון אים, וואָס גיכער, פּטור-ווערען? וואָס זאָל ער זיך טראַכטען, ווען ער הערט, ווי „העברעיסטען" זענען מרעיש-עולמות, אַז „יידישיסטען" ווילען אויסמעקען אונדזער גאַנצען „עבר" מיט דער תורה, מיט דער גאַנצער גוטער יידישקייט, פירען שיר נישט צו שמד? און

זיי, די „העברעיִסטען", וועלען שוין ראַטעווען דאָס פאָלק ישראל, אַלע יִידִישע קינדער וועלען מיטאַמאָל אָנהייבען רעדען העב-רעיִש, ווי אַ וואַסער, און זיי, די „העברעיִסטען", וועלען אונדז אַריינזעצען אַ נייע, כשר'ע העברעיִסטיִשע נשמה!

דאַרף מען אויפקלערען די זאַך, אַז יעדער ייִד זאָל פאַר-שטיין, וואָס איז דאָס אַזינס „יִידִישיִסטען", וואָס מ'מאַכט זיי איצט פאַר עוכרי ישראל, פון וואַנען נעמען זיי זיך, וואָס ווילען זיי? און ווייטער, וואָס איז דאָס אַזינס „העברעיִסטען", וואָס פאַר אַב'עולות שטעלען זיי אויס די „יִידִישיִסטען" און וואָס ווי-לען זיי איספּירען? זאָל די זאַך אַראָפּ פון די הויכע הימלען פון פאַרטיי־חקירה אויף דעם מעמד פון פשוט'ן פאַרשטאַנד, זאָל יעדער וויסען, פון וואָס דאָ רעט זיך, וואָס צו טון, וועט ער שוין אַליין פאַרשטיין.

I.

פון וואַנען נעמען זיך „יידישיסטען״?

פון וואַנען נעמען זיך „יידישיסטען״? וויאַזוי איז דאָס געקומען דערצו, אַז יידיש, די שפּראַך פון פאָלק וויזיקסטענס טויזענט יאָר דורכאַנאַנד, האָט באַדאַרפט גאָר האָבען אַ באַזונדער „פּאַרטיי״, אַ מחנה, וואָס שטעלט-זיך-איין דערפאַר? און ווער באַפאַלט דען די יידישע שפּראַך, אַז מ׳זאָל דאַרפען זיך אָננעמען פאַר איר? און ווו זענען יידען אויף דער וועלט, וואָס האָבען עפּעס אויך אַ דעה?

איז דער תירוץ אַזוי: „יידישיסטען״ זענען געוואָרען דערפאַר, ווייל פריער, פאַר זיי, זענען געווען קעגען-יידישיסטען, „אַסימיליאַטאָרען״ און „העברעיסטען״. „יידישיסטען״ זענען געוואָרען דערפאַר, ווייל שוין אַ שטיק צייט, אַז אַ טייל יידען, און גראָד אויפגעקלערטע, געבילדעטע יידען, רודפ׳ן יידיש עד חרמה, ווילען די שפּראַך אויסוואָרצלען פון דעם פאָלק, און באַם פאָלק פרעגט מען נישט, דאָס פאָלק איז נאָך צום וואָרט נישט געקומען, ממילא האָבען זיך געמוזט געפינען מענשען, וואָס זאָלען זיך איינשטעלען פאַר דעם פאָלק און פאַר זיין שפּראַך. אַזוי זענען אויפגעקומען „יידישיסטען״.

די משכילים.

די שנאה צו יידיש בא א געוויסען טייל געבילדעטע יידען, אינטעליגענטען, איז נישט נעכטען געוואָרען. זי האָט שוין א וזוקה פון שיינע עטלעכע צענדליק יאָרען. די ערשטע, וואָס האָבען יידיש געוואָרפען א שטיין אין קאָפּ און געקרינט אונדזער פאָלקס-שפּראַך מיט דעם בזיון-נאָמען „זשאַרגאָן“, דאָס זענען געווען די משכילים נאָך פון ניקאָלאַי דעם ערשטענס צייטען. אין געטון האָבען זיי עס נישט דערפאַר, ווייל זיי זענען געווען שונאים דעם פאָלק, נאָר, אדרבא, פון ליבשאַפט און איבערגעגעבענקייט. זייער רצון און זייער צוועק איז געוויס געווען צום גוטען, נאָר וואָס דען? זיי זענען געגאַנגען מיט א פאַלשען דרך.

וואָס האָבען געוואָלט די משכילים? זיי האָבען געוואָלט אויסמענטשלען דעם יידען, זיי האָבען געוואָלט אויפריכטען דאָס פאָלק מיט לייטען גלייך. זיי האָבען געזען, ווי בא יידען הערשט א שרעקלעכער פאַנאַטיזם; יידען, ווייניקסטענס א גרויסער טייל יידען, האָבען זיך געטיילט אין חסידים און אין מתנגדים. חסידים זענען געווען פאַרגליבט אין רבי'ן, געזופּט זוהר, געפּראַוועט תקונים און פאַרבראַכט זייערע יאָרען אין די קליזען און אין די שטיבלעך מיט דערציילען דעם רבי'נס נסים. מתנגדים זענען געזעסען אין די ישיבות, אָדער גלאַט בא דער גמרא און געפּראַוועט לומדות און פרישות. ביידע מחנות, דערוויפט, אָבער, די חסידים, זענען אָפּגעשטאַנען פון א וועלט מיילען ווייט. אונדזערע גרויסע מוחות און דערהיבענע נשמות זענען געווען אומבאַהאָלפען, אזוי ווי קליינע קינדער, ווען ס'האָט זיך געהאַנדעלט פון היינטיקער וועלט. וואָרום געלעבט האָט מען מיט יענער וועלט און ס'איז געווען דער גרעסטער קאָמפּלימענט, ווען מ'האָט אויף א יידען געזאָגט, אז ער איז א זיידענער יונגערמאַן, ד. ה. ער האָט קיין טראָפּען בלוט נישט, און ער ווייסט נישט קיין צורת-מטבע, לומדות און חסידות איז געווען די גרעס-

טע מעלה, אַרבעט און מלאכה איז געווען אַ שאַנד, אַ פּסול אין דער משפּחה, מ'האָט זיך באַרימט, אַז „אין מיין משפּחה איז, דאַנקען גאָט, קיין איין בעל-מלאכה נישטאָ". צו די אמת'ע חסידים און לומדים זענען צוגעשטאַנען אַ מחנה ליידאַקעס, ליידיגגייערס, פאַלשע מענטשען, וואָס האָבען זיך געוואַרעמט בּאַ יענעמס פייער, ראשית, כּדי די שיין פון תּורה און חסידות זאָל זיי אויך באַשיינען, און שנית, כּדי צו האָבען אַנ'אויסרייד גאָרנישט צו טון און בעל-הבּית'עווען איבער'ן פּשוט'ען פאָלק, איבער דעם האָרעפּאַשנעם יידען. דער המון איז געווען פאַרוואָרלאָזט, פאַרווילדעט, אים איז געווען פרעמד הן דאָס שיינדעל פון דער תּורה, הן דער בּרען פון חסידות, וואָרום טאָג ווי נאַכט האָט ער בּאַדאַרפט האָרעווען און פאַרשוואַרצט-ווערען איבער'ן ווייסטיקען שטיקעל ברויט און קוים זיך אויסגעלערענט אין חדר דאַווענען, זעלטען ווען אַ פּרשה חומש, דערפאַר האָט ער געהאַט די זכיה אויסצוהאַלטען מיט זיין בלוטיקען גראָשען נישט נאָר ישיבות און רביים, נאָר גלאַט אַזוי שיינע יידען,—און זייער זכות לעבט ער דאָך אויף דער וועלט!

פון דעם דאָזיקען פּאַראַזיטיזם און פון אַנדערע זאַכען האָבען זיך גענומען אַלערליי יידישע אומגליקען: די שרעקליכע ליידיגגייערייַ, אָרעמקייט און קהל'שע רציחות. אַ גרויסער טייל יידען, חסידים און לומדים זענען דאָך גלאַט געווען פּטור פון עול, ד. ה. זיי האָבען דאָך בּאַדאַרפט האָרעווען אויף עולם-הבּא, ממילא האָבען זיי שוין נישט געקאָנט האָבען קיין דאגת-פּרנסה. האָט מען די דאָזיקע דאגה געלאָזט פאַר נשים, וואָס זענען אויסגעריסען געוואָרען, אָדער פאַר'ן פאָלק, וואָס דאַרף זיי אויסהאַלטען. דערצו האָבען זיך נאָך צוגעקלעפּט דאָס גאַנצע פּעקעל כּלי-קודש און גלאַט שיינע יידען: איינגיקלעך, ירושלמי'ס, משולחים, יידען מיט אַ גילדענעם אָדער, בעלי-טאַקסעס, נשרפים. יידען מיט חבורים אונטער'ן אָרעם, גבאים, הכנסת-כּלה'ניקעס און סתם יורדים. אַ גאַנצער היישעריק ליידיגגיי-

ערס, וואָס האָבען זייער געהאַלטען פון זיך און זענען אַרומגע־גאַנגען מיט פאַריסענע בעז. פון סתם אָרעמעלייט, שנאָרערס, קאַ־ליקעס און דראַבעס ש׳ין ניִשט צו רעדען. די יִדישע אָרעמקייט איז געווען נישט צו באַשרייבען. וואָרום געאַרבעט, געטון עפּעס האָט נאָר אַ טייל, דער, וואָס האָט שוין נישט געקענט פאַר עפּעס אַנדערש, ד. ה. פאַר תּורה און חסידות. און אַזוי ווי די מלאכה איז געווען זייער פאַר׳מאוס׳ט, האָבען מיר די מלאכה אויך נישט געקענט, ווי ס׳באַדאַרף צו זיין, און דער יִדישער בעל־מלאכה איז געווען אַ פּאַרטאַטש, אַ לאַטוטניק, וואָס האָט קיין רעכטע זאַך נישט געקאָנט מאַכען און האָט ממילא קוים פאַר־דינט אויף וואַסער מיט קאַשע.

און אָנגעפירט דאָס דאָזיקע פאַרומערט וועלטעל האָט ק ה ל ד. ה. די שיינע יִדען, מזרח׳ניקעס, קהל־פאַרזאָרגער און פּיאַוו־קעס מכל המינים. זיי זענען געווען די בעלי־בתים איבער׳ן בלו־טיקען גראָשען פון דער טאַקסע. פון דעם יִדען האָט מען גע־ריסען די הויט און געגעבען האָט מען אים ביינער, נישט קיין פליישׁ. זיי האָבען געהאַט צו זאָגען אויף אַלערליי שטייערן און פּאָדאַטקעס, וואָס די מלוכה האָט געפאָדערט, און זיי האָבען זיך געפירט ביד רמה, ד. ה. געריסען באַ דעם אָרעמאַן און געלעבט משוד עניים ואביונים. צו ניקאָלאַי דעם ערשטענס צייטען איז נאָך צוגעקומען די גזרה פון רעקרוטען, און קהל׳שע רציחות האָבען דערלאַנגט ביז צום הימעל. די געשיכטע פון „פּוימאַניקעס" פון טויזענטער יִדישע קינדער, וואָס האָבען באַדאַרפט אויסשטיין נישט אַליין די יִדישע גזרה, נאָר נאָך מער פאַר שיינע יִדענס קינדער—די דאָזיקע געשיכטע וועט אייביג בלייבען אין זכרון פון פאָלק, ווי אַ בלוטיקער פאַס.

די ערשטע געבילדעטע יִדען, וואָס זענען אויפגעקומען באַ אונדז, האָבען עס אַלץ צוגעזען. זיי האָבען געזען, ווי דאָס יִדישע פאָלק איז אומוויסענדיק, אָרעם און פאַרוואָרלאָזט איבעוויי־ניק באַ זיך, ווי דאָס איז פאַר׳מאוס׳ט באַ אַ וועלט. זיי האָט

דאָס האַרץ געריסען אויף דעם גרויסען יידישען אומגליק, האָבען זיי געוואָלט אויפריכטען דאָס פאָלק, זיי האָבען גענומען באַווייזען, אַז מענטשען דאַרפען קודם-כל אַרבעטען, אַז פון שווינדעל און ווינט, פון מעקלעריי און שענקעריי קאָן מען נישט און מ׳דאַרף נישט לעבען. אַרבעט איז קיין חרפה נישט, אדרבא, אַרבעט איז אַ מעלה הן באַ אונדזערע אַלטע חכמים, הן באַ דער היינטיקער אויפגעקלערטער וועלט. זיי האָבען גע׳טענה׳ט, אַז יידען דאַרפען זיך נעמען ערנסט פאַר מלאכה און ערד-אַרבעט, כדי צו פאַרדינען ערלעך זייער ברויט, אַז יידען דאַרפען אַוועקוואַרפען מאוס׳ע רגילות׳ען און נאַרישע מנהגים, וואָס קערען זיך כלל נישט אָן מיט יידישקייט, און זיי דאַרפען ווערען היינטוועלטיקע מענטשען, און על-כולם בילדונג. יידען דאַרפען זיך בילדען, לערנען זיך. נישט אין דער גמרא און אין זוהר אַליין שטעקט די חכמה. נישט פון זיי קאָן מען זיך אויסלערנען צו פאַרשטיין די היינטיקע וועלט צונויפרעדען זיך און אַרומגיין מיט מענטשען, וויסען, וואָס אויף דער וועלט טוט זיך, האָבען אַ פנים אויף דער וועלט. בכלל, אַז יידען וועלען האָבען בילדונג און היינטוועלטיק וויסען: זיי וועלען קענען שפּראַכען און אַנדערע וויסענשאַפטען, וועט זיי גרינגער זיין צו לעבען, צו פאַרדינען ברויט, זיי וועלען פטור-ווערען פון אַ סך אינעווייניקסטע אָנשיקעניש׳ען און זיי וועלען געפינען חן באַ דער וועלט אויך, און די רעגירונג וועט זיי אויך בעסער באַהאַנדלען, וועט זיי געבען „פּראַוועס“.

אַזוי האָבען געגלייבט און דאָס האָבען געוואָלט די משכילים, און ווייל זיי זענען געווען דערהויפּט בוך-מענטשען, האָבען זיי געגלייבט מער פאַר אַלץ אין דעם כוח פון בילדונג, בילדונג זאָל קומען דורך נייע היינטוועלטיקע ביכער, צייטונגען, און ראשית-כל דורך נייע היינטוועלטיקע שולען. אין די אַלטע חדרים און תלמוד-תורות איז דער גאַנצער למוד געווען חומש מיט רש״י, שלחן-ערוך און גמרא, בכלל יידישקייט,

און אַרויסגעקומען זענען קאַליקעס. אין די נייע שולען זאָל מען לערנען חוץ יידישקייט, נאָך שפּראַכען אויך, לשון־קודש, די לאַנד-שפּראַך און הײַנטוועלטיקע זאַכען, אַזױװי אין שולען באַ אַלע פעלקער, ס'זאָל אַרויס אויפגעקלערטע מענטשען, און זיי זאָלען טויגען „צו גאָט און צו לייט”.

אָט די דאָזיקע געבילדעטע יידען, די משכּילים, האָבען געוואָלט אומבייטען דעם גאַנצען יידישען לעבענס-שטייגער. דער •יד זאָל זיך אָפּטרייסלען פון דעם פאַנאַטיזם, פון דער ליידיגייעריי, פון דער נאַרישער גדלות, פון ווילדע מנהגים, פון דער זשופּיצע מיט'ן שטריימעל, און פאַר איין-וועגס פון זיין שפּראַך, ד. ה. פון יידיש אויך. אויס מיט יידיש! דער ייד זאָל אָנהייבען רעדען און שרייבען, טראַכטען און פילען אויף אַ פרעמדער שפּראַך, אויף דער לאַנד-שפּראַך: אין רוסלאַנד אויף רוסיש, אין פּוילען אויף פּויליש וכדומה. אַזוי האָבען זיי די ערשטע גענומען רודפ'ען די יידישע שפּראַך.

פאַרוואָס איז באַ זיי יידיש געווען אַזוי שטאַרק אָפּגעפּרעגט? דאָ זענען געווען עטלעכע סבּות. פאַר זיי גופא איז יידיש געווען נישט מער, ווי אַ נשאר פון דער אַלטער יידישלעכקייט, וואָס אין דעם, אין דער יידישלעכקייט, האָבען זיי געזען אַלע יידישע צרות, זיי אַליין האָבען באַקומען בילדונג און וויסען אויף פרעמדע שפּראַכען, צום מיינסט, אויף דייטש, די יידישע ליטעראַטור איז נאָך דאַמאָלס געווען זייער אָרעם, אויסער צאנה־וראנה, מוסר ספרים און בבא-מעשיות זענען אויף יידיש קיין אַנדערע נוצלעכע, הײַנטוועלטיקע ביכער כּמעט ווי נישט געווען. ממילא האָבען זיי נישט געהאַט קיין דרך-ארץ פאַר יידיש. אַקעגען אַנדערע שפּראַכען האָט יידיש אויסגעזען אַזוי עלענט און וויסט, אַזױװי דאָס יידישע לעבען אַקעגען דער וועלט. נעמען ווייטער און באַשאַפען אויף יידיש הײַנטוועלטיקע נוצלעכע ביכער, אַז אַ ייד זאָל זיך קאָנען בילדען אויף יידיש, אַזױװי יעדער אַנדער פאָלק אויף זיין שפּראַך, אַזאַ געדאַנק איז זיי גע-

זוען פרעמד. צו וואָס באַשאַפען נייעס, אַז ס'איז פאַראַן פאַרטיג אויף פרעמדע שפּראַכען, דאָרט, ווו זיי גופא האָבען געשעפּט און זענען געהאָלפען געוואָרען? און מ'דאַרף דאָס גאָרנישט אויך! און דאָס איז די וויכטיקסטע זאַך. יידיש האַלט צונויפגעשמיט יידען אינגיינעם, מאַכט פון זיי אַ באַזונדערע אומה, מיט באַזונדערע מדות און מנהגים און מיט אַ באַזונדער רוחניות'דיק לעבען. בכלל יידיש שייט-אָפּ יידען פון קריסטען, פון אַ וועלט, די שפּראַך מאַכט אַ מחיצה, און די מחיצה דאַרף מען אומוואַרפען, — איבער איר קומען אַלע יידישע אומגליקען. יידען דאַרפען זיין מיט אַלע גלייך, ד. ה. אין רוסלאַנד דאַרפען זיי זיין רוסען, אין פוילען — פּאָליאַקען, נאָר מיט זייער אייגענער אמונה. יידען דאַרפען רעדען די לאַנד-שפּראַך, רוסיש, פּויליש וכדומה, דאַרפען לערנען די קינדער אין רוסישע, פּוילישע שולען, דאַרפען האַנדלען און אַרבעטען, לעבען בכלל, אַזוי-ווי די אַרומיקע קריסטלעכע וועלט. פאַר יידישקייט איז גענוג, אַז יידען וועלען לייגען תפילין און גיין אין מנין, עסען כשר'ס און געבען אַ נדבה. דאָס האָט געהייסען, אַז יידען זאָלען זיך אַסימילירען, ד. ה. זיי זאָלען אָנווערען זייער אייגענעם קבוץ-לעבען, זיי זאָלען ווערען אויס באַזונדערע אומה און זאָלען זיך, אין אַלע ענינים פאַרגלייכען מיט דער קריסטלעכער וועלט — חוץ אין אמונה-זאַכען.

די אַסימילאַציע, דאָס אָפּטרייסלען זיך פון אַן אַלגעמיינעם יידישען שטייגער, זאָל האָבען אַ טאָפּעלע פעולה. ראשית, זאָלען יידען פטור-ווערען פון דעם אייגענעם, אַלטען שימעל, פון דעם פאַנאַטיזם, לײדיגגייעריי, אָרעמקייט, אָפּגעריסענקייט פון דער וועלט וכדומה, — זיי זאָלען אָנהייבען געניסען פון אַ וועלט; שנית, זאָל צוליב דעם בטל-ווערען דער אַנטיסעמיטיזם, די יידענפיינטשאַפט. קריסטען וועלען זען נעבען זיך הײנטוועלטיקע, אויפגעקלערטע יידען, וואָס גייען געקליידט אַזוי-ווי זיי, רעדען אויף איין שפּראַך מיט זיי, לעבען בכלל, חוץ אין אמונה-זאַכען, אַזוי-ווי זיי, ממילא

װעלען זײ אײַנזען, אַז דער ייד איז אַזאַ מענטש, װי זײ און ס'איז אים נישטאָ פאַרװאָס פײַנט-צו-האָבען, פאַרװאָס צו רודפ'ען.

נאָכמער! די דאָזיקע משכילים האָבען בתמימות געגלייבט, אַז די אַסימילאַציע זאָל ברענגען יידען די פּאָליטישע ישועה אויך. יידען זאָלען באַקומען איבערדעם „פּראַװעס״ גלײַך מיט אַלע. װאָרום איז דער ייד גלײַך אין אַלע זאַכען מיט אַלעמען, קומט אים דאָך אויך דאָס, װאָס אַלע קומט!

אַזוי האָבען גע'חלומ'ט אונדזערע משכילים פּטור-צו-װערען פון יידישע צרות, פון יידישען גלות: און היות װי יידיש, די פאָלקס-שפּראַך, פאַרלענגערט דעם גלות, יידיש האַלט צונויף יידען אינאיינעם, אַזױװי רייפען אַ פאַס; יידיש דערלאָזט נישט, אַז זײ זאָלען אײַנגעשלונגען װערען און בטל-בששים-װערען אין דער גױישער סביבה, דאַרף מען פּטור-װערען פון יידיש — דאַרף מען די פאָלקס-שפּראַך אויסראָטען. און די ערלעכע משכילים האָבען טאַקע פון זײער זײַט אַלץ געטון, כּדי זײער צװעק צו דערלאַנגען. מ'האָט גע'פועל'ט באַ „נאַטשאַלסטװע״ זי זאָל עפענען אויף יידיש געלט, פון דעם ליכט-אָפּצאָל („סװיעטשנאָי סבאָר״) „קאַזיאָנע״, דאָס הייסט, רוסישע שולען פאַר יידישע קינדער. געלערענט האָט מען דאָרט אַלץ רוסיש און אויף רוסיש, און כּדי יוצא-צו-זײַן פאַר יידישקייט האָט מען געלערענט דאָרט „ביבליע״ (להבדיל חומש) און „זאַקאָן באָזשי״ (להבדיל, שולחן-ערוך) אויך אויף רוסיש, אויפ'ן שפּיץ מעסער. מ'האָט אײַנגעפירט קאַזיאָנע רבנים, װאָס האָבען ממש על קדוש-השם גע'דרש'ענט פון דער בימה אויף דעם שיינעם באַרדיטשעװער רוסיש, מ'האָט געדונגען גוטע אַמען און ניאַניעס, און אַליין געבראָכען, נעבעך די צונג, קינדער זאָלען זיך פון קינדװײס-אָן אָפּגעװינען פון יידיש. און ס'האָט דערלאַנגט אַזוי װײַט, אַז ס'זענען געװען צײַטען, װען משכילים, יידישע פּאַטריאָטען, האָבען פאַר'מאוס'ט אין דער װעלט'ס אייגען יידיש, און באַ דער רעגירונג אודאי, און זײ האָבען געאַרבעט און געװאָלט פועל'ען באַ דער

רעגירונג, אַז אויף יידיש זאָל מען נישט טאָרען דרוקען קיין זאַך, אויסער מוסר-ספרים. דאָס אַלץ צוליב דעם, טאָמער וועלען טאַקע יידען זיך אַרומזען און באַשאַפען באַ זיך היינטוועלטיקע, נ צלעכע ביכער אויף יידיש און זיי וועלען זיך פון יידיש בילדען און בויען, און ממילא נישט דאַרפען אָנקומען נאָר צו רוסיש, אָדער צו פויליש. און מיר האָבען דערלעבט צו דעם בזיון, אַז רוסישע מיניסטאָרען, וואָס יידיש איז זיי געווים ווייניק וואָס אָנגעגאַנגען, האָבען געלערענט דרך-ארץ אויפגעקלערטע יידען, אַז אַזוי טוט מען נישט, מיט געוואַלט נעמט מען נישט צו קיין שפראַך באַ קיין פאָלק. ס'וועט אגב נישט העלפען אויך, וואָרום אַ פאָלק בייט נישט זיין שפראַך ל'יט דעם גוטען ווילען פון אינטעליגענטען. זיי, די פרעמדע, די „גוים", האָבען באַוויזען מער חוש, מער פאַרשטאַנד פאַר'ן יידישען פאָלק און פאַר זיין שפראַך, איידער אונדזערע אייגענע, אויפגעקלערטע ברידער.

פון דאַמאָלסט אָן האָט מען געוואָרפען אַנ'אומ'חן אויף יידיש און מ'האָט אָנגעהויבען רודפ'ען די פאָלקס-שפראַך. מ'האָט זי נישט אַריינגעלאָזט אין דער קאַזיאָנער שול, און אין דער זעלבער צייט האָט מען פאַר'מאוס'ט און פאַרוואָרלאָזט די חדרים און תלמוד-תורות, וואָס דאָרט האָט מען געלערענט אויף יידיש. מ'האָט מיטגעהאָלפען דער רעגירונג, אָדער לכל הפחות נישט געשטערט, אַז יידיש לא יזכר ולא יפקד אין דער עפענטלעכקייט. אַ ייד האָט נישט געטאָרט רעדען אין אַ יידישער שטאָט אויף אַנ'אָפענער אַסיפה אויף יידיש, ווער שמועסט שוין אויף פאָסט, אויף דער באַן מיט אַ טשינאָווניק. מ'האָט נישט געלאָזט שפילען קיין יידיש טעאַטער און געצוואונגען די שפילער צו ברעכען דעם צונג אויף „דייטש" מיט הוילע פתח'ען. אַ לאַנגע צייט, ביז דעם יאָר 1905, האָט מען אויף יידיש נישט געטאָרט דרוקען קיין צייטונגען.

און דאָס, וואָס די ערשטע תמימות'דיקע משכילים האָבען

געטון בשוגג, זיי האָבען געמיינט גוטס טון דעם פאָלק, נאָר זיי האָבען געגרייזט, זיי זענען געגאַנגען מיט אַ פאַלשען וועג— דאָס האָבען זייערע געבילדעטע אייניקלעך געטון במזיד. די ערשטע משכּילים זענען געווען געטרייע יידען, זיי זענען אויסגעוואַקסען אויף תּורה און השכּלה און האָבען קוים גענאַשט אַ ביסעל בילדונג פון ביכער אויף פרעמדע שפּראַכען, זיי האָבען נאָך אַליין מיט איין פוס געשטעקט אין בית־המדרש און זענען געווען איבערגעגעבענע פאָלקס-מענטשען. השכּלה, בילדונג האָבען זיי געמיינט,—נישט זייער אינטערעס, נאָר דעם פאָלקס טובה. זיי אַליין איז אויסגעקומען אויסצושטיין געברוינטע לייד, אַלערליי רדיפות און פלאָג פון די פאַנאַטיקער און צבוע׳קעס, זיי האָבען זיך ממש מוסר-נפש-געווען, כּדי דאָס פאָלק צו בילדען, דאָס פאָלק זאָל די ליכטיקע שיין דערזען. זיי, די דאָזיקע תּמימים, יושבי אוהל, מיט זייער קנאַפּ ביסעל וויסען, האָבען טאַקע ערלען געמיינט, אַז זיי וועלען דאָס גאַנצע פאָלק אויסבילדען, פירען אויף אַ נייעם דרך, אַזוי ווי זיי האָט אויסגעוויזען פאַר גוט און וויל. זיי האָבען נאָר געקאָנט אַ טעות האָבען און מיינען, אַז דאָס פאָלק וועט מיטאַמאָל פאַרגעסען זיין שפּראַך, יידיש, ס׳וועט זיך אויסלערנען אַ פרעמדע שפּראַך, רוסיש אָדער פּויליש. אַז דאָס זאָל ווערען זיין מוטער-שפּראַך, אַזוי ווי פריער יידיש. זיי האָבען געמיינט נישט זיך, נאָר דאָס פאָלק, זיי זענען געווען אין אָנהייב, נישט געהאַט קיין שום געניטקייט און געמעגט גרייזען.

אָבער זייערע אויפגעקלערטע אייניקלעך פון דעם אָדעסער שניט זענען שוין געווען אַנדערע מענטשען. זיי איז שוין בילדונג אָנגעקומען זייער גרינג. זיי זענען שוין אַדורכגעגאַנגען גימנאַזיעס און אוניווערזיטעטען און זיי האָבען זיך שוין גאָר און גאָר אָפּגעטרייסעלט פון יידישקייט: נישט קיין תּורה און נישט קיין השכּלה. זעלטען ווער פון זיי ס׳האָט שוין געקאָנט קדיש־זאָגען נאָך דעם טאַטען, נאָך דעם יידען, דעם משכּיל און

בן-תורה, זיי זענען שוין געווען גאָר און גאָר היינטוועלטיקע מענטשען, האָבען שוין פאַרשטאַנען אַ וועלט. און זיי האָבען שוין געקאָנט זען, צו וואָס די רדיפות אויף יידיש האָבען געבראַכט. און געבראַכט האָט מען עס צו אַזאַ זאַך: איינצעלנע יידען, געציילטע „מוצלחים פון גבירישע, בעל-הבית'ישע קינדער, זענען געוואָרען טאַקע גרויסע געבילדעטע לייט, נאָר זיי זענען געוואָרען אויס יידען, זיי האָבען זיך גאָר און גאָר אָפּגעריסען פון דעם כלל, דערווייטערט זיך אפילו פון יידען. ס'רוב זענען דאָס געווען קאַריעריסטען, מענטשען, וואָס האָבען בכלל געקלערט נאָר פון זיך, נישט פון קיינעם, פון יידען אודאי נישט. וואָס פאַר אַ חבר איז מיט זיי אַ ייד מיט באָרד און פאות אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע, וואָס ער קאָן אפילו קיין רוסיש אָדער פויליש נישט רעדען? און אפילו די בעסטע פון זיי, די אידעאַליסטען, די פיינע-לייט, וואָס האָבען געאַרבעט און זיך מקריב-געווען פאַר'ן כלל, האָבען עס געטון פאַר אַנדערע, פאַר רוסען, פאַר פאָליאַקען, נאָר נישט פאַר יידען. אַזוי איז אויסגעוואַקסען אַ גאַנצער ד.ר געבילדעטע יידען, וואָס זענען געווען פרעמדע מענטשען צווישען אייגען פאָלק, וואָס האָבען דעם יידען נישט פאַרשטאַנען, נישט געקאָנט זיך אויספרעדען מיט אים. דערהויפּט איז די פאַרפרעמדקייט גרויס געווען צווישען געבילדעטע יידישע טעכטער, וואָס זענען קינדווייס אפילו אין חדר נישט געגאַנגען, און האָבען נישט געוווסט פון יידען וואָס צו זאָגען, חוץ, אַז דאָס איז אַ מאָדנע ווילד פאָלק, וואָס האַלט זיך בײַ זײַנע „נאַרישע" מנהגים און „פרעמדער" שפּראַך און גייט-אַרום נישט אויף זיין וועלט.

וואָס מער ס'איז געוואָרען בײַ אונדז הויך-געבילדעטע לייט, אַלץ מער איז דאָס פאָלק, דער גרויסער המון, געזונקען אין פינצטערניש און אין אומוויסען. און דאָ שטעקט דער וויכטיקסטער חלוק צווישען די זיידעס, די משכילים און זייערע געבילדעטע אייניקלעך. יענע, די זיידעס, האָבען געאַר-

בעט פאַר דעם פאָלק, די אייניקלעך האָבען געטון פאַר זיך. פאַר זיך האָט מען געלערענט שפּראַכען און וויסענשאַפטען, פאַר זיך האָט מען זיך געבילדעט, פאַרשטענדיגט-זיך מיט אַ וועלט. פאַר דעם פאָלק האָט מען גאָרנישט געטון. און דאָס דויפּט-אומגליק האָט דאָ געשטעקט אין דער שפּראַך. דאָס פאָלק האָט, פאַרשטייט זיך, זיין שפּראַך, זיין ייִדיש, נישט געביטען אויף אַ פרעמדער שפּראַך, אַזוי ווי די משכילים האָבען עס געוואָלט. דאָס פאָלק האָט עס נישט געקאָנט טון אַפילו בײַ זיין בעסטען ווילען, וואָרום נישט מיט'ן גוטען ווילען באַקומט דאָס פאָלק אַ שפּראַך און בײַט זי אויס אויף אַן'אַנדערער. פון געצײַלטע „קאַזיאָנע" ייִדישע שולען זענען אַרויס קאַליקעס, וואָס האָבען נישט קיין רוסיש, נישט קיין ייִדיש נישט געקענט. קו־מען צום פאָלק, לערנען, בילדען דאָס פאָלק, האָט מען געקאָנט נאָר מיט דער פאָלקס-שפּראַך, מיט ייִדיש. אָבער אויף ייִדיש איז געלעגען אַ חרם, ייִדיש איז געווען טריף. דער גוטער רצון פון די זיידעס, די משכילים, איז ש.ין נישט געוואָרען, די מעלות זייערע האָבען שוין די אייניקלעך נישט פאַרמאָגט, נאָר דער טעות, דער פאַלשער וועג, די פיינטשאַפט און פאַראַכטונג צו ייִדיש—דאָס איז געבליבען, און פאַר דער דאָזיקער וויכטיקער ירושה האָט מען זיך געהאַלטען שטאָל און אײַזען. אַסימיליאַציע, רוסיש אָדער פּויליש, איז נאָך אַלץ געווען אין זייערע אויגען אַ סגולה פאַר „פּראָוועס" און אַ פּאַטענט אויף צו זיין אַ היינטוועל־טיקער, אויפגעקלערטער מענטש, און האָט מען זיך שוין יאָ גע־פּרווט טון עפּעס פאַר'ן פאָלק, איז אַלץ אויף דער פרעמדער שפּראַך. מ'האָט געמאַכט שולען אויף אַ פרעמדער שפּראַך פאַר עטלעכע הונדערט קינדער, געדרוקט ביכער און צייטונגען פאַר געצײַלטע מענטשען, נאָר חלילה נישט אויף ייִדיש. מיט אַ זעל־טענער עקשנות האָט מען געוואָלט מיט דעם קאָפּ ברעכען די וואַנט, מיט אַנ'עמער אויסשעפּען אַ ים. איז טאַקע דאָס פאָלק געבליבען פינצטער און וויסט, אַזוי ווי

געווען. הונדערטער טויזענטער קינדער האָבען געשמאַכט אין די חדרים און תלמוד-תורות, וואָס מ׳האָט געלאָזט באַ די פרומע און פרומאַקעס אין די הענט, וואָס האָט דער פאָלקס-מענטש געקאָנט דאָרט זיך אויסלערנען?

טאָמער האָבען זיך געפינען איינציגע אויפגעקלערטע ידען, דערהויפט שרייבער, וואָס האָבען געזען, וווהין דאָס פירט, און האָבען זיך גענומען רעדען צו דעם פאָלק אויף זיין שפּראַך, אויף ידיש; האָט מען געקוקט אויף זיי מיט רחמנות, אַזויווי אויף משוגעים, אָדער אויף בטלנים, אויב נישט גאָר, ווי אויף מסיתים ומדיחים, וואָס דערלענגערען דעם גלות.

דער חרם אויף ידיש איז געווען אַזוי שטאַרק, מ׳איז אַזוי פאַרגלייבט געווען, אַז נאָר דורך רוסיש אָדער דורך פּויליש עפענען זיך די טויערען פון בילדונג, פון וויסען, פון אַ וועלט, מ׳האָט אַזוי פאַר׳מאוס׳ט די ידישע שפּראַך, אַז דאָס פאָלק גופא איז אַראָפּגעפאַלען באַ זיך אין די אייגען מיט זיין שפּראַך און האָט נישט באַוויזען זיך רעכט אָקייגענשטעלען. וואָס פאַרשטייט ער, אַ פשוט׳ער ייד, אַז די געבילדעטע, די אינטעליגענטען זאָגען, אַז ידיש איז—פע! און אגב האָט דער פשוט׳ער ייד געזען, אַז די פרעמדע שפּראַך איז אַ תכלית-זאַך: אַ גימנאַזיסט, אַ סטודענט, ווער שמועסט שוין אַ דאָקטער—דאָס איז הן צו אַ שדוך, הן צו פרנסה! רוסיש, די פרעמדע שפּראַך בכלל, איז געוואָרען אַ פּריווילעגיע, אַ זכה-בגורל. קיין ידישע גימנאַזיעס, ווער שמועסט שוין ידישע אוניווערזיטעטען זענען נישט געווען, אפילו נישט קיין רעכטע ידישע פאָלקס-שולען. און דער ייד האָט אפילו נישט געוווסט, אַז ס׳קאָן יאָ זיין; אַז ער דאַרף עס מאָנען. די געבילדעטע ידען האָבען דאָס אים נישט געלערענט, אדרבא! חלילה, אַז אַזוינס זאָל גאָר אויף דעם געדאַנק קומען. דער ייד האָט זיך געהאַלטען באַ זיין שפּראַך, נאָר קיין נחת האָט ער שוין פון איר

נישט געהאַט, און זיין קינד האָט ער שוין געלאָזט אויף גאָטס באַראַט שווימען מיט דעם שטראָם.

די ניי־מאָדישע נאַציאָנאַליסטען און ציוניסטען.

נישט קיין בעסערע מערכה האָט יידיש געהאַט שפּעטער, ווען יידישע משכילים און געבילדעטע האָבען נאָך די פּאָגראָמען, 30—40 יאָר צוריק, אַ וואָרף-געטון זיך צוריק צו יידישקייט און געוואָרען פאַרברענטע „נאַציאָנאַליסטען״. דאָס איז געווען זייער אַנ׳אומגעזונטער „השיבנו נאַזאַד״. מ׳האָט זיך אָפּגעטרייסעלט נישט בלויז פון דער אַסימיליאַציע, נאָר פון דער בעסטער השכלה-ירושה אויך. פריער האָבען יענע משכילים צוליב דער גרויסער, שיינער וועלט געגומען פאַרלייקענען דעם יידען, איצט האָט מען, פאַרקערט, מיטאַמאָל מבטל-געמאַכט אַ וועלט און מיט אַ ברען זיך גענומען דוכנ׳ען פאַר דער גוטער, אַלטער יידישקייט. די וועלט האָט אונדז אָפּגענאַרט!—האָבען זיך על-חטא געשלאָגען די נייע נאַציאָנאַליסטען, על-פּי-רוב געוועזענע גוטע אַסימי-ליאַטאָרען. בילדונג—איז קיין בילדונג נישט, אמת—איז קיין אמת נישט, יושר—קיין יושר נישט. מ׳האָט אונדז יידען פיינט-געהאַט און גע׳רודפ׳ט די גאַנצע וועלט, און אַזוי וועט עס בלייבען אויף דור-דורות. מיר האָבען נאָר איין וועג פאַר זיך: אָ פּ ט ר ע-ט ע ן דעם שונא דעם פּלאַץ, אַנטלויפען, ראַטעווען דאָס יידיש-קייט. און ווו איז נאָך אַזוי גוט צו ראַטעווען יידישקייט, ווי אין ארץ-ישראל?

דער נייער כפול-שמונה׳דיקער נאַציאָנאַליזם, די אויפגעקו-מענע אפּיקורס׳ישע יידישקייט, איז געבוירען-געוואָרען נישט אינעווייניק אין פאָלק, נישט פון זיינע שטענדיקע לעבענס-באַ-דערפעניש׳ען, נאָר פון ד ר ו י ס ע ן, פון די גאַסען-שטיינער, וואָס אויפגערייצטע כוליגאַנעס האָבען אויף יידען געוואָרפען, נישט געשאַנעוועט די מיוחסים-אינטעליגענטען אויך. ממילא איז ער

געוועזן פֿרעמד דעם פֿאָלקס-לעבען, סײַ אין זײַנע פּאָליטישע חלומות: אַנטלויפֿען פֿון דאַנען אין הײליגען לאַנד-אַרײַן,—סײַ אין זײַן קולטור-פּראָגראַם. דאָס פּראָגראַם בכלל איז געווען הוי-לע רוחניות. צוליב די חלומות וועגען הײליגען לאַנד, וואָס זאָל מיטאַמאָל ווערען אַ יידישע מלוכה, האָט מען אַרויסגעוואָר-פֿען דעם גלות, ד. ה. צוויי טויזענט יאָר יידישע געשיכטע, מבטל-געמאַכט דאָס גאַנצע יידישע לעבען. יידיש האָט מען פֿײַנט-געהאַט נאָך פֿון פֿריער, פֿון די אַסימיליאַטאָרישע יאָרען אָן. איצט איז קײַגען יידיש צוגעקומען נאָך אַ טענה, און דוקא אַנ'-עכט-נאַציאָנאַליסטישע: יידיש איז דאָך געקומען יידען אין „גלות" און אַזויווי דער „גלות" קאָן קײן קיום נישט האָבען, וועט יידיש אודאי בטל-ווערען. און אַזויווי פֿון דעם „גלות" דאַרף מען פּטור ווערען, דאַרף מען פֿון דער „גלות-שפּראַך", (ד. ה. יידיש) אויך פּטור-ווערען. דאָרט, אויף די בערג פֿון ציון וועלען מיר באַ-נײַען אונדזער אַלטע נביאים-שפּראַך, אַזויווי אַמאָל, און דאָ אין „גלות" מאַכט שוין נישט אויס. מ'וועט שוין ווי עס איז אָפּשטוי-פֿען די עטלעכע יאָר. און ס'איז טאַקע אַ יושר, אַז שוין דאָ אין „גלות" זאָל מען אײַנפֿירען די העברעישע שפּראַך, מיר זאָלען שוין דאָ האָבען די אתחלתא דגאולה.

אויף אַזאַ שטײגער האָט מען גענומען מיט אַ נײַעם ברען ווײַטער רודפֿ'ען די פֿאָלקס-שפּראַך, און דאַסמאָל שוין נישט לשם אַסימיליאַציע, לשם גוישקײט, נאָר אדרבא, נאָר צוליב יידישקײט, צוליב דער אמת'ער כּפול-שמונה'דיקער ארץ-ישראל-יידישקײט. יידיש איז שוין נישט געווען די מניעה צו פֿאַר'גוי'שען זיך, אַזויווי באַ די אַלטע אַסימיליאַטאָרען, נאָר פֿאַרקערט, יידיש איז שוין אַ חסרון צו זײַן אַ רעכטער ייד, וואָ-רום אַ רעכטער ייד דאַרף גאָר רעדען לשון-קודש. ווער ווײסט עס נישט?

שפּעטער, דאָס הײסט, מיט אַ יאָר 15—20 צוריק, ווען ס'איז אויפֿגעקומען דער פּאָליטישער ציוניזם, דער ציוניזם פֿון

דיפּלאָמאַטיע און באַזעלער קאָנגרעסען, און אַלע טאָג האָבען זיך ציוניסטען געריכט, אַז אָט אָט גיט אונדז דער סולטאַן אָפּ ארץ־ישראל, האָט מען זיך גענומען מלחמה-האַלטען קעגען ייִדיש אויף אַנ'אַנדער אופן. מ'האָט אײַנגעפירט „חדרים מתוקנים" און מ'האָט אָנגעהויבען קנעלען מיט ייִדישע קינדערלעך נאָר אויף לשון-קודש. ייִדיש האָט נישט געטאָרט געדאַכט-ווערען. פון דער דאָזיקער שפּיל איז גאָרנישט געוואָרען: די עטלעכע בעל-הבית'ישע ייִנגלעך האָבען זיך אָפּגעמאַטערט אַ פּאָר יאָר אין די חדרים מתוקנים, נאָכדעם זענען זיי אַרײַן אין די גימנאַזיעס און בשלום פאַרגעסען די עטלעכע צענדליק העברעישע ווערטער, וואָס זיי האָבען אויסגע'חזר'ט אין די נײַ-מאָדישע חדרים. אָבער די ציוניסטען און העברעיסטען האָבען זיך געלערענט דערפון גאָר אַ פאַרקערטען מוסר-השכל: אַז די ייִדישע פאָלקס-שול מוז זײַן דוקא אויף העברעיש. וואָס זיי האָבען נאָר געקאָנט טון אויף אויסצעראָטען ייִדיש פון די שולען, פון די תלמוד-תורות האָבען זיי געטון און מ'האָט גענומען טרײַבען די שפּיל ווײַטער: ייִדען, סתם-ייִדען, זאָלען אָנהייבען רעדען לשון-קודש. עטלעכע בחורים און בעל-הבית'ישע טעכטער האָבען גענומען ברעכען דעם צונג אויף העברעיש, אין ציונים האָבען אָנגעקוואָלען. נאָר אַזוי־וויִ אײַנפירען העברעיש איז נישט פון די גרינגע זאַכען, האָט מען זיך געמאַכט אַ הסכם: „עברית או רוסית", העברעיש אָדער רוסיש! בעסער רוסיש רעדען און לערנען, אַבי נישט ייִדיש. אַזוי אַרום זענען די כפול-שמונה'דיקע נאַציאָנאַליסטען געקומען פּראַקטיש דערצו, וואָס זייערע טאַטעס, די אַסימילאַטאָרען, האָבען עס געטון מיט אַ כּיון: מ'האָט נאָך מער פאַר'גוי'שט דאָס ייִדישע לעבען, מ'האָט נאָך מער געטריבען די ייִדישע שפּראַך פון דער פאָלקס-שול און פון דער תלמוד-תורה, פון דעם וואָרט און בוך, פון וואַנען מ'האָט נאָר געקאָנט. און דאָס אַלץ מיט דער בעסטער כּונה: אַז מ'וועט פּטור-ווערען פון ייִדיש, וועלען ייִדען ווערען הוילע לשון-קודש-מענטשען.

דאַמאָלס זענען אויפגעקומען די „יידישיסטען", דאָס הייסט די פאָלקס-מענטשען, יידישע שרייבער, לערער, אינטעליגענטען און סתם-יידען פאָלקס-קינדער, וואָס האָבען געזאָגט: גענוג זיך נוקם-געווען אין יידישען פאָלק! גענוג געשפּעט און געלאַכט, פון דעם פאָלק און פון זיין שפּראַך! גענוג, אַז יידען זאָלען זיין קאַליקעס צוליב אַסימיליאַטאָרישע אָדער העברעיסטישע חלומות, זיי זאָלען זיין שטום און בלינד, נישט קענען און נישט וויסען גאָרנישט, נישט קאָנען זיך אַליין אַרויסהעלפען און קיין פּנים נישט האָבען באַ דער וועלט דערפאַר, וואָס אַ הייפעל אַסימיליאַטאָרען און סתם פאַנטאַזיאָרען ווילען דערלעבען אַ נחת, אַז אַ ייד זאָל מיטאַמאָל ווערען אַ רוס, אַ פּאָליאַק אָדער אַ לשון־קודש־מענטש,—גענוג! אַ ייד האָט זיין שפּראַך, יידיש,—גלייך מיט אַלע, און פון דער דאָזיקער שפּראַך דאַרף ער זיך שפּייזען!

II.

וואָס ווילען „ייִדישיסטען”?

ייִדישע שולען און בילדונג.

וואָס-זשע ווילען האָבען די ייִדישיסטען? לאָמיר גיין בהדרגה. לאָמיר אָנהייבען פון פאָלקס-שולען, פון בילדונג בכלל.

„ייִדישיסטען” גייען מיט דעמזעלבען וועג, וואָס ס׳זענען געגאַנגען אונדזערע בעסטע משכּילים, די אמת׳ע פאָלקס-פריינט. זיי ווילען, אַז אַ ייִד זאָל זיין אַ מענטש. די צייטען ווען אַ ייִד איז געלעגען, ווי אַ וואָרעם אין כריין, אין די ד׳ אמות פון בית־המדרש און ייִדישקייט, און האָט געמיינט, אַז ס׳איז קיין זיסערס נישטאָ — די יאָרען האָבען זיך שוין געפעלט. היינטיקע צייטען לעבט שוין נישט אַ ייִד צוליב עולם-הבא, ער וויל עוין געניסען פון דער וועלט. ממילא, דאַרף אַ ייִד קענען און וויסען נישט נאָר ייִדישקייט, אַזוי ווי אַמאָל, נאָר טאַקע אַלץ, וואָס אַ היינטוועלטיקער מענטש דאַרף וויסען, צו וואָס פאַר אַ פאָלק ער זאָל נישט געהערען. דאָס דאָזיקע וויסען באַקומט אַ פאָלקס-מענטש קודם-כּל פון דער פאָלקס-שול. מ׳דאַרף דעריבער האָבען היינטוועלטיקע פאָלקס-שולען, וואָס דאָס ייִדישע קינד זאָל דאָרט ענטוויקלען זיין שכל און זיינע חושים, זיין נשמה און זיין גוף און זאָל זיך אויסלערנען דאָס וויכטיקסטע, וואָס עס האָט נייטיק אין לעבען: לייענען און שרייבען, רעכענען און וויסען פון אַ וועלט (געאָגראַפיע, געשיכטע, די נאַטור

וכדומה). נאָר אַנשטאָט דעם, וואָס די אַלטע משכילים האָבען געמיינט, אַז דאָס אַלץ מוז מען איבעראַרבעטען אין קינדס כח אויף אַ פרעמדער שפּראַך, זאָגען די יידישיסטען: ניין, נישט אויף אַ פרעמדער, נאָר אויף דער אייגענער שפּראַך, אויף יידיש. דער גרעסטער פעלער פון די משכילים איז געווען די פרעמדע שפּראַך, דעריבער האָבען זיך יידישע קינדער גאָרנישט אויסגעלערענט. אין דער יידישער פאָלקס-שול דאַרפען אַלע למודים, אַלע געשפּרעכען פון די לערער מיט די קינדער, הכלל, אַלצדינק געפירט-ווערען אויף דעם קינדס מאַמע-לשון, אויף יידיש. מיר דאַרפען נישט אָנקומען צו קיין פרעמדער שפּראַך.

נישט מיר דאַרפען, נישט מיר קאָנען אָנקומען צו אַ פרעמדער שפּראַך, צו רוסיש, פּויליש וכדומה. מיר דאַרפען נישט, וואָרום מיט וואָס איז יידיש ערגער פאַר אַנדערע שפּראַכען? קאָן מען דען אויף יידיש נישט רעדען, שרייבען, טראַכטען, פילען אַזוי גוט, ווי אויף יעדער אַנדער שפּראַך? זאָלען מיר דען זאָגען, אַז יידען—סוחרים, למדים און גאונים האָבען געהאַט אַנ'ערגערע שפּראַך, אַנ'אָרעמערע שפּראַך, איידער דער רוסישער, פּוילישער פויער, וואָס איך זיין שפּראַך לערענט מען יאָ אין דער פאָלקס-שול. זאָלען מיר דען זאָגען, אַז יידען, וואָס זיי רעדען נאָר יידיש, האָבען נישט גענוג שטאָף אין דער שפּראַך אויף אַרויסצוגעבען די טיפסטע געדאַנקען, די געהויבענע געפילען? הייסט עס, אַז זיי, יידען שטייען נידעריגער פאַר פויערים? ווער וועט זיך איינשטעלען אַזוינס צו זאָגען, אַז די שפּראַך, למשל, פון א' רמ"א פון אַ ווילנער גא.ן, פון אַ בעל-שם-טוב און ר' לוי יצחק באַרדיטשעווער איז אָרעמער און שטייט נידעריגער פאַר אַנ'אַנדער שפּראַך.

אלא וואָס דען, פלעגען טענה'ן יידישע געבילדעטע לייט, יידיש איז נאָך נישט צוגעפּאַסט צו דער נייער היינטיקער וועלט,

צו וויסענשאפט, צו העכערע ענינים, בכלל. בעת קריסטען האָבען אויסגעאַרבעט אַ הײַנטוועלטיקע ליטעראַטור און וויסענשאַפטען, איז די שפּראַך באַ זיי געוואַקסען פּאַמעלעך צוזאַמען מיט זייער נײַער קולטור, און ביסלעכווײַס, גאָר אומבאַמערקט זענען צוגעקומען נײַע ווערטער, נײַע אויסדריקען. אין דער דאָזיקער צײַט האָבען יידען נאָך אַלץ געהאַלטען אין אַמפּערען זיך איבער אַ שטיקעל מהר״שא, אַזוי ווי הונדערטער יאָרען צוריק, די יידישע שפּראַך איז, דעריבער, ווי פאַרגליווערט-געוואָרען באַ די אויסדריקען פון בית-המדרש און פונ׳ם מאַרק. קיין נײַע ווערטער, קיין נײַע ווענדונגען זענען נישט צוגעקומען, די יידישע שפּראַך איז געבליבען הינטערשטעליק אַקעגען אַ וועלט נײַע זאַכען און אויפטוען.

איז דער תירוץ: דאָס איז נאָר אַ האַלבער אמת, און דער קאָן אונדז אויך קיין שאָדען נישט ברענגען. מיט צענדליקער יאָרען צוריק איז טאַקע אַ ייד געווען אומבאַהאָלפען, ווען ער זאָל זיך געוואָלט פּרוּוען איבערגעבען, למשל, וויסענשאַפטען אויף יידיש. אָבער די לעצטע יאָרען איז יידיש נישט געשטאַנען אויף איין אָרט. פאַרקערט! יידיש האָט זיך אַ שטאַרקען רוק-געטון פאָרויס און האָט זיך גוט אויסגעאַרבעט. יידישע שרײַבער, מענדעלי מוכר ספרים, י. ל. פּרץ, שלום-עליכם און אַנדערע, אמת׳ע קענער פון דער פאָלקס-שפּראַך און מענטשען מיט טאַלענט, האָבען אַנטפּלעקט אוצרות שפּראַך. זיי האָבען איבערגעגעבען די טיפסטע זאַכען פון הײַנטיקער וועלט אויף אונדזער שפּראַך, זיי האָבען שוין געוויזען, וואָס פאַר אַ כח ס׳ליגט אין אונדזער שפּראַך, ווי מ׳קאָן זי פאַרברייטערען, אַז זי זאָל תּופס-זײַן אַ וועלט, מ׳דאַרף זי נאָר קענען און פאַרשטיין איר גײַסט. יידישע צײַטונגען, וואָס אָהן זיי קאָן שוין קיין ייד נישט אויסקומען די לעצטע 15 יאָר, שרײַבען וועגען אַלצדינג: וועגען פּאָליטיק און בערזע, וועגען מסחר, וועגען מלוכה-זאַכען און היימישע ענינים, הכלל זיי שרײַבען וועגען

גען אַלצדינק אויף דער וועלט ניט ערגער פאַר צייטונגען אויף אַנדערע שפּראַכן. די לעצטע יאָרען זענען אויף יידיש צוגעקומען ביכער וועגען וויסענשאַפטען, וועגען פילאָזאָפיע, וועגען עקאָנאָמישע פראַגען, וועגען געשיכטע, געאָגראַפיע, חשבון, נאַטור־וויסען, אפילו וועגען פילאָזאָפיע, וועגען גראַמאַטיק און שפּראַך־איינגענשאַפטען פון יידיש אויך. אמת, אַז דאָס איז נאָר אַנ׳אָנהייב, אַקעגען אַנדערע שפּראַכען זענען מיר נאָך אָרעם, אָבער אָרעם איז אונדזער ליטעראַטור, נישט די שפּראַך, קיין פאַרטיג מאַטעריאַל, קיין געדרוקטע ביכער וועגען די אַלע זאַכען האָבען מיר נאָך נישט גענוג, אָבער די שפּראַך איז דאָ נישט שולדיג, די שפּראַך פאַרמאָגט אין זיך אַלץ, אַזוי ווי יעדע אַנדערע: והא־ראיה, דאָס וואָס איז שוין געטון־געוואָרען! נאָר וואָס דען? מיר האָבען אונדזער יידישע שפּראַך נישט גענוצט, ווי ס׳דאַרף צו זיין, איבער די אַסימיליאַטאָרען און העברעיסטען. די שפּראַך איז אַזוי ווי אַ לעבעדיקער אבר, וואָס ווערט פאַרשלאָפען און אָפּגעשוואַכט, אַז מ׳נוצט אים נישט. אָבער אַ האַנט בלייבט אַ האַנט, און וואָס מער איר וועט מיט איר אַרבעטען, מער ווערט זי געשיקטער, פלינקער. דאָס אייגענע איז אויך מיט דער יידישער שפּראַך. ביז מיר האָבען זי נישט גענוצט פאַר היינט־וועלטיקע זאַכען, איז זי געווען אָרעם; שוואַכע מוחות וואָס זענען אַליין נישט ביכולת עפּעס אויפצעטון, נאָר מוזען נעמען אַלצדינק פאַרטיגערהייט פון פרעמדע ביכער, זיי האָט געקאָנט אויסוויזען, אַז יידיש טויג נישט. אָבער ווי נאָר מיר האָבען אָנגעהויבען צו שרייבען און צו רעדען אויף יידיש וועגען היינט־וועלטיקע זאַכען, האָבען שוין אַלע געמוזט אַרויסזען, אַז מ׳האָט אויסגעקלערט אויף יידיש אַ בלבול, און אַז באמת טויג דאָס אַזוי גוט, אַזוי ווי יעדער אַנדערע שפּראַך. היינטיקע צייטען רעדען און שרייבען שוין אויף יידיש אַ סך געבילדעטע מענטשען, און זיי פילען גאָרנישט, אַז זיי פעלט עפּעס. די שפּראַך וואַקסט פון זיך אַליין, אַזוי ווי אַ לעבעדיק באַשעפעניש, און וואָס מער

זי דאַרף האָבען, אַלץ מער צייט זי עס טאַקע פון אייגענע כוחות. נישט ווייניק געוועזענע און איצטיקע שונאים פון דער יידישער שפּראַך מוזען נעבעך אַליין אָנקומען צו איר, ווען מ׳דאַרף רעדען מיט׳ן פאָלק. מ׳פאַרבייגט די חרפה אָן אַ זייט און מ׳פאַרגעסט אגב, וואָס מ׳האָט פריער אַליין געזאָגט, אַז יידיש טויג נישט.—אַז מ׳דאַרף, טויג עס.

הקצור, די נורא, די אויפריכטיקע אָדער די געמאַכטע, אַז מיט יידיש קאָן מען נישט אויסקומען, איז פאַלש. יידיש איז שוין איצט שטאַרק אויסגעוואַקסען, און וואָס מער מיר וועלען די שפּראַך נוצען, וועט זי וואַקסען און אַרויסברענגען פון זיך גופא אַלץ, וואָס מיר האָבען נייטיק. נישט מיר זאָלען וואַרטען, ביז עמיצער וועט אונדז צוקלערען אַ דיקען ווערטער-בוך מיט ווערטער פאַר געשיכטע, געאָגראַפיע, פאַר פיזיקע וכדומה, און נאָכדעם ערשט וועלען חכמים פּסק׳נען די שאלה, צי לוינט לערנען דערמיט אין דער שול. באַ קיין פאָלק און אין קיין שפּראַך איז דאָס נישט געווען אַזוי. לערער נעמען לערנען, און אַז זיי דאַרפען דאָס וואָרט, ווערט עס באַ די לערער מיט די תלמידים צוזאַמען,—קיינער ווייסט אפילו נישט, וויאַזוי דאָס איז געוואָרען. אָט דאָס איז דער כוח פון אַ לעבעדיקער שפּראַך. היוצא מזה, אַז מיר דאַרפען נישט אָנקומען צו קיין פרעמדער שפּראַך, מיר האָבען אייגענס גענוג.

מיר קאָנען נישט אָנקומען צו קיין פרעמדער שפּראַך.

דאָס איז, אָבער, נאָך נישט אַלץ. מ׳דאַרף זיך קלאָר-מאַכען, אַז אַפילו ווען מיר זאָלען וועלען, קאָנען מיר נישט אָנקומען צו קיין פרעמדער שפּראַך, דערהויפּט אין דער שול, און בפרט נאָך באַם אָנהייב, אין דער פאָלקס-שול. מיר מוזען לערנען אויף יידיש, אויף מאַמע-לשון, וואָס דאָס קינד האָט אין מויל, אויב מיר ווילען נאָך, אַז די אַרבעט מיט׳ן קינד זאָל

נישט זיין אַרויסגעוואָרפען, אַז דאָס קינד זאָל האָבען אַ פּעולה אין דער שול און זאָל טויגען צו דער וועלט.

פאַרוואָס? אַמאָליקע צייטען האָט מען גאָרנישט באַדאַרפט קיין חקירות און קיין ראיות: יידען האָבען געלערענט אין חדרים און אין ישיבות אויף יידיש; דאַוונען, חומש, גמרא, פּוסקים, חקירה-ספרים האָט מען פאַרטייטשט אויף יידיש, ווי דען? זענען אָבער אויפגעקומען בּאַ אונדז פאַרדרייטע קעפּ און מ'האָט אָנגעהויבען באַווייזען, אַז צוויי מאָל צוויי איז נישט פיר, און אַז לערנען מיט'ן קינד דאַרף מען דוקא אויף אַזאַ שפּראַך, וואָס עס פאַרשטייט נישט, דאָס הייסט, אויף רוסיש, פּויליש אָדער העברעיש. דער ייד, ווידער, פון אַ גאַנץ יאָר, איז נאָך צו קיין היינטוועלטיקער יידישער פאָלקס-שול נישט געוויינט. ער ווייסט: אָדער אַ חדר און תלמוד-תורה פאַר דאַוונען מיט חומש מיט רש"י ד. ה. פאַר יידישקייט—אָדער אַ רוסישע „קאַזיאָנע" שול פאַר מענטשלעכקייט, פאַר דער היינטיקער וועלט. קיין היינטוועלטיקע שולען, וואָס מ'זאָל דאָרט לערנען אויף יידיש, האָט די אַלטע צאַרישע רעגירונג נישט געלאָזט, און געבילדעטע יידען האָבען עס נישט געוואָלט. האָט זיך טאַקע בּאַ דעם יידען עפּעס אויסגעבילדעט אין קאָפּ, אַז וויבאַלט מענטשלעכקייט, וויבאַלט היינטוועלטיקע וויסענשאַפטען און עדוקאַציע איז נישט אַנדערש, נאָר אויף אַ פרעמדער שפּראַך, נאָר אויף רוסיש, פּויליש וכדומה, מוז מען קומען איצט באַווייזען דאָס, וואָס דער וועלט איז שוין לאַנג קלאָר, דאָס הייסט, אַז צוויי מאָל צוויי איז פיר, און אַז לערנען מוז מען מיט דעם קינד נאָר אויף זיין מוטער-שפּראַך—אַזאַ מזל האָבען מיר שוין!

אומעטום, בּאַ אַלע פעלקער, אויף גאַר דער וועלט, איז אַ כּלל גדול, אַז לערנען און מדרך-זיין, דערהויפּט אָנהייב-קינדער אין דער פאָלקס-שול, דאַרף מען און קאָן מען נאָר אויפ'ן קינד'ס מוטער-שפּראַך, דאָס הייסט, אויף דער שפּראַך, וואָס עס איז אויסגעוואַקסען אויף איר, וואָס עס

הערט זי בא זיך אין שטוב, אין זיין סביבה. פארוואס? ראשית, דערפאר פשוט, ווייל דאס איז גרינגער. אז מ׳וויל עפעס אויסלערנען א נייע זאך, דארף דער לערער נאר שלייפען זיין שכל, נאר מסביר-זיין דעם נייעם ענין, די שפראך האט ער שוין א פארטיגע, דאס קינד פארשטייט דעם לערערס יעדעס ווארט, אפט נאך אויפ׳ן ווינק. וויל, למשל, דער לערער ווייזען דעם קינד, אז צוויי מיט צוויי איז פיר, דארף ער איזם נאר די זאך בענטער מאכען, אז דאס קינד אליין זאל עס זען. דער לערער הייסט, למשל, דעם קינד פארבייגען פריער צוויי פינגער, דער-נאך אנדערע צוויי פינגער און הייסט איזם איבערציילען דורכא-נאנד, ציילט דאס קינד: איינס, צוויי, דריי, פיר,—זעט דאס קינד און געוויינט זיך צו, אז צוויי מיט צוויי איז פיר. די גאנצע ארבעט גייט צו געשווינד, לעבעדיק, דא גייט קיין מינוט נישט לאבוד. דעם קינד איז נישט לאנגווייליק, עס טוט די ארבעט צו-זאמען מיט׳ן לערער, הקצור, דאס קינד לערענט זיך אויס גרינג אזויווי א שפיל.

שטעלט אייך, אבער, פאר, אז דאס זעלבע ווילט איר געבען צו פארשטיין דעם קינד אויף א פרעמדער שפראך, אויף רוסיש, פוי-ליש, אדער אויף העברעיש, איז, ראשית-כל, נאך איידער איר טרעט צו צו דער עצם-זאך דארף דער לערער חזר׳ען מיט׳ן קינד פרעמדע ווערטער: דאס קינד דארף פריער אויס׳חזר׳ן, אז צוויי איז אויף פויליש—דוואַ, אויף העברעיש—שנים, פיר איז טשטערי, ארבע און דאס גלייכען. וויל דער לערער אדורכמאכען מיט׳ן קינד די אפעראציע מיט די פינגער, דארף ער נאך מיט׳ן קינד חזר׳ן נייע ווערטער: א פינגער איז אויף פויליש פאליעץ, אויף העברעיש—אצבע וכדומה. הקצור ווערטער, ווערטער אהן א שעור. ווארום דאס קינד ווייסט דאך נישט, וואס דער לערער רעט צו איזם, ממילא דארף מען דערויף פארלירען א סך צייט; פריער לערנען די קינדער פרעמדע ווערטער, כדי צום סוף קומען דער-צו, אז צוויי מיט צוויי איז פיר. דאס איינענע בא יעדער נייער

זאַך דאַרף מען מאַטערען דאָס קינד אויף פרעמדע ווערטער, און ווי די דאָזיקע ווערטער צו פאַרבינדען. ער קאָן ניט פריי רע-דען, ווארום דאָס קינד פאַרשטייט נישט. דאָס קינד, ווידער, איז לחלוטין שטום, ווארום דאָס קינד קען נאָר די עטלעכע ווער-טער, וואָס ער האָט אויסגע׳חזר׳ט, נישט מער. דער לערער קריכט פון די כלים אַרויס, מוז מאַכען מיט די הענט און מיט די פיס, רעדען אויף שטום-לשון, כדי צו דערקלערען דעם קינד, וואָס מיינט ער מיט אַזאַ פרעמד וואָרט.

פאַר דעם קינד איז דאָס אַן׳אמת׳ער גיהנום, ווייל ס׳איז עס לאַנגווייליק, ס׳קאָן זיך נישט אויסרעדען און דער מוח באַ דעם קינד, אַנשטאַט צו אַרבעטען אויף דעם תוך, אויף דער נייער זאַך, וואָס דער לערער איז אים מסביר (למשל, צוויי מיט צוויי איז פיר), אַרבעט עס אויף ווערטער, עס מוז די גאַנצע צייט האַלטען אין זכרון, אַז דווא אָדער שנים מיינט מען צוויי, טשטערי אָדער אַרבע מיינט מען פיר, און נישט פאַרקערט. און אַזוי קומט עס טאַקע דערצו, אַז דאָס קינד קאָן קיין צוויי נישט ציילען, ווארום די זאַך, וואָס אַ קינד וואָלט אויף זיין שפראַך געקאָנט משיג-זיין אין פינף מינוט, געדויערט זי באַ אים, אויף אַ פרעמדער שפראַך, שעה׳ן לאַנג. און איר זעט נאָך קיינמאָל נישט זיכער, אויב עס מאַכט אַ פעלער, צי איז דאָס דערפאַר, וואָס ס׳האָט שלעכט אויסגע׳חזר׳ט אָדער פאַרגעסען דאָס פרעמ-דע וואָרט, אָדער דערפאַר, וואָס עס האָט דעם נייעם ענין נישט פאַרשטאַנען.

אין אַ שול אויף אַ פרעמדער שפראַך קאָן דאָס קינד קיין פעולה נישט האָבען.

דאָ האַנדעלט זיך, אָבער, נישט נאָר פון צייט פאַרלירען, נישט נאָר דערפון, וואָס לערנען עפעס אויף אַ אומבאַקאַנטער שפראַך נעמט אָפּ צען מאָל אַזויפיל צייט אין ס׳קומט אָן הקריעת ים-סוף דעם לערער און דעם קינד. דאָ איז פאַראַן נאָך אַנ-ער-

גערע מכה, וואָס קיין צײַט העלפט אויך ניִשט דערצו. די מעשה איז, וואָס אויף אַ פרעמדער שפּראַך קאָן די שול קיינמאָל ניִשט האָבען אַזאַ פּעולה, ווי אויף דער אײגענער שפּראַך. ס׳איז אַ טעות צו מײַנען, אַז אין דער שול, בפרט נאָך אין דער פאָלקס־שול, לערענט מען דעם קינד נאָר וויסענשאַפטען; נײַעס, וואָס מ׳דאַרף זיך אויסלערנען, ווי למשל, רעכענען (אַריפמעטיק), געאָגראַפיע, געשיכטע וכדומה. אין אַ שול איז מען מדריך דאָס קינד, מ׳גיט עס דערציִונג, דוקאַציע. דאָס הײַסט, מ׳זעט צו ענטוויקלען דאָס קינד, צו עפענען דעם קינד׳ס מוח און אַלע חושים, מ׳געוויינט צו דאָס קינד צו טראַכטען און צו פילען, צו הערען און צו זען, צו פאַרשטיין און באַנעמען אַ וועלט אַרום זיך. מ׳זעט, אַז דאָס קינד זאָל גײַסטיק וואַקסען, זאָל זיך אויסלערנען צו זײַן זעלבסטשטענדיק, פון דער שול זאָל דאָס קינד אַרויס מיט אַ חשק אַליין צו לערנען זיך בײַ דער וועלט און פון אַ בוך. אויף דעם קינד׳ס מוטער־שפּראַך איז אַזאַ אַרבעט בײַ אַ געניִטען לערער ניִשטאָ וואָס גרינגער. דער לערער רעט מיט די קינדער, לייענט פאָר אַ מעשה, גייט מיט זיי אין וואַלד וכדומה. יעדע געלעגענהײַט נוצט דער לערער אויס, כדי צו ענטוויקלען דאָס קינד.

דאָס קינד, אַפילו אַ קינד פון פינף, זעקס יאָר, קומט אין דער שול מיט אַ גרויסען אוצר באַגריפען, געפילען, איבערלעבעניִשען, וואָס ס׳ברענגט פון דער היים, פון דער גאַס, און וואָס ס׳ליגט בײַ דעם טיף אין האַרצען און אין מוח. דאָס קינד, ניִשט נאָר ס׳רעט, נאָר ס׳טראַכט און ס׳פילט, און געוויינלעך אויף זײַן שפּראַך, אויף דער מוטער־שפּראַך. הקצור, דאָס קינד איז אַ קליין וועלטעל פאַר־זיך, און דעם לערער׳ס אַרבעט איז—דאָס דאָזיקע וועלטעל פאַרברייטערען, פאַרפײַנערען, פאַרטיפען. פונקט ווי אַ גערטנער טוט ניִשט אַרײַן קיין אײגענעם חיות און זאַפטען אין אַ יונג ביימעל, נאָר היט עס אָפּ, זעט, אַז עס זאָל וואַקסען, ווי ס׳באַדאַרף צו זײַן, קיין ווערים

און אַנדערע מזיקים זאָלען דערצו נישט צושטיין, ס'זאָל האָבען
געגוג לופט, זון וכדומה.

דער לערער, למשל, וויל געוויינען דאָס קינד ליב-האָבען
די נאַטור (באַ אונדזערע יידישע קינדער איז דאָס געוויס נישט
קיין איבעריקע זאַך), דערציילט ער דעם קינד אַ מעשה פון אַ
בוים און פון אַ פעלד, פון אַ טייך און פון אַ באַרג. דאָס קינד
הערט-אויס די מעשה אָדער לייענט זי אַליין אין ביכעל, דעם
קינד איז אינטערעסאַנט די מעשה פאַר־זיך, און דער לערער
פירט דאָס קינד שוין ממילא אַרויף אויף דעם געדאַנק, וואָס
ער וויל. דאָס קינד באַמערקט עס אפילו נישט. ס'איז נישטאָ
דער טאָג, די שעה, די זאַך,—דער לערער זאָל נישט קאָנען
אויסנוצען, כדי דאָס קינד צו ענטוויקלען. קינדער האָבען געכאַפּט
אַ פייגעלע, זיי האָבען עס געמאַטערט. אָדער פאַרקערט, זיי האָ-
בען עס אָפּגעלאָזט פריי,—אַ געשפּרעך וועגען פייגעלעך: ווו קו-
מען אַהין פייגעלעך אום ווינטער (זיי פליען אַוועק אין די וואַ-
רעמע לענדער), דערפון אַרויף אויף וואַרעמע און קאַלטע לענ-
דער, פון וואַנען נעמט זיך דאָס א. אַ. וו. מאָרגען איז חנוכה,
פורים, תשעה-באב, די ניין טעג וכדומה. וואָס איז אַזוינס שבת,
יידישע ימים-טובים, תעניתים א. אַ. וו. ס'איז אָנגעקומען אַ בריף
פון דעם טאַטען פון אַמעריקע, וואָס איז דאָס אַמעריקע? לאָמיר
נאָר זעען אויף דער לאַנדקאַרטע, וויאַזוי לעבט-זיך דאָרטען?
וואָס איז דאָס פאַר אַ לאַנד? וויאַזוי האָט מען ענדעקט אַמערי-
קע?—אויפ'ן גאַס גיסט אַ רעגען, ס'איז אַ גאַנצער מבול. וואָס
איז דאָס אַזוינס אַ מבול? ווו האָט איר געלערענט פון מבול?
וואָס דערציילט דער חומש פון מבול? פון וואַנען נעמט זיך רע-
גען, שניי? א. אַ. וו.. אָהן אַ שיעור שטאָף פאַר באַלערנען
דאָס קינד און אויפקלערען עס וועגען נאַטור און מענטש, ווע-
גען פעלקער און לענדער, וועגען יידען, וועגען דער גאָרער
וועלט. דאָס קינד האָט שוין אַנ'אָנהייב דערפון. ס'האָט אַליין
אַ סך געזען און פון עלטערע געהערט, מ'דאַרף נאָר דאָס דאָזי-

קע קינדישע קלאָר-מאַכען, ציען דעם פאָדעם ווייטער.

געבענטשט איז דער לערער און גליקלעך איז דאָס קינד, ווען די דאָזיקע אַרבעט ווערט געפירט אויף דעם קינדס-שפּראַך, אויף יידיש, דאָ איז אַלץ פאַראַן פאַרטיג, דער לערער און דאָס קינד פאַרשטייען-זיך אויפ'ן ווינק. וואָרום דאָס יידישע וואָרט איז באַ ביידען אַ לעבעדיק באַשעפעניש; אין יעדען וואָרט ליגען צענדליקער בילדער, געפילען, דמיונות, אַ וואָרט קייטעלט-זיך, פירט אַרויף פון איין געדאַנק אויפ'ן אַנדערען, וועקט זכרונות און געפילען, און דאָס וואָרט איז דאָ אויסגעקנאָטען מיט'ן יידישען לעבען, מיט יידישען געפיל, מיט יידישע געשיכטע. דאָס קינד האָט נישט קיין מי באַ דעם לערנען, עס באַמערקט גאָרנישט, ווי עס וואַקסט גייסטיק, אַזוי ווי עס באַמערקט נישט, ווי עס וואַקסט אין גוף. דער לערער איז דעם קינדס חבר. די שול איז אַ צווייטע היים.

אומגליקלעך זענען ביידע, דער לערער און דאָס קינד, ווען מ'מוז דאָס אַלץ קנעלען אויף אַ פרעמדער שפּראַך. אָט דאָס מיינט מען, אַז מ'זאָגט באַ אונדז: האַקען האָלץ. וואָרום נישט קיין גאַנצע וועלט ווערט דאָ ענטפּלעקט פאַר דעם קינד, נאָר פרעמדע, טויטע ווערטער. צווישען דער וועלט און צווישען דעם קינדס השגה שטעלט-זיך דאָ, ווי אַן אייזערנע וואַנט, דאָס פרעמדע וואָרט. און דאָס פרעמדע וואָרט איז טויט. אַ פייגעלע—איז אַ לעבעדיקע זאַך, דאָס קינד זעט עס און ס'פילט עס. זאָל דער לערער זאָגען דעם קינד: „אַ פייגעלע‟, —איז עפענט-זיך פאַר דעם קינד אַ שלל בילדער; דאָס קינד האָט פייגעלעך געכאַפּט, אַ פייגעלע אין האַנט געהאַלטען, ס'ווייסט צו דערציילען פון די פעדערלעך און פליגעלעך, פון דעם פּיסקעלע און פון די פיסעלעך, פון דעם „ער‟ און פון דער „זי‟. אַ פייגעלע פליט באַ אַ קינד, און דעם קינדס השגה אויך דערמיט. זאָגט, אָבער, דעם קינד „פּטאַשעק‟ אָדער „צפּור‟, איז דאָס אַ פאַפּירענער פויגעל, אַ בלייערנער פויגעל, אַ וואָרט,

און ניִשט מער,—וואָס פליִט ניִשט און לעבּט ניִשט, און איִז באַשאַפען-געוואָרען נאָר, כדי צו פאַרומערען דעם קיִנדס יאָרען און טעג, און פאַר׳מאוס׳ען די׳ וועלט. דאָס קיִנד איִז שטום איִן דער שול, וואָרום יאָרען-לאַנג דאַרף געדויערען, אַז דאָס קיִנד זאָל אויסלערנען גענוּג פרעמדע ווערטער און די׳ דאָזיִקע ווערטער רעכט צעקיֵיען, אַז ס׳זאָל וויִסען, ווען און וואָס מ׳זאָגט עס. ניִשט נאָר דאָס קיִנד, נאָר אפילו אַ דערוואַקסענער מענטש, און געבּיִלדעטער מענטש, וועט קיֵינמאָל ניִשט צופאַסען קיֵין פרעמדע שפראַך צום ייִדיִשען לעבען, צום ייִדיִשען שכל, צום ייִדיִשען וויִץ, צו ייִדיִשע השגות. דאָס קיִנד ווערט פאַרטעמפּט, וואָרום טראַכטען, פיִלען אויף קיֵין פרעמדער שפראַך קאָן מען ניִשט. ניִשט אומזיִסט דערציֵילט מען באַ אונדז דעם געוויִסען וויִץ פון דער דאַמע, וואָס זי׳ שעמט זיִך רעדען ייִדיִש, נאָר אַז זי׳ גיֵיט צו קיִנד און ס׳נעמען איִר די׳ רעכטע שטיִך־וויֵיען, ווען זי׳ פאַרגעסט זיִך, דאַמאָלס שריֵיט זי׳ ניִשט מיִט איִר קול אויף פשוט מאַמע-לשון: מאַמעניו, גאָטעניו, העלף מיִר! דעם קיִנדס שכל, דעם קיִנדס האַרץ, ווערט איֵינגעשרומפּען איִן אַ פרעמדער שפראַך, אַזויווי איִן אַ שטיֵיג, זיֵי דערלעבען ניִשט אויסצוּוואַקסען, דאָס קיִנד ווערט אַ קאַליִקע אויף אַלע יאָרען, אַזויווי מיִר זעען די׳ גיֵיסטיִקע קאַליִקעס, וואָס האָבען זיִך געמאַטערט יאָרען-לאַנג איִן די׳ „קאַזיאָנע״ שולען, איִז אָדער זיֵי בּליֵיבען פראַים, מענטשען אָהן אַ שפראַך, אָדער זיֵי׳ פאַרגעסען דאָס בּיִסעל פרעמדס, וואָס מ׳האָט איִן זיֵי׳ אַריֵינגעשטופּט איִן דער שול. און די׳ שול-יאָרען גיֵיען פאַר זיֵי׳ לאבוד, די׳ שול ווערט אַנ׳אָפּקומעניִש פאַר דעם קיִנד, און דער לערער ווערט באַ איִם אַנ׳איִנקוויִזיִטאָר.

די׳ שול דאַרף זיֵין איֵינס מיִט דער היֵים, מיִט דער סביבה.

גאָך איֵינס: די׳ שול, בּפרט די׳ פאָלקס-שול, איִז נאָר דאַ-

מאָלס א׳יף אַנ׳אָרט, זי טוט אויף איר שליחות נאָר דאַמאָלס, ווען,—ראשית, איז זי נישט קיין זייטיגע זאַך פאַר דעם קינד, נאָר אַ גליד פון דער פאַמיליע, פון דער היים, פון דער סביבה, שנית, ווען זי באַוואָפּענט דאָס קינד, ריכט-אויס דאָס קינד, פאַר זיין קינפטיק לעבען. יידען, און גראָד אַלטמאָדישע יידען, האָבען דאָס אַלעמאָל אויסגעצייכענט פאַרשטאַנען. אין חדר, אין תלמוד-תורה, האָט דאָס קינד געטראָפען דאָסזעלבע, וואָס אין דערהיים, וואָס אין דער אַרומיקער סביבה. דער פאַרצייטיקער ייד האָט געלעבט אָפּגעזונדערט פון דער וועלט—צווישען דער היים, מאַרק און בית־המדרש. פון קיין וועלט האָט ער נישט געוווסט צו זאָגען, און ער האָט זי, די גרויסע וועלט, לויט זיינע השגות, נישט באַדאַרפט אויך. ער האָט זיך זיינע יאָרען אויסגעלעבט אין זיין שטעטעל. אַ ייד האָט געזאָרגט וועגען תורה און מצוות, מדות און מעשים-טובים. דאָס איז געווען זיין רוחניות, זיין גייסטיקע וועלט, און דאָס איז געווען דער חדר אויך די תלמוד-תורה. מ׳האָט געלערענט עברי, דאַווענען, חומש מיט רש״י, שולחן-ערוך. מיט אַ בעסערען קאָפּ און אין פאַרמעגלעכען גראַד, האָט מען נאָך געלערענט גמרא, פוסקים,—אַלץ, וואָס אַ ייד דאַרף האָבען אין זיין וועלט. געוויינלעך האָט מען דאָס פאַרטייטשט אַלץ אויף יידיש, וואָרום די גאַנצע סביבה איז געווען יידיש. דאָס וואָס דאָס קינד האָט געלערענט אין חדר, האָט עס געטראָפען אין דער היים אויך, און שפּעטער נאָך דעם חדר, האָט ער עס געטראָפען אין דעם גאַנצען יידישען לעבען. האָט מען געוואָלט מיט לערנען דערלאַנגען עפּעס העכערס, האָט מען געלערענט אויף רב. הקצור, דאָס גאַנצע אַמאָליקע לערנען איז געווען צוגעפּאַסט צום קינדס היימיש לעבען און צום לעבען פון דעם יידישען קבוץ בכלל.

היינטיקע צייטען פאָדערט זיך שוין עפּעס מער. אַ ייד וויל שוין האָבען, אַז אַ חוץ יידישקייט זאָל זיין קינד וויסען פון אַ וועלט צו זאָגען; ער וויל שוין פאַר זיין קינד היינטוועלטיקע

קענטעניִשען. דער טאַטע אַליין האַנדעלט און אַרבעט שוין היינט מיִט אַ וועלט; ער איז אַליין אויס אַ וועלט. ווען דאָס קינד לערענט שוין היינטוועלטיקע זאַכען נאָר אויף זיין מאַמע־לשון, איז עס באַ זיך אין שטוב, צווישען יידען אַרום, ניִשט קיין פרעמדער. מ׳רעט אויף דערזעלבער שפראַך און אָפט פון די זעלבע זאַכען. דאָס קינד טראָגט־אַריין פון דער שול עפּעס נייעס אין שטוב־אַריין. אָבער דאָס נייעם קלעפּט־זיך־צו. די שפראַך און די השג׳ת, וואָס ליגען אין דער שפראַך, זענען דער בעסטער באַהעפט. הקצור, דאָס קינד ווערט ניִשט אָפּגעריסען פון זיין שטוב, פון אייגענע טאַטע־מאַמע, פון יידען, אדרבא, די שול לערענט אים צו שעצען זיין שטוב, זיין סביבה, צו שעצען יידען בכלל.

לערענט, אָבער, דאָס קינד אויף אַ פרעמדער שפראַך, און ממילא ברעכט עס דעם צונג אויף אַ פרעמדער שפראַך. אַזוי ווערט עס אַ פרעמדער אין דער אייגענער שטוב, עס ווערט פרעמד אייגענע טאַטע־מאַמע, ווער שמועסט שוין פון יידען, זייטיגע מענטשען. עס ווערט פרעמד, ראשית־כל, איבער דער פרעמדער שפראַך, עס קאָן זיך אפילו ניִשט רעכט צונויפרעדען מיִט יידען. עס ווערט נאָכמער פרעמד איבער די פרעמדע געדאַנקען, איבער די פרעמדע פריידען און ליידען, וואָס שטעקען אין דער פרעמדער שפראַך. וואָרום אויף אַ פרעמדער שפראַך, אין פרעמדע ביכער זעט מען אַ פרעמדע וועלט,—אַ רוסישע, אַ פּוילישע, נאָר ניִשט קיין יידישע וועלט. אויף העברעיש זעט מען קיין וועלט בכלל ניִשט, וואָרום אַזאַ העברעישע וועלט איז ניִשט בנמצא, סיידען באַ די פאַרשטעלטע ירושלמי׳ס. אַזוי קומט עס דערצו, אַז דאָס קינד ווערט דערווייטערט פון אייגענע טאַטע־מאַמע, פון יידען אַודאי. זייער שפראַך, יידיש, איז באַ אים מאוס, וואָרום, וואָס־פאַר־אַ שפראַך איז עס, אַז אין דער שול איז זי טריף? ביסלעכווייס ווערט אים אויך מאוס דאָס גאַנצע יידישע לעבען, וואָרום פון קיין פרעמדער שפראַך, פון קיין פרעמדע ביכער קאָן מען זיך ניִשט אויסלערנען צו פאַר־

שטייט דאָס יידישע לעבען, הויך-האַלטען יידען. פון וויפעל אַזוי-נע טרויעריקע משלים ווייסט יעדער ייד צו דערציילען? איז דען דאָס אומגליק איצט נישט פאַראַן כמעט אין יעדער יידי-שער שטוב, דערהויפט דאָרט, ווו די טעכטער גייען אין די גוישע גימנאַזיעס? וויפעל אַזוינע אָפגעשניטענע אברים, פרעמדע מענטשען האָבען מיר צווישען אונדז? וויפעל האַלבע און גאַנ-צע אַנטיסעמיטען און ערב-משומדים! און ווער איז נאָך אין דעם אַלץ אַזוי שולדיג, ווי די פרעמדע שפּראַך!

די שול דאַרף נוצען דעם מענטשען אין לעבען.

די שול זאָל נישט דערווייטערען דאָס קינד פון דעם יי-דישען לעבען, נאָר פאַרקערט, דערנעענטערען,—דאָס איז איין זאַך. צווייטענס, אַז דאָס קינד לערענט אַלץ אויף זיין מאַמע-לשון קומט עס אים צונוץ, שפּעטער אויך, אויף זיין לעבען לאַנג. אַ יידיש פאָלקס-קינד, אַ קינד פון אַ יידען אַ בעל-מלאכה, אַ קרעמער, בכלל פון המון, גייט נישט נאָך דער פאָלקס-שול אין קיין גימנאַזיעס, אין קיין אוניווערזיטעטען. עס ווערט אַ בעל-מלאכה, אַנ׳אַרבעטער, אַנ׳אָנגעשטעלטער, אַנ׳אַרבעטס-מענטש בכלל. עס בלייבט צווישען יידען,—טוט און אַרבעט צווישען יידען. ווערט מען מגלגל קיין לאָנדאָן, קיין אַמעריקע, אויף דער גאַרער וועלט, איז אַלץ צווישען יידען. מיט יידען קאָן מען, אָבער, אויסקומען נאָר אויפ׳ן יידישען לשון. דאָס יידישע לשון איז אַ געווער אין האַנט באַם האַנדעל און באַ דער אַרבעט, אין חברה און אין קהל. אָהן דעם קאָן עס נישט אויסקומען. אָהן יידיש, אָדער, מיט שלעכט יידיש, איז מען ווי אָהן אַ האַנט, ווי אַ פרעמ-דער מענטש צווישען איינגענע. היינטיקע צייטען האָבען מיר עוין אַ געזעלשאַפטלעך, אַ פּאָליטיש לעבען צווישען יידען, יידי-שע קהלות, פאַרזאַמלונגען וכדומה. ס׳איז נישט גענוג ווי עס איז צו פאַרשטיין, וואָס יענער רעט, מ׳דאַרף נאָך קאָנען אַליין

באַנעמען אַ זאַך און עס איבערגעבען יענעם אויך, דאָס הייסט מ'דאַרף אַליין לייענען אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו דער וועלט, משיג-זיין און עס איבעראַרבעטען. און נישט גראָד פאַר יענעם, פאַר דער וועלט,—מ'דאַרף עס האָבען פאַר זיך אַליין. פאַר זיך אַליין דאַרף מען קאָנען לייענען און פאַרשטיין אַ צייטונג. אַפילו אַ פשוט'ער מענטש דאַרף קאָנען לייענען אַ זשורנאַל פאַר זיין פאַך (למשל אַ האַנדעלס-צייטונג, אַ שניידער-זשורנאַל וכדומה). מ'דאַרף קאָנען לייענען אַ ביכעל, ווי זיך, למשל, צו פאַרהיטען פאַר כאָלערע, אַ ביכעל וועגען רעכט און פליכטען פון יעדען בירגער, למשל, וועגען וואַלרעכט, וועגען רעכט צו קלייבען און ווערען אויסגעקליבען אין פאַרלאַמענט, אין דעם שטאָט-ראַט וכדומה. בכלל אַ מענטש און בפרט אַ ייד, האָט גייסטיקע הצטרכות. ער וויל באַנעמען עפעס מער, ווי ער קען איצט. אַמאָליקע צייטען זענען יידען נישט יוצא-געווען מיט'ן חדר אַליין, זיי זענען זיך צונויפגעקומען אין אָוונט, בפרט שבת, אין בית-המדרש, געהערט אַ פרשה חומש, עין-יעקב. היינטיקע צייטען וויל אַ ייד וויסען, וואָס אויף דער וועלט טוט זיך. ער וויל זיך, הייסט עס, ווייטער לערנען, לויט זיין פאַרשטאַנד, לויט זיין גראַד, נאָר שוין אָהן אַ לערער. איז גוט, אַז מ'האָט אים געלערענט אין דער פאָלקס-שול אויף יידיש. דאַמאָלס האָט ער זיך צוגעוויינט צו לייענען אַ צייטונג, אַ ביכעל און געפינען דאָרט, וואָס ער דאַרף האָבען פאַר דעם לעבען, אָדער פאַר דעם גייסט. וואָרום אַ ביכעל, אַ צייטונג לייענען—דאַרף מען אויך האָבען אַ רגילות. פון זיך אַליין קומט עס נישט.

ווי איז, אָבער, דער דין, אַז מ'האָט מיט אים אין דער פאָלקסשול געלערענט אַלץ אויף רוסיש, אויף פויליש, אָדער גאָר אויף העברעיש? ראשית, איז ער אַ פרעמדער צווישען יידען, ווי מיר האָבען שוין פריער גערעדט; שנית, וועט אים דער למוד פון דער פאָלקסשול נישט נוצען אין לעבען. קיינמאָל קאָן זיך קיין קינד אין דער פאָלקסשול נישט

אויסלערנען אַזויפִיל, אַזוי גרִינדלעך אַ נײַע שפּראַך, אַז דאָס זאָל טאַקע ווערען זײַן שפּראַך. פון בִיכלעך לערענט מען זִיך בִּכלל קֵיִן שפּראַך נִישט אויס גרִינדלעך. אַ שפּראַך לערענט מען זִיך פון טאַטע-מאַמע, פון דערהײַם, פון דער סביבה. נאָר אויב מ׳קאָן יאָ עפּעס דערלאַנגען פון פרעמדע בִיכלעך, דאַרף מען דערויף פאַרברענגען לאַנגע יאָרען. אִין דער פאָלקסשול פאַרברענגט, אָבער, אַ קִינד פִיר יאָר, אַז אַ סך—אִיז זעקס יאָר. אִין דער דאָזִיקער צײַט דאַרף אַ יִדִישׁ קִינד זִיך אויסלערנען זִיִער אַ סך זאַכען: יִדִישקֵיִט (חומש וכדומה) און וועלטלעכע זאַכען (רעכענען, שרײַבען א. ד. גל.). אויף צו לערנען אַ פרעמדע שפּראַך בלײַבען געצײַלטע שעה׳ן אַ וואָך. ממילא לערענט עס זִיך טאַקע נִישט אויס די פרעמדע שפּראַך, ווִי ס׳באַדאַרף צו זײַן. אִין דער שול מִיט׳ן לערער, בײַ אַ קִינדער-בִיכעל, אִיז עס אַ מוזִיק. פאַר זִיך, אָבער, קען עס די שפּראַך נִישט. און אַז עס גֵייט אַרויס פון דער שול, קומט עס אַרײַן אִין אַ יִדִישער סביבה, רעט עס יִדִישׁ און פאַרגעסט דאָס בִיסעל, וואָס ער האָט געקענט אִין דער שול, אויפ׳ן שפּיץ-מעסער. קֵיִן צײַטונגען, קֵיִן בִיכעל אויף דער פרעמדער שפּראַך קאָן מען נִישט לֵייענען, כאָטש מ׳ווִיל אפשר. אויף יִדִישׁ וואָלט מען געקאָנט, ווען מ׳זאָל אִים געוועזן לערנען, ווִיל מען אָבער נִישט. און ס׳קומט אִים שוין אָן שווערער, ווײַל מ׳האָט אִים נִישט געלערענט. בלײַבט אַזוינער קרח מכאן ומכאן, אַ מענטש אָהן אַ שפּראַך, אַ מענטש, וואָס קאָן נִישט לֵייענען קֵיִן צײַטונג, קֵיִן בִיכעל, נִישט אויף רוסִישׁ, פוילִישׁ אָדער העברעִישׁ, נִישט אויף יִדִישׁ. ער בלײַבט אַ נ׳-עם-הארץ, אַ קאַלִיקע אַלע זײַנע יאָר. הֵייסט עס, אַז דאָס, וואָס מ׳האָט געלערענט אִין דער שול אִיז פאַר אִים אַרויסגעוואָרפען. די שול האָט אִים פאַר קֵיִן מענטשען נִישט געמאַכט, פאַר קֵיִן יִדען אודאי נִישט. די שול האָט אִים נִישט אויסגערִיכט פאַר׳ן לעבען. די שול האָט נִישט אויפגעטאָן אִיר זאַך, וואָס זי אִיז מחויב צו-טאָן און אַלץ דערפאַר, וואָס מ׳האָט

דארט געלערענט אויף א פרעמדער שפראך.

צי מיינען די יידישיסטען נאר יידיש? תנ"ך און העברעיש.

וועט מען דא פרעגען: וואס־זשע הייסט עס, אז אין דער פאלקס-שול דארף מען לערנען נאר יידיש און מער קיין זאך נישט; נישט קיין לשון-קודש, נישט קיין תנ"ך, נישט די לאנד-שפראך וכדומה? אזוי ווילען טאקע איינציגע פארברענטע העברעיסטען אויסטייטשען אונדזער געדאנק. מאכען זיך כלא-ידע, פון וואס דא האנדעלט-זיך. איז דער תירוץ: דא האבען מיר גערעט, נישט וואס צו לערנען אין דער פאלקס-שול, נאר וויאזוי צו לערנען. די למודים אין דער פאלקסשול קאנען זיין פארשידענע, יעדער קלאס יידען לויט זיין גראד, לויט זיין פארשטאנד. דער פרומער קלאס וויל האבען מער יידישקייט, דער הייגטוועלטיקער ייד זוכט מער הייגטוועלטיקע זאכען פאר זיין קינד. אבער, וואס מ'זאל נישט לערנען אין דער שול, אלץ-איינס מוז עס לערנען אויף יידיש. אודאי דארף מען לערנען תנ"ך און לשון-קודש אויך, אבער דער למוד דארף זיין,— כדי תנ"ך צו קענען, כדי א ספר צו פארשטיין, נישט כדי דאס קינד זאל רעדען אויף העברעיש, נישט מ'זאל זיך איינרעדען, אז העברעיש וועט ווערען באם קינד א לעבעדיקע שפראך אנשטאט זיין מאמע־לשון,—יידיש. און וויל מען טאקע, אז דאס קינד זאל קענען תנ"ך, זאל פארשטיין א ספר, איז טאקע גלייכער דאס לשון-קודש'דיקע פארטייטשען אויף יידיש, נישט אויס'חזר'ן מיט דעם קינד עטלעכע הונדערט ביימאדישע ווערטער און זיך איינ-רעדען, אז דאס קינד רעט שוין העברעיש און וועט תמיד רעדען אזוי. אויף יידיש, האבען מיר אלע געלערענט תנ"ך און לשון-קודש, און אונדזער דור פארמאגט מחמת דעם א סך יידען יודעי-ספר, יידען, וואס קענען תנ"ך, וואס קענען ארייגקוקען אין א ספר,—מיר האבען העברעישע מחברים. וואס פון די הייגטמאדישע

העברעיִשע חדרים וועט אַרויס, ציִ וועלען די קינדער קענען לשון־קודש, אפילו דאָס ווייסען מיִר נאָך ניִשט.

די לאַנד-שפּראַך.

דאָס זעלבע אויך מיִט דער לאַנד-שפּראַך און מיִט פרעמדע שפּראַכען בכלל. אודאי דאַרף אַ יִיד קענען די לאַנד־שפּראַך, ער דאַרף זיִך קאָנען צונויפרעדען מיִט אַ קריסט איִן האַנדעל, איִן דער מלאכה, איִן כלל-זאַכען, ממילא דאַרף מען די לאַנד-שפּראַך לערנען מיִט דעם קינד איִן דער פאָלקס-שול. אָבער דער צוועק פוּן דעם דאָזיִקען למוד איִז נאָר אַ פּראַקטיִשער: דאָס קינד זאָל נאָכדעם פאַרשטייִן זיִך צונויפרעדען מיִט זיין לאַנדסמאַן, מיִט דעם רוס אָדער מיִט דעם פּאָליאַק, ס׳זאָל קאָנען עפּעס איבערלייענען, ניִשט, אָבער, ווי מ׳האָט געוואָלט בא אונדז ביִזאַהער, אַז אַ יִיד זאָל לערנען די לאַנדס־שפּראַך, כדי יִידען, צווישען זיִך, זאָלען רעדען איִף דער לאַנד־שפּראַך. די פרעמדע שפּראַך דאַרפען מיִר האָבען פאַר דער פרעמד, ניִשט פאַר זיִך. יִדען האָבען עס שטענדיִק זייער גוט פאַרשטאַנען, און זיי האָבען פוּן דער פּראַקטיִק, פוּן דער גאַס און פון דעם מאַרק, אויסגעלערענט זיִך די פרעמדע שפּראַך, ווי ווייט זיי האָבען זי באַדאַרפט האָבען פאַר געשעפטזאַכען. איִצט פאָדערט-זיִך עפּעס מער, ממילא דאַרפען מיִר די לאַנדשפּראַך אַנדערש לערנען, און לערנען זי איִן דער פאָלקסשול אויך. אָבער אַלץ מיִט דעם זעלבען מיין: נאָר פאַר פּראַקטיִשע צוועקען, נאָר פאַר דער פרעמד. פאַר זיִך האָבען מיִר אונדזער אייגענע שפּראַך,—אונדזער יִדיִש. אויף אונדזער שפּראַך, אויף יִדיִש, ניִשט נאָר מיִר רעדען,—אויף יִדיִש טראַכטען מיִר אויך, אויף יִדיִש לעבען מיִר; מיִר פיִלען אויף יִדיִש פרייד און לייד, האָפנונג און בטחון, דורך יִדיִש קומען מיִר אַ וועלט צו זען. אויף קיין פרעמדער שפּראַך ניִשט מיִר דאַרפען אַזוי ווייט דערלאַנגען, ניִשט מיִר קאָנען אַזוי

ווײַט ברענגען. דערפֿון האָבען מיר שוין פֿריִער גערעט.

דער פּראַקטישער צוועק, וואָס מיר האָבען אין זינען באַם לערנען די לאַנד-שפּראַך און אַ פֿרעמדע שפּראַך בכלל, ווײַזט שוין אויך, וויאַזוי זי דאַרף געלערענט-ווערען, וואָס פֿאַר אַן׳אָרט זי דאַרף פֿאַרנעמען אין דער פֿאָלקסשול. מ׳דאַרף די פֿרעמדע שפּראַך לערנען אַלס שפּראַך, מ׳זאָל זי פֿאַרשטײן, נישט מער. גרינגער איז פֿאַר דעם קינד, אַז די פֿרעמדע שפּראַך לערענט מען מיט אים אויך אויף זײַן מאַמע-לשון; מ׳פֿאַרטײַטשט אים דאָס פֿרעמדע, דאָס גײַע אויף זײַן מאַמע־לשון. אָבער, פֿאַר קײַן פֿאַל נישט, אַז אין דער שול זאָל מען אַלע איבעריקע למודים פֿירען אויף דער פֿרעמדער שפּראַך, אַז אין דער שול זאָל דער לערער מיט די קינדער, די קינדער צווישען זיך, רעדען אויף דער פֿרעמדער שפּראַך. דאָס איז איבעריק און נישט מעגלעך אויך.

III.

וואָס טענה'ען די העברעִיסטען.

דאָס אִיז בדרך כלל, כדי נִישט אִיבעריִק מאריך-צו-זײַן, דער גאַנג פון די יִדִישִיסטען אִין הלכות שול און בִילדונג. די „יִדִישִיסטען" זענען הײַנטוועלטיקע מענטשען, זײ ווִילען אַרײַנטראָגען אַ נײַעם גײַסט, אַ הײַנטוועלטיקען שנִיט אִין יִדִישער בִיל-דונג, אִין יִדִישער דוקאַציע, אָבער, זײ גײען מִיט דעם אַלטען יִדִישען דרך: לערנען קאָן מען נאָר אויף דער שפּראַך, וואָס דאָס קִינד פאַרשטײט, אויף מאַמע-לשון, אויף יִדִיש.

קומען די העברעִיסטען און לײקענען שטײן-און-בײן און טענה'ן, אַז צוויי מאָל צוויי אִיז פִינף, דאָס הײסט: לערנען דאַרף מען מִיט אַ קִינד נִישט אויף דער שפּראַך, וואָס דאָס קִינד פאַר-שטײט, אויף יִדִיש, נאָר דווקא אויף דער שפּראַך, וואָס דאָס קִינד פאַרשטײט נִישט, אויף לשון-קודש. בײַ דער גאַנצער וועלט אִיז טאַקע גוט, וואָס מ'לערענט און מ'אִיז מדריך דאָס קִינד אויף מאַמע-לשון, נאָר בײַ אונדז, יִדען, דאַרף זײַן פונקט פאַרקערט. דאָס, וואָס פאַר אַלעמען אִיז רעכט, אִיז פאַר אונדז שלעכט. פאַרוואָס?

דאָ ווערט אַוועקגעלײגט אַ גאַנץ פּעקעל טענות, אײנע מאָד-נער פאַר דער אַנדערער. ס'אִיז שווער צו פאַרשטײן, וואָס אִיז בײַ זײ שטאַרקער:—די פאַרבִיסענע שנאה צו יִדִיש צי די פאַרקאָכטקײט אִין העברעִיש. אודאי אִיז זײער שווער צו מאַכען

פין בלינד זעענדיק. די שווערסטע זאך איז צו באווייזען, אז צוויי מאל צוויי איז פיר. מיר האבען, אבער, קיין ברירה נישט. צו פיל ליארעמען זיי און פארטויבען די מוחות, צו ווייניק האבען יידען געקלערט וועגען דעם, און א סך מענטשען פון דעם יידישלעכען קלאס מיינען בתמימות, אז די העברעיסטען מיינען נישט אויפטון קיין נייעס, נאר פירען דעם אלטען יידישלעכען שטייגער למוד. מוז מען דאס אלץ אויפדעקען, נאכגיין די העברעיסטען פוסטריט, כדי יעדען זאל קלאר ווערען, פון וואס דא האנדעלט זיך.

יידיש איז קיין שפראך נישט.

ראשית, טענהן די העברעיסטען, דארף מען אויף יידיש נישט לערנען, ווייל יידיש איז קיין שפראך נישט, יידיש איז „א זשארגאן", א פארדארבען פרעמד לשון. דאס איז די נארישסטע טענה, וואס ס'גיט נאר אין דער וועלט. אויף א שפראך פרעגט מען קיין יחוס נישט, אזויווי מ'פרעגט נישט קיין יחוס בא קיין מאמע. קיין פאלק קלייבט זיך נישט אויס קיין שפראך, וואס-פאר-א עס וויל, אזויווי מ'קלייבט זיך נישט צו קיין מאמע. נישט צופעליק און נישט מיט'ן בייזען ווילען האבען יידען פארגעסען לשון-קודש און האבען איבערגענומען א פרעמדע שפראך. דאס לעבען האט אזוי געהייסען, אנדערש האבען אונדזערע עלטערען נישט געקאנט טון! נישט נאר אין „גלות", ווי העברעיסטען און ציוניסטען ווילען אונדז איינרעדען, האבען יידען אויפגעהערט צו רעדען לשון-קודש, נאר אין זייער לאנד, אין ארץ-ישראל אויך. הונדערטער יארען, בעת דעם בית-שני, האבען יידען אין ארץ-ישראל גופא שוין נישט גערעדט לשון-קודש, נאר אראמיש. אבער דאס דאזיקע אלטדייטשע לשון, דאס יידיש, וואס מיר רעדען, שרייבען, טראכטען און פילען איצט, איז שוין א שפראך בא יידען טויזענט יאר. פאר די דאזיקע טויזענט יאר איז דאס שוין אונדזער

שפּראַך געוואָרען, נישט קיין פרעמדע. קיין ייד, אין משך פון אַנגע ד ר ת, ווער שמועסט שוין היינט, האָט נישט דאָס געפיל, אַז ער רעט אויף אַ פרעמדער שפּראַך. דאָס איז זיין שפּראַך, אַזויווי זיין טאַטע-מאַמע, אַזויווי זיין גוף, זיין נשמה. פאַרקערט! דאָס פאָלק האָט זיך אַזוי צוגעוויינט צו זיין כלומר'שט „דייטשישער" שפּראַך, האַלט עס אַזוי ווייט פאַר אייגענס, אַז ווען איינער וויל, מ'זאָל אים עפּעס געבען צו פאַרשטיין פון אַ פרעמדער שפּראַך, אפילו פון לשון-קודש, אָדער אַזוי אַ נייע, אַ פרעמדע זאַך בכלל, זאָגט ער: „וואָס טייטש"? „פאַרטייטשט עס מיר"! „פאַרטייטשען" הייסט ביי יידען: געבען צו פאַרשטיין אַ זאַך מאַכען אַזוי, אַז פון פרעמד און ניי זאָל עס ווערען באַקאַנט און אייגענס. „טייטש"—איז אייגענס; דאָס, וואָס מ'פאַרשטייט,—אָבער נישט קיין פרעמדס. דאָס פאָלק חקרנ'ט-זיך נישט, נאָר ס'פ י ל ט מיט'ן האַרצען, מיט אַלע חושים, אַז יידיש איז זיין שפּראַך. נישט אומזיסט דערציילט מען דאָס גלייכווערטעל, ווי דער ייד זאָגט אויפ'ן דייטש, אַז די שפּראַך הרג'עט אים אַוועק, דאָס הייסט: דער דייטש רעט שלעכט יידיש, נישט פאַרקערט.

און נישט אומזיסט איז עס אַזוי. וואָרום נישט סתם אַ פרעמדע שפּראַך האָבען מיר איבערגענומען, נאָר האָבען באַוויזען די גרעסטע קונץ: פון אַ פרעמדער שפּראַך האָבען מיר אַן אייגענע געמאַכט. מיר האָבען פ אַ ר י י ד י ש ט די פרעמדע שפּראַך. מיר האָבען איבערגעגאָסען איבערגעלייטערט די אַלט-דייטשישע שפּראַך אין אַ יידישער פאָרם, אויפ'ן יידישען גייסט. פרעמדע ווערטער האָבען מיר גענומען, אָבער מיר האָבען אַריינגעלייגט אין זיי אַ י י ד י ש ע נ ש מ ה. מיר האָבען איבערגעקנאָטען די פרעמדע שפּראַך מיט אַ מענגע לשון-קודש'דיקע ווערטער. אַ גרויסער טייל ווערטער, וואָס מיר דאַרפען פאַר דער נשמה, פאַר דעם יידישען גייסט און לעבען, האָבען מיר אַריינגעזעצט פון לשון-קודש. נאָכמער: אפילו אין אַ סך דייטשישע ווערטער לייגען מיר אַריין אַ נ'אַ נ ד ע ר ט י י ט ש, אַ יידישען זין, דער

דײַטש וועט עס קיינמאָל ניִשט פאַרשטיין, דאָס אייגענע אויך מיִט אַ סך לשון-קודש-ווערטער. די ייִדיִשע שפּראַך האָט באַשאַפען פאַר-זיִך, פאַר איִר געברויך, אַזוינע לשון-קודש-ווערטער און אויסדריִקען, וואָס איִן העברעיִש נוצט מען זיי ניִשט, אָדער זיי האָבען אַן־אַנדער טײַטש.*) אַזוי איִז שיִין דער כּוח פון אַ פאָלק, בפרט נאָך פון אַזאַ הויך-גײַסטיִק פאָלק, ווי ייִדען. צו מאַכען פון פרעמדס אייגענס, דערויף האָבען געאַרבעט דורות סוחרים, לומדים און גאונים, פאָלקס-מענטשען און שרײַבער. לשון-קודש-ווערטער, איִבערגעאַנדערשטע ווערטער, נײַע אויסדריִקען, אַ גאַנץ אַנדער בנין פון דער גאַנצער שפּראַך, ייִדיִשער וויִץ, ווערטלעך. די גאַנצע ייִדיִשע פאָלקס-נשמה ליִגט איִן דער דאָזיִקער כלומר׳שט „פרעמדער" שפּראַך. פון דיִזעלבע ציִגעל בויט מען אַ קלויסטער און להבדיל אַ מקום-קדוש. ייִדען האָבען זייערס געטאָן מיִט די ציִגעל פון דער פרעמדער שפּראַך. איִן אַ פרעמדען לבוש האָבען זיי אַרײַנגעטאָן אַן׳אייגענע נשמה, און דערום ווייִסען ייִדען, פיִלען ייִדען, אַז ס׳איִז זייער שפּראַך, ניִשט קיין פרעמדע. און אַזוי פאַרשטייט אויך די גאַנצע וועלט, וואָס איִז ניִשט פאַרבלענדעט. די וועלט ווייִסט, אַז ייִדיִש איִז אַ ייִדיִשע שפּראַך, ניִשט קיין דײַטש. אַזוי ווי האָלענדיִש, נאָרוועגיִש, שוועדיִש און נאָך אַנדערע שפּראַכען זענען ניִשט דײַטש, כאָטש זיי שטאַמען פון דעמזעלבען שפּראַך-שורש.

ממילא פאַלט שוין אַראָפּ די טענה, אַז ייִדיִש איִז אַ „זשאַרגאָן", דאָס הייִסט, פאַרדאָרבען דײַטש. ייִדיִש איִז אַנדערש, פון דײַטש, ניִשט קיין פאַרדאָרבען דײַטש. ייִדיִש איִז אַנדערש

---

*) אויף ייִדיִש זאָגט מען, למשל, „כלי-זמר", און מ׳מיינט ניִשט די כלים, וואָס מ׳שפּיִלט אויף זיי, נאָר די שפּיִלער. „הושענא" מיינט מען ניִשט „העלף", נאָר די ווערבע. „קדיש" זאָגט מען אויך אויף אַ זון, וואָס זאָגט קדיש. אויף ייִדיִש זאָגט מען אויף אַ נאַריִשען מענטש „אַ בהמה", אויף אַן׳אײַנגעשפּאַרטען זאָגט מען „אַ דבוק" וכדומה אַזוינע ווערטער, וואָס איִן העברעיִש נוצט מען זיי ניִשט אַזוי.

אויסגעוואַקסען אַן אַנדער דײַטש. פֿון דעמזעלבען זאָמען וואַקסען-אויס אויף פֿאַרשידענער ערד פּלאַנצען מיט פֿאַרשידענע זאַפּטען, מיט פֿאַרשידענע פֿאַרבען. פֿאַרשידען זענען מענטשען-ראַסען, פֿאַרשידען זענען פֿעלקער, כאָטש זיי שטאַמען פֿון אײנע און דיזעלבע אור-עלטערען. פֿאַרשידען זענען אויך שפּראַכען, כאָטש זיי שטאַמען פֿון איין שורש. און אַזױװי מ'קאָן ניט זאָגען, אַז אַזיאַטישע פֿעלקער זענען פֿאַרדאָרבענע אײראָפּעער, אַז אַ כינעזער, למשל, איז אַן איבערגעקרומטער פֿראַנצויז, אַזוי איז אויך נאַריש צו זאָגען, אַז ייִדיש איז אַ פֿאַרדאָרבען דײַטש. ייִדיש איז ייִדיש ניט קײן ערגערע, ניט קײן בעסערע דײַטש. וואָרום אַ שפּראַך איז ניט סתם קײן ווערטער, אַ שפּראַך איז אַ נשמה, אַ פֿאָלקס-גײַסט. און די נשמה, דער פֿאָלקס-גײַסט אין ייִדיש—איז אַ ייִדישער. איך רעד שוין דאָ ניט דערפֿון, וואָס מבינות אויף ייִדיש, זאָגען אַלעמאָל עם־הארצים, מענטשען, וואָס האָבען ניט די מינדסטע ידיעה אין שפּראַך-וויסענשאַפֿט. גראָד דײַטשישע שפּראַך-געלערענטע פֿאַרשטײען די זאַך אַ סך בעסער, אײדער אונדזערע וויסטע דריי-קעפּ. זיי ווייסען און זאָגען, אַז ייִדיש איז אַן אײגענאַרטיק לשון, וואָס דאָס ייִדישע פֿאָלק האָט זיך אויסגעאַרבעט. מ'דאַרף, אָבער, זײַן בלינד, אָדער אַ צו־להכעיס'ניק, צו זאָגען, אַז ייִדיש, די שפּראַך פֿון ייִדישע לומדים און גאונים; די שפּראַך, וואָס פֿאַרמאָגט שוין אַ ליטעראַטור פֿון הונדערטער יאָרען, און וואָס איצט באַנוצען זיך מיט איר געבילדעטע און פּאָליטיקער, שרײַבער און דענקער; די שפּראַך, וואָס אירע ווערק זעצט מען שוין איבער אויף אַנדערע שפּראַכען, אַז די דאָזיקע שפּראַך איז אַ זשאַרגאָן, אַ פֿאַרדאָרבענע זאַך.

און נאָכאַמאָל: ייִדיש איז אין אונדזער פֿאָלקס־שול אין אין הארצען בײַ אונדז דורות לאַנג. ייִדיש האָט אונדז געדינט און דינט איצט אויך, ווי אַ געטרײַע מאַמע. אויף קײן מאַמע זעט מען, אָבער, קײן חסרונות ניט. אַ קאַליקע אַ מאַמע, איז

אויך אַ מאַמע, און זי איז בעסער, ליבער פאַר דער שענצטער-פיינסטער שטיפמאַמע.

מ׳דאַרף לערנען אַלצדינק אויף העברעיש.

די גאַנצע מעשה, אַז יידיש איז אַ פרעמדע שפראַך, אַ זשאַרגאָן, איז נישט מער, ווי אַ חקירה, אַ קאָפּשטיק, פאַרשטייען עס די בעסערע, די ערלעכע צווישען די העברעיסטען, זייער ווויל. מ׳וויל זיך, אָבער, דוקא האַלטען באַ דער חקירה, ווייל ס׳לוינט אַזוי. מ׳דאַרף פאַר׳מאוס׳ען יידיש, כדי צו ראַטעווען העברעיש. און ווייטער אַ חקירה: איז יידיש קיין שפראַך נישט, און אַ שפראַך דאַרף דאָך אַ פאָלק האָבען, ממילא דאַרף העברעיש זיין אונדזער שפראַך. איינס, צוויי, דריי, אַזוי־ווי דער קונצענמאַכער מיט׳ן שטעקעלע, און דערפון ווערט שוין, אַז העברעיש איז פון תמיד-אָן אונדזער שפראַך, און ממילא דאַרף מען לערנען אין דער שול אַלץ אויף העברעיש.

מ׳דאַרף! לאָמיר זאָגען, אַז די חקירה איז ריכטיק. פרעגט זיך, אָבער, צי קאָנען מיר דאָס דערלאַנגען? צי דערפון, וואָס מיר ווילען זיך זאָגען, אַז העברעיש איז פון אייביג-אָן אונדזער נאַציאָנאַלישע שפראַך, אַז דאָס פאָלק לעבט מיט׳ן כּוח פון דער העברעישער שפראַך, אַז העברעיש און העברעיש,—צי דערפון איז געדרונגען, אַז מ׳קאָן לערנען מיט׳ן קינד אויף אַ שפראַך, וואָס דאָס קינד פאַרשטייט נישט? ס׳איז קלאָר, אַז נישט קיין אַנדערע שפראַך;—זאָל זי זיין ווי הויכגעשעצט און געקרוינט, ווי איר ווילט,—קאָן נישט פאַרבייטען אין דער שול דעם קינדס מאַמע-לשון, די שפראַך פון דער סביבה, בפרט נאָך העברעיש! רוסיש אָדער פוילייש האָט כאָטש די מעלה, וואָס דאָס איז אַ לעבעדיקע שפראַך, אונדזערע שכנים,—רוסען, פּאָליאַקען,—רעדען אויף דער שפראַך, דאָס קינד הערט די שפראַך אויף דער גאַס, ממילא קלינגט זי אים נישט גאָר פרעמד, און עס איז מיט דערדאָזי-

קער שפראַך נישט גאָר אָפּגעריסען פון דער וועלט. אויף העב־רעיש, ווי נאָענט צום האַרצען און טייער דאָס זאָל אונדז נישט זיין, קאָן מען די מעלה אויך נישט זאָגען, ווארום אויף העברעיש רעט קיינער נישט, אויף העברעיש איז דאָס קינד לחלוטין שטום.

די העברעיסטען האַלטען זיך פאַר היינטוועלטיקע מענטשען, און לאַכען פון „בטלנים", פון אַלטמאָדישע חדרים, פון דער אַלט־מאָדישער אַרט דערציהונג, זיי ווילען שוין האָבען, אַז יידישע קינדער זאָל מען דערציהען, ווי היינטוועלטיקע מענטשען, אין היינטוועלטיקע שולען, און פון פעדאַגאָגיע האַלטען זיי גאָר עולם ומלואו; איבער יעדע צוויי ווערטער דאָס דריטע איז באַ זיי „פעדאַגאָגיע" אין מויל. אָבער דער ערשטער כלל פון פעדאַגאָ־גיע אויף דער גאַנצער וועלט איז, אַז מיט קינדער דאַרף מען לערנען אין דער שול אויף זייער מאַמע-לשון. אָבער ווי ס'קומט נאָר צו יידיש, איז ווערט מיטאַמאָל אויס פעדאַגאָגיע. פאַר דער גאַנצער וועלט איז טאַקע מאַמע-לשון גוט און וויל, אַנדערש קאָן מען גאָרנישט, אָבער פאַר יידישע קינדער איז דאָס אַ סם, מיט יידישע קינדער דאַרף מען לערנען דוקא אויף העברעיש, וואָס דאָס קינד פאַרשטייט נישט, וואָס קיינער רעט נישט. פאַרי בייגט מען שוין פעדאַגאָגיע אָן אַ זייט, ווייל העברעיש—זאָגען זיי—איז די „נאַציאָנאַלע" שפראַך, ווייל דעם יידישען פאָלק איז די העברעישע שפראַך היילינג, און דאָס יידישע פאָלק וויל נישט אַנדערש, נאָר אַז די העברעישע שפראַך זאָל זיין באַ זיינע קינדער אין מויל.

וואָס קלערט דאָס פאָלק פון העברעיש?

פרעגט זיך, אָבער, צי איז דאָס טאַקע אַזוי, ווי די העב־רעיסטען זאָגען? צי האַלט טאַקע דאָס פאָלק פון העברעיש אַזוי, ווי די העברעיסטען ווילען איינרעדען אַ וועלט, אפשר זיך אַליין איינרעדען, אַז יידען האָבען אַלעמאָל געגאַרט צו פאַרבייטען זייער פאָלקס-שפראַך אויף העברעיש?

ניין, קיינמאָל נישט! אָט דאָ ליגט אַ גרויסער טעות, אָדער גאָר אַ דריי מיט'ן גראָבען פינגער, וואָס וויל מאַכען פון שוואַרץ ווייס, פון וואָכעדיק—הייליג. יידען האָבען תמיד געהאַלטען און האַלטען איצט אויך פאַר הייליג לשון-קודש, אָבער נישט העברעיש. נישט די שפּראַך פאַר-זיך איז בּאַ זיי הייליג, נישט די ווערטער נאָר דער תּוך, דאָס, וואָס ס'שטייט אויף דער שפּראַך. איז אויף דער שפּראַך געשריבען, די תּורה, הייליגע ספרים, —איז דאָס בּאַ יידען לשון-קודש, הייליג. הייליג איז בּאַ יידען תּרגום, גמרא; הייליג איז זהר, וואָס איז געשריבען אויף אַ האַלב-תּרגום-לשון און גאָרנישט אויף ריין-העברעיש. פאַרקערט, איז אויף דער שפּראַך נישט קיין הייליגע זאַכען, נאָר וואָכעדיקע, מעג עס זיין אויף דער פיינסטער העברעישער מליצה, איז דאָ בּאַ יידען קיין שום הייליקייט נישט פאַראַן, איז דאָס וואָכעדיק גאָר און גאָר, אַזוי ווי ס'וואָלט געשריבען-געווען אויף יעדער אַנדער שפּראַך. יהודה-הלוי'ס „ציון הלא תשאלי" איז אַריין אין די קינות. בּאַ יידען איז דאָס הייליג. אָבער דעמזעלבען יהודה-הלוי'ס ים-לידער זענען וואָכעדיק. יידען ווייסען אַפילו נישט פון זיי. ווער שמועסט שוין פון היינטיקע העברעיסטישע מעטאָדעס, פון היינטמאָדישע מעשיות און לידלעך פון אַ קעצעלע מיט אַ הינטעלע, פון אַ דריידעל מיט אַ גרעגער אויף העברעיש, וואָס העברעיסטען ווילען מיט דעם שטאָפּען יידישע קינדער,—דאָס איז נעבען הייליג אַפילו נישט געשטאַנען. נאָכמער: אַזוינע מעשה'לעך און לידעלעך זענען בּאַ פּשוט'ע יידען אַ חלול-הקודש! דאָס הייסט בּאַ זיי נישט דערהויבען, נאָר פאַרשוועכען די הייליגע שפּראַך. הקצור, יידען האַלטען פון לשון-קודש, אָבער נישט פון העברעיש. און לשון-קודש איז בּאַ זיי תּורה, נישט קיין בּבא-מעשיות און לידעלעך. יידען-לומדים און חסידים, האָבען קיינמאָל נישט געהאַלטען פון קיין פוסטער מליצה. זיי האָבען געשריבען אַ בריוועל אויף לשון-קודש, אָבער אָהן קונצען. אַזוי ווי זיי האָבען געקענט, פאַר-

בראָקט מיט ייִדישע ווערטער און ייִדישע אויסדריקען. דקדוק און „טהרת-הלשון" איז זייִ ווייניק-וואָס אָנגעגאַנגען. קיין שפּראַך פאַר-זיך, קיין מעטאָדעס האָבען זייִ קיינמאָל נישט געלערענט.

און פּונקט פאַרקערט איז באַ די נייַמאָדישע העברעיִסטען: תּורה און ספרים גייט זייִ ווייניק אָן, דער עיקר איז די שפּראַך און דקדוק, די בבא-מעשיות און לידלעך—דערויף זענען זייִ דאָך הייַנטוועלטיקע מענטשען און נישט קיין „בטלנים". און דאָ מוז אויפגעדעקט-ווערען פאַר דער גאַנצער וועלט אַנ'עולה, וואָס ווערט באַגאַנגען קעגען ייִדען. אַ סך העברעיִסטען, דערהויפּט פון דעם מין אַגיטאַטאָרס, קנאַקערס, ווען זייִ קומען צום פאָלק, צום פּשוט'ן ייִדען, ווילען זייִ אים איינרעדען, אַז די „ייִדישיסטען" זענען עוכרי-ישראל, זייִ ווילען נישט הערען פון תּורה און מצוות, זייִ פירען, רחמנא לצלן, ייִדישע קינדער צו שמד. אַקעגען, אָבער, זענען זייִ, די העב-רעיִסטען, „אמת'ע ייִדען",—טאַקע וואָס ייִדען הייסט, אַ סימן האָט איר: זייִ האַלטען אַזוי פון לשון-קודש, דאָס הייסט, פון תּורה. מוז דאָ געזאָגט ווערען, אַז די מעשה איז גאָרנישט אַזוי. הייַנ-טיקע העברעיִסטען, אָט די דקדוק-און מליצה-ייִדען, האַלטען אַזויפיל פון תּורה, וויפעל די ייִדישיסטען האַלטען. נישט די תּורה לערענט מען באַ העברעיִסטען נאָר די שפּראַך. נישט חומש מיט רש"י לערנען זייִ מיט'ן קינד, נאָר „ספּורי המקרא", דאָס הייסט, אַ קצור פון חומש. בלויז די „מעשיות" פונ'ם חומש, וואָס לייגען-זיך דעם קינד אויפ'ן שכל, אַזוי ווי טויזענט אַנדערע מעשיות, וואָס מ'דערציילט דעם קינד, פון וואָס איר ווילט, און וואָס האָבען צו חומש און ייִדישקייט קיין שום שייכות נישט. דאָס איז סתם-מעשה'לעך באַ זייִ, וואָכעדיקע, שיינע מעשה'לעך, נישט דער הייליגער חומש, נישט דער גאָטספּאָרכטיקער גייסט, וואָס האָט געהערשט אין חדר, וואָס ייִדען זעען אים אין חומש. אין דעם העברעיִסטישען קדשי-קדשים, אין דער העברעיִשער גימנאַזיע אין יאַפע, לערענט מען תּנ"ך מיט ביבעל-קריטיק,

אַזוי־ווי געלערענטע, מייסטענס קריסטלעכע, טייטשען־אויס דעם תנ״ך,
דאָס הייסט, ליט יידישע השגות, אַ פּ י ק ו ר ס׳ י ש אויפ׳ן העכס־
טען גראַד. אַזוי ווייט איז מען פֿאַרגלייבט אין די ביבעל־קריטי־
קער, אַז ס׳האָט שוין פֿאַרדראָסען אַפֿילו איינעם פֿון זייערע, דעם
בעסטען און ערלעכסטען פֿון די העברעיסטען, דעם שרייבער
אחד־העם׳ען, און ער האָט געזאָגט, אַז אַזוי לערנען מיט יידי־
שע קינדער תנ״ך, ווי מ׳לערענט אין דער העברעיסטישער גימ־
נאַזיע אין יאַפֿע (אין ארץ־ישראל), איז אַ חוזק. הקצור, די העב־
רעיסטען און זייערע לערער זענען פּונקט דיזעלבע היינטוועלטיקע
מענטשען ד. ה. א פּ י ק ו ר ס י ם, אַזוי־ווי די יידישיסטען. נישט
די תורה, נישט פֿרומקייט זענען זיי אויסען; נישט מדריך־זיין
דאָס קינד אין פֿרום־יידישלעכען גייסט ווילען זיי,—נאָר אדרבא,
זיי ווילען אויפֿקלערען דאָס יידישע קינד. זיי ווילען מאַכען פֿון
דעם יידישען קינד אַ היינטוועלטיקען מענטש. און טאַקע מהאי־
טעמא הייבען זיי אָן פֿון אַנדערע זאַכען, פֿון מעטאָדעס מיט
מעשיות און לידלעך וועגען קעצעלעך און הינטעלעך, וועגען
פֿעלד און וואַלד, וועגען וואָס איר ווילט, און דערנאָך ערשט
קומט מען צו דעם „ספּורי־המקרא״, צו די מעשיות פֿון חומש:
דאָס איז דאָך אויף העברעישע שפּראַך! דער חילוק פֿון העב־
רעיסטען ביז יידישיסטען איז נאָר דער, וואָס זיי, די העברעיס־
טען, ווילען נישט אַנדערש, נאָר אָט די מעשיות און לידלעך זאָ־
לען געלערענט ווערען א ו י ף ה ע ב ר ע י ש. אַז יידישיסטען טוען
עס, קרומט מען זיך און מ׳זאָגט: מיט וואָס פֿאַרברענגען יידי־
שע קינדער! נאָר וויבאַלט דאָס אייגענע אויף העברעיש—איז
שוין רעכט, דאָס איז שוין יידישלעך און תכלית! דער חילוק
איז, וואָס אויף יידיש פֿאַרשטייט כאָטש דאָס יידישע קינד און
ס׳ווערט כאָטש אַ היינטוועלטיקער מענטש, און אויף העברעיש,
איז נישט דאָס, נישט יענץ, נישט קיין פֿרומער ייד, נישט קיין
היינטוועלטיקער מענטש אויך, וואָרום אויף אַ פֿרעמדער שפּראַך
קאָן מען אויסלערנען אַ קינד אַ פּאָר הונדערט ווערטער, נישט

אָבער, געבען דעם קינד אַ וועלט צו זען. יידען, אָבער, וויל מען איינרעדען, אַז מיט העברעיש איז מען א יסטן יידישקייט און תּורה! אָבער יעדער ייד, וואָס איז נישט גענאַרט באַ זיך, וועט שוין דערפון אַרויסזען, אַז ווען העברעיסטען רעדען פון העברעיש—איז עס כּלל נישט דאָס, וואָס יידען מיינען מיט לשון-קודש.

און וויל יידען האַלטען פון לשון-קודש, פון תּורה און פון הייליגע ספרים, נישט פון דער שפּראַך סתם, נישט פון דעם היינטמאָדישען העברעיש, דעריבער האָבען זיי גאָר קיינמאָל נישט בדעה-געהאַט אָנצוהייבען ווידער צו רעדען אויף העברעיש, דאָס הייסט, צו מאַכען פון דער הייליגער שפּראַך אַ וואָכעדיקע. אדרבא! יידען האָבען אויסגעצייכענט פאַרשטאַנען, אַז דער עיקר איז דער תּוך, נישט די ווערטער, „שמע—בכל לשון שאתה שומע", שטייט באַ אונדז, באַ יידען איז דער תּרגום, דאָס הייסט אַנ׳אי-בערזעצונג פון דער תּורה אויף דער שפּראַך, וואָס יידען האָבען דאַמאָלס פאַרשטאַנען, אויך הייליג, און מ׳איז מעביר די סדרה שנים מקרא ואחד תּרגום. יידען האָבען תּמיד איבערגעזעצט די תּורה אויף דער שפּראַך, וואָס זיי האָבען גערעט, אויף יידיש אויך, רבנים און לומדים האָבען מחבר-געווען מוסר-ספרים אויף יידיש. הקצור, יידען האָבען געטאָן אַלץ, כּדי אַריינצוטראָגען וואָס מער יידישקייט און הייליקייט אין דער יידישער שפּראַך אַריין, אין זייער געוויינלעכען לעבענס-שטייגער, נישט פאַרקערט, נישט וואָכעדיק צו מאַכען די הייליגע שפּראַך, לשון-קודש, נישט רעדען, האַנדלען און וואַנדלען, אַ וועלט אויספירען אויף לשון-קודש. יידען האָבען זיך געוווערטעלט אין גוטען מוט אויף „ירושלמי׳ס", פרענקען, וואָס רעדען עפּעס אַ מאָדנע לשון-קודש, געגעבען זיי אַ נדבה, אָבער קיינמאָל האָבען יידען זיי נישט מקנא-געווען, נישט געגאַרט, אַז זייערע אייגענע קינדער זאָלען רעדען לשון-קודש: צי איז מען דען מיט תּורה און מיט יידיש אַ שלעכטער ייד? אַזוי קלערען באמת יידען, און דעריבער האָט

באַ זיי אין די אויגען דער גאַנצער העברעיִסטישער אָנשטעל אַ פּנים פון חוזק. העברעיִש אַלס אַ שפּראַך פאַר-זיך, מליצה און דקדוק איז אַלעמאָל געווען באַ אונדז אַ זאַך פון משכּילים, פון אויפגעקלערטע, פון האַלבע, אָדער גאַנצע אַפּיקורסים. אַז דער כּוח פון דער תּורה האָט זיך שוין באַ זיי געפעלט, אַז מ'האָט שוין אויפגעהערט צו לעבען, ווי ייִדען לעבען; צו טראַכטען און פילען, ווי ייִדען, אַז מ'האָט שוין גערעט אויף אַ פרעמדער שפּראַך, אויף רוסיש אָדער אויף פּויליש, אַז מ'איז שוין געלעגען טיף, טיף אין אַ פרעמדער, אין אַ גוייִשער וועלט און מ'האָט זיך שוין גאָר און גאָר אָפּגעטרייסעלט פון ייִדישקייט. דאַמאָלס האָבען משכּילים גענומען הייבען אויף דרוקעס העברעיִש, דאָס הייסט די שפּראַך פאַר-זיך, הייִנטוועלטיקע ביכער, וויסענשאַפט און ליבע-מעשיות, חקירה און שירים. העברעיִש האָט געזאָלט זיין דער שארית-הפּלטה, וואָס האָט באַדאַרפט דערהאַלטען באַ ייִדישקייט דעם צווייטען דור, די משכּילים'ס קינדער, וואָס זיי, די קינדער, זענען שוין גאָר ווייט אַוועק פון ייִדען און פון ייִדישקייט. דאָס האָט געזאָלט זיין אַ שטיק יחוס-בריף פאַר דער וועלט: זעט, מיר האָבען אויך אַ שפּראַך און הייִנטוועלטיקע ביכער, אַזויווי איר האָט. מיר זענען נישט קיין נעכטיקע. נאָר זיי, די משכּילים, זענען אויך נישט געגאַנגען אַזוי ווייט, אַז אויף העברעיִש זאָל מען לערנען אין שולען, אָדער ייִדען זאָלען גאָר רעדען אויף העברעיִש. זיי האָבען געוואָלט, ווי מיר האָבען שוין פריִער געזען, פּטור-ווערען פון ייִדיש, כּדי אָנשטאָט ייִדיש זאָל קומען די לאַנד-שפּראַך, רוסיש אָדער פּויליש. פאַר דער וועלט, פאַר דער גאַס—די לאַנד-שפּראַך לערנען, רעדען, אַרבעטען און טון—אויף דער לאַנדשפּראַך, פאַר-זיך, אין דערהיים—אַ העברעיִש ביכעל. מער האָבען זיי נישט גע'חלומ'ט אַפילו. וואָרום יעדענפאַלס האָבען זיי געהאַט אַ קלאָרען פאַרשטאַנד, אַז העברעיִש איינפירען אלס א לעבעדיקע שפּראַך איז אוממעגלעך.

צי מיינען טאַקע די העברעיסטען, אַז העברעיש וועט ווערען אין „גלות" אַ לעבעדיקע שפּראַך?

ווייסען עס די העברעיסטען אויך זייער וויל. זיי גלייבען אויך נישט, אַז העברעיש וועט ווערען די לעבעדיקע שפּראַך באַ יידען, אַנשטאַט יידיש; און זיי קאָנען גאָרנישט גלייבען אין אַזאַ חלום. העברעיסטען זענען דאָך ציוניסטען. און ציוניסטען דרש'ענען דאָך אַלע יאָרען, אַז דאָ, אין „גלות", מוזען יידען אומקומען, ס'העלפט נישט! הימעל און ערד זאָלען קומען, מוזען זיך יידען אַסימילירען, דאָס הייסט, זיי מוזען זיך אויסמישען מיט די אַרומיקע פעלקער, ווערען אויס יידען. און טאַקע מהאי-טעמא, זאָגען זיי, אויב יידען ווילען בלייבען יידען, מוזען זיי אַנטלויפען קיין ארץ-ישראל, און מאַכען דאָרט אַנ'אייגענע מלוכה מיט לייטען גלייך. פרעגט זיך, איינס פון די ביידע: אויב יידען מוזען זיך אין גלות אַסימילירען; ס'וועט נישט העלפען נישט די יידישע שפּראַך, וואָס באַהעפט זיי איינעם אַלס אַ פאָלק טויזענט יאָר, נישט דאָס יידישע אַרט לעבען, מנהגים וכד מה, הייגט וויאַזוי זשע וועלען זיי דערהאַלטען לשון-קודש? און נישט נאָר דערהאַלטען לשון־קודש, ווי ביזאַהער, נאָר נאָכ־מער: מאַכען פון העברעיש אַ לעבעדיקע שפּראַך, וואָס טויזענטער יאָרען זענען מיר שוין פון דעם אָפּגעריסען? אָדער אויב, ווי־דער יידען זענען שטאַרק באַ זיך און אַזוי גרויס אַלס אַ פאָלק, אַז זיי וועלען דאָ, אין ביטערען „גלות", טאַקע מאַכען פון העב־רעיש אַ לעבעדיקע שפּראַך, יידען וועלען רעדען און שרייבען אויף העברעיש, טראַכטען און לערנען, האַנדלען און וואַנדלען אויף העברעיש, הקצור, יידען וועלען ווערען לשון-קודש-יידען, כשנים קדמוניות, אַזוי ווי באַם בית-ראשון צו שלמה־המלכ'ס צייטען, איז דאָך גאָר דער „גלות" קיין גלות נישט, וועלען זיך דאָך יידען נישט אַסימילירען. וואָרום וואָס איז אַזוינס אַסי·

מיליאַציע, אויב ניט קודם-כל דאָס, וואָס מ׳נעמט איבער אַ פרעמדע שפּראַך? איז צו וואָס דאַרפן ייִדען ציון, אַז דאָס בעס-טע און דאָס שענסטע, וואָס זיי וועלען דאָרט דערלאַנגען, לויט דער ציוניסטישער דעה, די העברעישע שפּראַך, קאָנען זיי דער-לאַנגען דאָ, אין „גלות״?

וואָלט דאָס טאַקע געווען אַ האַרב שטיקעל מהרש״א, נישט אַרויסצעקריכען, ווען די ציוניסטען און העברעיסטען זאָלען דאָס טאַקע מיינען ערנסט מיט העברעיש, ווען זיי זאָלען טאַקע באמת גלייבען, ווי אייניגע היץ-קעפּ זייערע ווילען איינרעדען, אַז העב-רעיש וועט ווערען דאָ, אין „גלות״, די לעבעדיקע שפּראַך באַ ייִדען אַנשטאָט ייִדיש. וואָס-זשע טוט גאָט? גלייבען זיי טאַ-קע אין דער גאַנצער מעשה נישט, אַ חוץ אַ פּאָר צענדליק היץ-קעפּ און שטערען-קוקער. און אויב זיי האַלטען דאָך שטאָל און אייזען פון העברעיש און ווילען דוקא, אַז ייִדישע קינדער זאָ-לען אויסגעריסען-ווערען אין די פאָלקסשולען אויף העברעיש,— איז מיינען זיי דערמיט נישט דעם וויסטיגען „גלות״ נאָר ארץ-ישראל. מ׳וויל דערלעבען נחת לאחרית-הימים אין ארץ-ישראל, דאַרף מען שוין איצט צוגרייטען ייִדישע קינדער דאָ, אין „גלות״, אויסבאַקען פאַרטיגע ארץ-ישראל-ייִדעלעך. נישט פאַר ייִדישע קינדער זאָרגען זיי, נישט דאָס קינד האָט מען דאָ אין זינען, אַז דאָס זאָל זיך עפּעס אויסלערנען, ווערען אַ מענטש, נאָר דאָס הייליגע לאַנד. מ׳דאַרף ברענגען פאַר אַ קרבן ייִדישע קינדער דאָ, אין „גלות״, צוליב דעם חלום פון דעם הייליגען לאַנד. צוליב דעם חלום פון אַן׳אַלט-ניי העברעיש פאָלק, וואָס זאָל אַמאָל אויפ-געריכט ווערען אין ארץ-ישראל! און דעריבער דאַרף מען רודפ׳ן די ייִדישע פאָלקספּראַך, וואָרום זי דערלענגערט דעם „גלות״, זי האַלט צונויף ייִדען אינאיינעם אַלס אַ פאָלק, זי באַ-ווייזט, אַז ייִדען האָבען נאָך כּוח צו באַשטיין אַקעגען אַסימי-לאַציע, קעגען פאַר׳גוי׳שען זיך. ייִדען וענען, אָבער, נישט קיין

חולה-מסוכן, און ממילא דאַרפען זיי נישט אָנקומען צו קיין זויערשטאָף-קישעלעך פון ארץ-ישראל און פון אַנ׳אויסגעקלערטען ניי-העברעיש. אמת, אָנשטאָט יידיש,—אויב ס׳זאָל באמת טרעפען „אַ גליק״, אַז ס׳זאָל בטל-ווערען באַ יידען,—וועט קומען דאָ, אין „גלות״, די לאַנדשפראַך: רוסיש, פויליש, נישט קיין העברעיש. זאָל זיין די לאַנדשפראַך, אַזוי מוז דאָך זיין, טענה׳ן די ציוניסטען, אַז אַזוי וועט זיין. אָבער דאָס איז נאָך בעסער: אַז ס׳וועט ווערען אויס יידיש, וועלען יידען לכל-הפחות וויסען, אַז זיי דאַרפען קענען העברעיש, און אַז קיין אַנדער וועג האָבען זיי נישט, סיידען ארץ-ישראל. און דערווייל? דערווייל זאָלען זיך יידען אַסימילירען, זאָלען זיי אָנווערען דעם באַהעפט, וואָס זיי האָבען איצט,—די יידישע שפראַך; זאָלען יידישע קינדער זיין טויב און שטום, מענטשען אָהן אַ שפראַך,—נישט וויסען, וואָס פון אַ וועלט צו זאָגען. אומשטיינס געזאָגט, וואָס יידען קאָנען זיך שוין דערלעבען אין „גלות״ מיט יידיש; וואָס זיי האָבען שוין דאָ וואָס אָנצווווערען! אָט דאָס איז דער לעצטער פועל-יוצא פון דעם העברעיזם, הגם נישט תמיד זאָגט מען עס אַזוי אָפען און קלאָר! ווי ווייט יידען טראַכטען אַזוי באמת און ווילען עס, קאָן שוין יעדערער פאַרשטיין, ווער ס׳איז נאָר נישט פאַרבלענט. דער קורצער סך-הכל איז אַזוי: העברעיש קאָן נישט ווערען אין „גלות״ און וועט נישט ווערען קיין לעבעדיקע שפראַך, אָנשטאָט יידיש. וועלען מיר זיך האַלטען באַ דער העברעיסטישער שיטה, וועלען מיר נישט קיין העברעיש, נישט קיין יידיש נישט האָבען. אונדז וועט איינשלינגען די פרעמדע שפראַך: רוסיש, פויליש וכדומה. דאָס הייסט, אַז יידען וועלען זיך אַסימילירען, דער פאַנאַטיזם פון די העברעיסטען, פון אָט די כפול-שמונה׳דיקע נאַציאָנאַליסטען, פירט צו אַסימילאַציע: יידען זאָלען ווערען אויס יידען.

צי דאַרף מען לערנען ייִדיש?

שטעלען מיר זיך אַזאַ פראַגע: מ׳דאַרף איבערגעבען אַלע למודים אויף ייִדיש, דער גאַנצער שול-שטייגער, לערער מיט קינדער, קינדער צווישען זיך, דאַרף זיַין אויף ייִדיש. נו, און וואָס איז מיט ייִדיש—מיט דער שפּראַך גופא? צי דאַרף מען ייִדיש אַלס שפּראַך פאַר-זיך לערנען אין דער שול? דער שכל-הישר זאָגט דערויף: אודאי יאָ! ווי דען אַנדערש? וויל מען נוצען די שפּראַך אין אַזויפיל פאַלען, וויל מען, אַז זי זאָל אונדז אַזויפיל דינען אין אונדזער בילדונג און אין לעבען, מוז מען טאַקע די שפּראַך גופא ערנסט לערנען—מיט קינדער אין די שולען, מיט עלטערע אויף אָווענט-קורסען וכדומה. קאָן דען אַ בעל-מלאכה רעכט קענען זיַין מלאכה און רעכט טון אַ שטיקעל אַרבעט, אַז ער קען נישט זיַין געציַיג, אַז ער קען נישט, אָדער האַלט נישט ריין, נישט אָנגעשאַרפט זיַין הובעל, זיַין האַק, זיַין שלייפמעסער? און ייִדיש איז דאָך אַ געציַיג, אַ גייסטיק געציַיג, וואָס דורך דעם קומען מיר אַ וועלט צו זען. קאָן מען דען קוקען אויף דער וועלט דורך פאַרשטויבטע, פאַרשמוציגטע פענצטער?

אַזוי זאָגט דער שכל-הישר. אָבער העברעיִסטען זענען דאָך נישט מחויב צו גיין מיט׳ן גלייכען וועג, לייקענט מען, ווי דער שטייגער איז: ייִדיש? גאָר! ווער קען נישט ייִדיש? אַ ייִדענע אין מאַרק קאָן דאָך דאָס אויך,—וואָס איז דאָ פאַראַן וואָס צו לערנען? און ווען האָט מען עס בײַ ייִדען געלערענט ייִדיש?

איז תחלת לייגט-זיך דאָס עפּעס אויפ׳ן שכל: טאַקע באמת, ווער קען נישט קיין ייִדיש? דער גאַנצער כוח פון ייִדיש שטעקט דאָך, אייגענטלעך, אין דעם, וואָס מ׳קען עס. דאַרף מען, הייסט עס באַווייזען, אַז ייִדיש דאַרף מען יאָ לערנען. נאָר פריער אַ פּאָר ווערטער וועגען דער שאלה פון די העברעיִסטען: ווען האָט מען עס בײַ ייִדען געלערענט ייִדיש? דערויף קאָן מען

ענטפערען: נו, און ווען האט מען עס בא יידען געלערענט העברעיש? יידען האבען בכלל אין חדרים, אין ישיבות קיין שפראכען נישט געלערענט, יידען האבען געלערענט חומש, גמרא, ווייניקער שוין נביאים וכתובים, נאר נישט קיין העברעיש אלס א שפראך פאר-זיך. דקדוק מיט מליצה, מיט מעטאדעס, דאס האט מען נישט געלערענט. יידען האבען בכלל פון שפראכען קיין וועזען נישט געמאכט, ווארום תורה איז געוועזען וויכטיקער און העכער איבער אלץ, ממילא האט מען זיך נישט אפגעגעבען ספעציעל מיט יידיש. פונדעסטוועגען דארף מען זאגען, אז עפעס האט מען יא געלערענט. מ'האט, למשל, אין די חדרים אפט געלערענט קינדער שרייבען יידיש, מ'פלעגט געבען אנ'אפיר (א שורה-גריז) באכשרייבען, ס'פלעגען ארייננגיין אהיים שרייבערס, וואס פלעגען לערנען יידיש, דערהויפט מיידלעך. הייסט עס, אז לערנען יידיש, לייענען און שרייבען, איז אפילו אלטמאדישע יידען נישט גאר פועמד, דערהויפט, אין בעל-הבית'שען גראד.

איצט וועגען דער טענה: ווער קען נישט קיין יידיש, און וואס איז דא פאראן צו לערנען? אויב מ'זאל גיין מיט די דרכים איז דאך א קשיה, צו וואס לערנען רוסען אין זייערע שולען רוסיש, פאליאקען לערנען—פויליש און דעסגלייכען? וואס פאר א רוס קען דאס קיין רוסיש נישט; וואס פאר א פאליאק קען קיין פויליש נישט? פונדעסטוועגען לערנען זיי יא זייער שפראך. איז דען א וועלט משוגע? נאר א וועלט איז טאקע נישט משוגע, און אנ'אייגענע שפראך דארף מען טאקע פארט לערנען, כאטש מ'קען זי. ווארום קענען צו קענען איז נישט גלייך! שפראך צו שפראך איז נישט גלייך. ס'איז פאראן א שפראך פון א פשוט'ען, נישט געלערענטען מענטשען, און א שפראך פון א געבילדעטען מאן; ס'איז פאראן א מארקשפראך און ס'איז פאראן ביכערשפראך. מ'זאגט בא אונדז אויף איינעם, וואס רעט שיין: „פערל שיטען זיך אים פון מויל”, הייסט עס, אז אין פאלק פארשטייט מען, וואס הייסט קענען שפראך, און אז נישט

אַלע קענען. און ווילען מיר, אַז אַ מענטש זאָל באמת קענען זיין שפּראַך, דאַרף מען זי מיט אים לערנען, ער זאָל וויסען איר טיפקייט און איר שיינקייט, איר כּוח און ברייטקייט. אַ הו-
בעל באַ אַ געניטען בעל-מלאכה אין דער האַנט, וואָס קען רעכט די מלאכה און זיין שטיקעל געצייג, איז נישט דאָסזעלבע, וואָס אַ הובעל באַ אַ לערען-יינגעל, אָדער גאָר אַן׳אומגעניטען מענט-
שען אין דער האַנט, אַז מיר לייענען אַ בוך פון אַ יידישען שריי-
בער, פון אַ מענדעלע מוכר-ספרים, אָדער אַ שלום-עליכם, וואָס יעדער ייד קאָן אים, פילען מיר עפּעס אַ מאָדנע זאַך: דאַכט-
זיך אונדזער שפּראַך, אָט דאָס, וואָס מיר רעדען תּמיד, און דאָך עפּעס אַנ׳אַנדער שפּראַך. יענער איז אַ שרייבער, אַ טאַלאַנט, אַ גאָטס גאָב, ווייסט ער דעם סוד פון דער שפּראַך, און מיר געוויינלעכע מענטשען דאַרפען זיך לערנען דאָס, וואָס אים קומט פון טאַלאַנט. וואָרום באמת האַלטען מיר שטענדיק אין איין לערנען די שפּראַך, מיר באַמערקען עס אפילו נישט. עלטע-
רע לערנען קינדער, ווייזען זיי, אַז אַזאַ וואָרט פּאַסט נישט צו זאָגען, אין אַזאַ געזעלשאַפט דאַרף מען אַזוי רעדען. עלטערע לערנען זיך אויך איינס פון דעם אַנדערען. זיי כאַפּען אַ וואָרט, אַנ׳אויסדרוק, אַ ווערטעל, מ׳נאַשט פון אַ בוך,—פאַרוואָס זאָל אַ שפּראַך זיין ערגער פאַר אַ שוך? און ווען היינטיקע צייטען פאַרשטייט שוין יעדער, אַז מ׳דאַרף גיין אַ גאַנצען שוך, און אַ ריינעם שוך, פאַרוואָס זאָלען מיר אומגיין מיט אַנ׳אומריין מויל און שלעכט רעדען, בעת מ׳קאָן דערלאַנגען שיין רעדען, שיין שרייבען? און ווי זאָל מען דאָס אויספירען, ווען מ׳לערענט זיך נישט און מ׳זאָגט, אַז מ׳קען שוין? און ווידער נאָך אַ זאַך: דער שכל, דער פאַרשטאַנד, האָט אויסגעשלייפט און שלייפט ווייטער די שפּראַך; וואָס דער מענטש איז קליגער, געבילדעטער, אַלץ רייכער און שענער איז זיין שפּראַך, און דאָס אייגענע פאַרקערט: די שפּראַך שלייפט אונדזער שכל, אונדזער געפיל, דורך דער שפּראַך קומען מיר צו באַנעמען אַ וועלט מיט איר

גרויסקייט און שיינקייט. אַ קינד, אַז ס׳דערגייט אַ ניי וואָרט טאַקע אין זיין גוט-באַקאַנטער שפראַך, אַ נייע ווענדונג, דערגייט עס נישט סתם אַ וואָרט, נאָר אַ נייעם געדאַנק, עפעס אַ פיינעם קנייטש: עס דערזעט עפעס אַ נייעס פאַר-זיך, און ס׳קומט עס עפעס צו אויף לעבען-לאַנג. מ׳דאַרף לערנען די שפראַך און מ׳דאַרף לערנען די ליטעראַטור פון אַ שפראַך; דאָס, וואָס מ׳האָט געשריבען און געדרוקט ביכער אויף אַ שפראַך. און אויף יידיש איז דאָך אויך עפעס געשריבען־געוואָרען, נישט צו פאַרזינדיגען.

קומט מען לסוף אַרויס מיט דעם אמת׳ן מיין: אַלע שפראַכען—יאָ, דאַרף מען טאַקע לערנען, דאָרט איז דאָ וואָס צו לערנען, אָבער יידיש איז נישטאָ וואָס! די אַלטע טענה, וואָס מיר האָבען שוין פריער זי געהערט: יידיש איז קיין שפראַך נישט, ס׳איז „אַ זשאַרגאָן" אַ „פאַרדאָרבען דייטש", אַ סימן,—יידיש האָט קיין גראַמאַטיק (דקדוק) נישט. וועגען דעם, צי איז יידיש „אַ זשאַרגאָן", אַ „פאַרדאָרבען דייטש", האָבען מיר שוין פריער גערעט און ס׳לוינט נישט איבערצוחזר׳ען. די טענה איז אַ בלבול אָדער עם-הארצות. דאָס אייגענע אויך די טענה, אַז די יידישע שפראַך האָט קיין גראַמאַטיק נישט. ראשית, זענען שוין אַוועק די צייטען, ווען אין אַ שפראַך, דערהויפט נאָך אין אַ מוטער־שפראַך, האָט מען געזען דעם עיקר-למוד די גראַמאַטיק. היינט איז דאָס בכלל די לעצטע דאגה, ווער שמועסט נאָך אין אַ פאָלקסשול, וואָס מ׳לערענט דאָרט אַלץ פראַקטיש, און טעאָריעס גייען בכלל נישט אָן. שנית, איז די גאַנצע מעשה, אַז יידיש האָט קיין גראַמאַטיק נישט, אַ ווילדע נאַרישקייט. דאָס איז דאָס אייגענע, ווי מ׳זאָל זאָגען, אַז אַ ייד האָט קיין האַרץ נישט, קיין מאַרך נישט, קיין חוט-השדרה נישט, ווייל ס׳איז נישט פאַראַן קיין אַנאַטאָמיע אויף יידיש. קיין בוך וועגען אַנאַטאָמיע, קיין בוך וועגען דעם, ווי איז געבויט דעם מענטשענס גוף, איז נישט פאַראַן אויף יידיש, אָבער אַ ייד האָט אַלע אברים גלייך מיט אַנדערע. וואָרום

ניִשט דעם מענטשענס קערפּער שטעלט-זיִך צונויף לויט דער אַנאַטאָמיע, נאָר פאַרקערט די געשריִבענע אַנאַטאָמיע איִז אַ ביִלד, אַ פאָטאָגראַפיע פון דעם מענטשענס קערפּער. אַנאַטאָמיע טוט ניִשט אויף קיין שום נייעס, זי קוקט-זיִך-צו צום מענטשענס גוף און באַשרייבט געטריי, וואָס דאָרט טוט זיִך, וואָס דאָרט איִז באמת פאַראַן. די געשריִבענע אַנאַטאָמיע בייט זיִך; וואָס מער די וויִסענשאַפט קוקט זיִך צו און שטודירט פלייסיִק דעם גוף, זעט זי אַלץ מער, אַלץ בעסער. דער גוף, אָבער, בלייבט דער-זעלביִקער אַלע צייטען. דאָס אייגענע אויך אַ שפּראַך און גראַ-מאַטיִק. ניִשט די שפּראַך לערענט זיִך בא דער גראַמאַ-טיִק, נאָר פאַרקערט, די גראַמאַטיִק לערענט זיִך באַ דער שפּראַך. די גראַמאַטיִק באַשרייבט נאָר דאָס, וואָס זי זעט צו באַ דער שפּראַך, ניִשט מער, פּונקט אַזוי ווי די אַנאַטאָמיע באַשרייבט דעם מענטשענס גוף. אַ געשריִבענע גראַ-מאַטיִק, אַ בוך וועגען גראַמאַטיִק, מעג ניִשט זיין, און דאָך האָט יעדע שפּראַך איר גראַמאַטיִק, אַזוי ווי ס׳מעג ניִשט זיין קיין בוך וועגען אַנאַטאָמיע, און דערפון וועט ניִשט צוקומען און ניִשט געמיִנערט ווערען קיין אבר איִן אַ מענטשענס גוף, און אַזוי ווי יעדע שפּראַך, די דייטשיִשע, די רוסיִשע און אַנדערע זענען געווען שפּראַכען אפילו דאַמאָלס, ווען קיין געשריִבענע גראַמאַ-טיִק איִז נאָך ניִשט געווען, דאָס אייגענע אויך מיִט יִדיִש. יִדיִש קאָן זיין אַ שפּראַך און מעג ניִשט האָבען קיין געשריִבענע גראַמאַטיִק, ווייל ס׳האָט זיִך נאָך ניִשט געפונען דער בעלן, וואָס זאָל די שפּראַך שטודירען און אַנשרייבען די כללים, וואָס שטע-קען איִן דער שפּראַך. צי זאָלען מיר זאָגען, אַז איִן דער צייט פון די נביאים, ווען קיין געשריִבענער דקדוק איִז נאָך ניִשט געווען, האָט העברעיִש קיין גראַמאַטיִק ניִשט געהאַט? צי דער-פאַר, וואָס ס׳איִז קיין געשריִבענע גראַמאַטיִק ניִשטאָ, רעדען אָדער שרייבען יִדען אַנ׳אַנדער שפּראַך? אַלע רעדען און שרייבען גלייך, וואָרום אַנדערש קאָן ניִשט זיין, וואָרום

דאָס איִז שוין די טבע פון אַ שפּראַך, אַזויווי יעדער לעבעדיִק באַשעפעניִש, וואָס האָט זיִך איִרע פעסטע סימנים און כּללים. וואָס-זשע קאָן עס באמת באַטײַטען, ווען מ'זאָגט, אַז ייִדיִש האָט קײן גראַמאַטיִק ניִשט? דאָס קאָן האָבען נאָר אײן טײַטש: ייִדיִש פאַרמאָגט נאָך ניִשט קײן ביִכעל, וואָס אויף דעם זאָל שטײן אָנגעשריִבען: „ייִדיִשע גראַמאַטיִק". אַזוי מײנען טאַקע באמת אַ סך ייִדען. איִז דאָס, אָבער, אויך אַ גריִנטלעכער טעות: ייִדיִש האָט שוין מאמרים און ביִכלעך וועגען ייִדיִשער גראַמאַטיִק אַריִבער דרײַהונדערט יאָר. מענטשען פון וויִסענשאַפט, דערהויפּט, דײַטשיִשע געלערנטע, שטודיִרען די גאַנצע צײַט די ייִדיִשע שפּראַך און האָבען געשריִבען ייִדיִשע גראַמאַטיִק. גאָר די לעצטע צײַט זענען געשריִבען געוואָרען ביִכלעך אויף ייִדיִש: „ייִדיִשע גראַמאַטיִק". הײסט עס, ייִדיִש איִז שוין כּשר לכל הדעות! די ייִדיִשע שפּראַך איִז געוויײנלעך פון דעם ניִשט בעסער, ניִשט ערגער געוואָרען, אָבער די לעצטע טענה קעגען ייִדיִש איִז שוין אויך אָפּגעפאַלען. אַזוי וואָלט עס באַדאַרפט זײַן, ווען מ'זאָל עס באמת מײנען ערנסט מיִט גראַמאַטיִק. דאָס אומגליִק, אָבער, איִז, אַז מ'האָט עפּעס פײַנט, זוכט מען זיִך. ווי זיִנגט זיִך איִן אַ ייִדיִש ליִדעל פון דער אומגליִקלעכער שנור, וואָס די שוויִגער זוכט אויף איִר שטענדיִק חסרונות:

„גײ איִך פּאַמעלעך,
זאָגט זי: איִך קריִך;
גײ איִך גיִך,
זאָגט זי: איִך רײַס די שיִך".

אָבער, לאָמיִר אַראָפּ פון די הויכע היִמלען אויף אונדזער זיִנדיִגער ערד: אויסלערנען אַ פּאָלקסמענטש, ער זאָל קאָנען לײענען אַ ביִכעל און אָנשרײַבען אַ בריִוועל אויף ייִדיִש, דאַרף מען? הײסט עס, אַז מ'מוז לערנען ייִדיִש איִן דער שול. די העברעיִסטען, אָדער זײ לײקענען עס גאָר, מ'קומט אָפּ מיִט אַ פּזמון,

וואָס איז דאָ פאַראַן צו קענען? אָדער מ׳וויל עס אָפּקומען בשהי פהי: כ׳ווייס, לערענט מען דאָרט אַ שעה, אָדער אַ פּאָר שעה אין וואָך „זשאַרגאָן” מיט מיידלעך. אין צווישען יאָ און ניין דערשטיקט מען איינע פון די וויכטיקסטע זאַכען פאַר דעם פאָלקסמענטש, וואָס אָהן דעם קאָן ער זיך נישט באַגיין.

די יידישע שול און די מלוכה.

די גאַנצע צייט האָבען מיר דאָ גערעט וועגען דער שפּראַך אין דער שול און אין בילדונג בכלל: צי זאָל עס זיין יידיש, העברעיש אָדער גאָר רוסיש, פּויליש, אַזוי ווי די זאַך זאָל ליגען נאָר באַ אונדז אין די הענט, און קיינעם, חוץ אונדז, גייט עס כלל נישט אָן. אַזוי טענה׳ן טאַקע איניגע העב־רעיסטען און ווילען מאַכען די יידישלעכע פּשרה: זאָלען זיין אויף קהל׳ס חשבון העברעיסטישע שולען און יידישע שולען. יעדער טאַטע וועט האָבען אַ ברירה, וווהין און אין וואָס־פאַר־אַ שול צו שיקען זיין קינד. דער אמת, אָבער, איז, אַז די מעשה איז נישט אַזוי. ס׳קומט צו אַזאַ לאַגע, ווען ס׳גייט יאָ אָן אַנדערע: דער מלוכה און אונדזערע שכנים—אַנדערע פעלקער. זיי ווילען וויסען, אויף וואָס פאַר אַ שפּראַך מיר, יידען, וועלען לערנען אונדזערע קינדער אין דער שול. זיי איז נישט אַלץ איינס. פאַרוואָס?

די מעשה איז אַזוי: האשית די מלוכה. אַמאָליקע צייטען, דערהויפּט, פאַר דער צאַרישער רעגירונג, האָט די מלוכה בכלל וועניק געהאַלטען פון בילדונג פאַר דעם פאָלק. אין בעס־טען פאַל, אַז די מלוכה, דער שטאָטראַט (דומע) האָט געמאַכט שולען, גימנאַזיעס, איז דאָס געווען פאַר די, וואָס האָבען אַליין געגאַרט לערנען זייערע קינדער. קיין צוואַנג, אַז יעדער מוז לערנען זיינע קינדער, איז נישט געווען. אַ דעמאָקראַטישע מלוכה קוקט, אָבער, אויף דערדאָזיקער זאַך אַנדערש: יעדער בירגער מוז קאָנען לייענען, שרייבען און רעכענען וכדומה. עס־

הארצות פונ׳ם פאָלק איז דאָס גרעסטע אומגליק פאַר דער מלוכה. אזא מלוכה בלייבט תמיד הינטערשטעליק אַקעגען אַנדערע. דעריבער, איז אין היינטיקע מלוכות איינגעפירט, אַז יעדער בירגער מוז אָפּגעבען זיין קינד אין דער פאָלקסשול, אָדער ער מוז באַווייזען, אַז זיין קינד האָט אין דערהיים, אָדער אין אַ פּריוואַטער שול געלערענט, לכל־הפחות, דאָס, וואָס מ׳לערענט אין אַ פאָלקסשול; ווען ניט, ווערען דעם קינדס עלטערען, אָדער אַפּוטרופּסים, באַשטראָפט לויט דעם געזעץ. אָט דאָס הייסט בילדונגס-צוואַנג. אָנהייב-בילדונג איז אַ מוז. אין רוסלאַנד האָט ערב דער מלחמה שוין אויך געהאַלטען דערביי, אַז אָנהייב-בילדונג זאָל ווערען אַ מוז: עלטערען זאָלען שיקען זייערע קינדער אין דער פאָלקסשול, די מניעה איז נאָר געווען, וואָס אין רוסלאַנד איז צו יענער צייט נאָך געווען ווייניק אָנהייב-שולען. האָט מען אויסגעאַרבעט אַ פּלאַן, וויאַזוי איינצופירען אָנהייב־בילדונג פאַר אַלעמען בהדרגה אין משך פון עטלעכע יאָר. ס׳איז קיין שום ספק ניט, אַז דאָס וועט אין רוסלאַנד מקוים-ווערען גאָר די נאָענטסטע יאָרען, ווי נאָר דאָס לאַנד וועט זיך באַרויִגען. דאָסזעלבע וועט אויך זיין אין פּוילען און אין אַנדערע לענדער. הייסט עס, אַז שוין די נאָענטסטע יאָרען וועלען יידישע קינדער מוזען לערנען זיך אין פאָלקסשולען. איצט פרעגט זיך, אין וואָס פאַר אַ פאָלקסשולען זאָלען זיך לערנען יידישע קינדער? פאַר רוסישע קינדער וועלען זיין רוסישע שולען, פאַר פּוילישע קינדער—פּוילישע, פאַר אַרמענישע—אַרמענישע און דעסגלייכען. יעדעס פאָלק וועט האָבען זיינע פאָלקסשולען אויף זיין לשון, און די מלוכה, די שטאָטראַטען, די זעמסטוועס וועלען געבען צושטייער אויף אויסצוהאַלטען די שולען פון אַלע פעלקער לויט דער צאָל קינדער. ווי-זשע, אין וואָס-פאַר-אַ שולען זאָלען לערנען יידישע קינדער? אין רוסישע, אין פּוילישע, אין טאָטערישע? די פּשוט׳סטע זאַך וואָלט געווען, ווען יידען זאָלען, ווי

אַלע שבעים אומות, האָבען זייערע אייגענע פאָלקסשולען. ס'איז אויך קיין שום ספק נישט, אַז יידען וועלען אין רוסלאַנד מעגען האָבען זייערע פאָלקסשולען, אויב זיי וועלען נאָר וועלען. אָבער מעגען אַליין איז נאָך ווייניק: מ'דאַרף נאָך באמת קאָנען האָבען דאָס, וואָס מ'מעג.

כדי, אָבער, יידען זאָלען קאָנען האָבען אייגענע שולען, דאַרף מען האָבען צוויי זאַכען: ראשית, דאַרפען זייערע שולען האָבען אַלע רעכט, ווי אַלע אַנדערע; דאָס הייסט, אַז ווער ס'ענדיגט אַ יידישע פאָלקסשול, האָט ער דיזעלבע רעכט, ווי אַ רוס, ווען ער ענדיגט אַ רוסישע פאָלקסשול, אַ פאָליאַק—אַ פוילישע וכדומה. די מלוכה, למשל, האַלט, אַז דערמיט האָט מען יוצא-געווען דעם חוב פון פאָלקסבילדונג. אויב נישט אַזוי, וועלען יידישע עלטערען נישט שיקען זייערע קינדער אין קיין יידישע פאָלקסשול, אָדער זיי וועלען נאָך מוזען חוץ דעם האַלטען פאַר זייערע קינדער לערער אין דערהיים. איז ווער־זשע קאָן זיך פאַרגינען אַזאַ הוצאה און אַזויפיל מאַטערען אַ קינד? שנית, דאַרף די מלוכה, די שטאָט-דומע (שטאָטראַט), די זעמסטווע, געבען געלט אויסצוהאַלטען יידישע פאָלקסשולען, אַזויווי זי גיט אויף אויסצוהאַלטען רוסישע, פוילישע, אוקראַינישע שולען וכדומה. וואָרום שטייערען דער מלוכה, דער שטאָט, דער זעמסטווע צאָלען דאָך יידען גלייך מיט אַנדערע אומות. הייסט אויב יידען וועלען נישט אַרויסבאַקומען צוריק צושטייער אויף זייערע שולען, פון וואַנען-זשע וועלען זיי נעמען געלט אויסצוהאַלטען זייערע שולען? צאָלען אַ צווייט מאָל ספעציעל פאַר יידישע שולען? ווער־זשע קאָן עס אַזויפיל אויסהאַלטען?

היוצא מזה, אַז כדי יידען זאָלען באמת קאָנען האָבען אייגענע פאָלקסשולען, דאַרף מען האָבען, אַז זייערע שולען זאָלען האָבען אַלע רעכט, אַזויווי רוסישע, פוילישע שולען וכדומה, און די מלוכה, שטאָט אָדער זעמסטווע זאָלען געבען

צושטייער אויף אויסצוהאַלטען יידישע שולען. דאָס איז, אָבער,
שוין נישט געווענדעט אָן אונדז, יידען, אַליין, וויאַזוי מיר וועלען עס באַ זיך פועל'ען: דאָס איז שוין געווענדט אָן
דער מלוכה אויך. און אַז מיר וועלען קומען צו דער מלוכה,
צום שטאָטראַט, צו דער זעמסטווע, און מיר וועלען טענה'ן:
גיט אונדזערע שולען רעכט און געלט, וועלען זיי זאָגען: זייער
פיין! יידען זענען נישט ערגער פאַר אַנדערע, אָבער קיין מיוחסים
זייט איר אויך נישט, איר מוזט אונדז זאָגען, אויף וואָס-פאַר-
אַ שפּראַך ווערט געלערענט אין אייערע שולען,
און וואָס, און וויאַזוי איר לערענט דאָרט. מיר ווילען האָבען אַ
קאָנטראָל, אונדזער השגחה, אַזוי ווי מיר האָבען די השגחה אויף
אַלע שולען. וואָרום מלוכה איז נישט אַלץ איינס, וואָס און וויאַזוי ס'ווערט געלערענט אין פאָלקסשולען, בפרט נאָך אין אַזוינע, וואָס האָבען רעכט פון מלוכה-שולען און באַקומען געלט
פון מלוכה. מלוכה וויל האָבען, אַז אין אַלע מינים פאָלקסשולען
זאָל מען זיך עפּעס אויסלערנען, ס'זאָלען זיין בירגער מיט פאַרשטאַנד, מיט וויסען, און היינטוועלטיקע מענטשען. און דאַמאָלס מוזען מיר שוין זאָגען, קודם-כל, אויף וואָס פאַר אַ שפּראַך ס'וועט געלערענט-ווערען אין יידישע שולען. יידישע שולען אויף רוסיש, אויף פּויליש, אויף
אַנדערע שפּראַכען—דאָס איז נישט קיין יידישע שולען, דערויף
וועט מען אונדז זאָגען, דאַרפען יידען קיין אייגענע שולען נישט
האָבען: גיט־אָפּ אייערע קינדער אין רוסישע, פּוילישע שולען
וכדומה, יידישע שולען אויף העברעיש? דאָס וועט זיך אויך
קיינער נישט לאָזען איינרעדען, אַז דאָס זענען יידישע פאָלקס-
שולען. וואָרום פאַרוואָס לאָזט מלוכה בכלל אַרויס פון אירע הענט
די חזקה אויף פאָלקסבילדונג? פאַרוואָס גיט זי עס איבער יעדען פאָלק באַזונדער? נישט פון גוטען ווילען טוט זי עס. מלוכה
וואָלט געוויס געוואָלט האָבען דעם מאָנאָפּאָל אויף בילדונג. נאָר
וואָס דען? זי האָט קיין ברירה נישט, כדי קינדער זאָלען האָ-

בען אַ פּעולה אין דער שול, מוז מען אין דער פֿאָלקסשול לערנען אויף דער מוטערשפּראַך: אין רוסישע שולען —אויף רוסיש, אין פּױלישע אויף פּױליש, אין אוקראַינישע אויף אוקראַיניש און דעסגלייכען. און אויב מוטערשפּראַך—מוז דאָס שוין יעדעס פֿאָלק טון פֿאַר-זיך. קיין רוסען קאָנען נישט מאַכען קיין שולען פֿאַר פּױלישע, אוקראַינישע קינדער וכדומה. און פֿאַרקערט אויף דאָס אייגענע. דעריבער, מוז מלוכה אַקעגענקומען די גערעכטע טענה פֿון יעדען פֿאָלק, וואָס וויל האָבען אין זיינע הענט זיינע אייגענע פֿאָלקסשולען, ווייל אין די שולען ווערט געלערענט אויף דער מוטערשפּראַך פֿון די קינדער, דאָס הייסט, אויף דעם פֿאָלקס-לשון. אָבער צי קאָנען אַזינס טענה'ן יידען, ווען זיי זאָל איינפֿאַלען צו לערנען אין זייערע פֿאָלקסשולען אַלע למודים אויף העברעיש? צי איז העברעיש דאָס מאַמע-לשון באַ יידישע קינדער? צי ווערט באַ יידען גערעט אויף העברעיש? ממילא וועט מלוכה, שטאָטראַט, זעמסטווע נישט וועלען הערען, נישט זען פֿון אַזוינע העברעישע „פֿאָלקס-שולען". יידען זענען באַ מלוכה נישט קיין מיוחסים, זי זאָל זיי נאָכגעבען סתם אַ פֿאַנטאַזיע. העברעישע חדרים-מתוקנים וועט דאָס זיין, נישט קיין פֿאָלקסשולען, נישט קיין רעכט, נישט קיין געלט, וועט די מלוכה, דער שטאָטראַט דערויף נישט געבען, און ממילא וועלען זיי שוין קיין קיום נישט האָבען, ווייל דאָס וועט נישט אַריינגיין באַ מלוכה אין גדר פֿאָלקסשול. און כדי נישט באַשטראָפֿט-צו-ווערען פֿאַר נישט לערנען אין אַ רעכטער פֿאָלקסשול, וועלען יידען מוזען אָפּגעבען זייערע קינדער, חוץ אין העברעיסטישע חדרים-מתוקנים, נאָך אין אַנדערע פֿאָלקסשולען אויך,—אָדער, חוץ דעם, וועלען זיי מוזען דינגען לערער פֿאַר זייערע קינדער.

נאָר איין גערעכטע טענה קאָנען יידען האָבען צו דער מלוכה, צום שטאָטראַט. דאָס איז אין דעם פֿאַל, אויב מ'וועט אין יידישע שולען לערנען אויף דעם מאַ-

מע-לשון פון ייִדישע קינדער, דאָס הייסט, אויף ייִדיש. דאַמאָלס קומט זיי דאָס, וואָס ס'קומט יעדען פאָלק, וואָס לערענט אין שולען אויף זײַן מוטערשפּראַך: רעכט און געלט. און ייִדען וועלען עס טאַקע אויספירען אויך.

מיר און אונדזערע שכנים-פעלקער.

אויב, אָבער, ייִדען וועלען נישט וועלען האָבען קיין פאָלקסשולען אויף ייִדיש, און קיין העברעיִשע שולען וועלען נישט קאָנען זײַן, ווײַל זיי וועלען נישט האָבען נישט דעם זכות, נישט קיין געלט, איז וואָס וועט זײַן? וועט זײַן אַזוי, אַז ייִדען וועלען קיין אייגענע שולען גאָרנישט האָבען. אַ טייל ייִדען אין דערזעלבער שטאָט וועט לערנען אין רוסישע שולען, אַ טייל אין פּוילישע, אַ טייל אין אוקראַיִנישע,—אין כל המינים שולען אויף שבעים לשונות. אונדזערע קינדער וועלען רעדען אויף אַלע שבעים לשונות און מיר וועלען האָבען אויסצושטיין צרות און בזיונות פון אונדזערע שכנים-פעלקער, אַלע וועלען זיך מיט אונדז וואַרפען, אַזויווי מ'וואַרפט-זיך מיט אומגעבעטענע געסט, און אַלע וועלען אונדז רײַסען צו זיך, רוסען האָבען דאָך שוין לאַנג חזקה, אַז ייִדען דאַרפען זײַן רוסען, פּאָליאַקען—שמועסט מען שוין נישט, און נאָכדעם וועט שוין גיין אַ צעטעל אוקראַיִנער, ליטווינער, ווײַסרוסען און נאָך און נאָך, ווײַל יעדעס פאָלק איז פאַראינטערעסירט, וואָס מער שולען צו האָבען אויף זײַן שפּראַך, וואָס שטאַרקער און ברייטער צו מאַכען די ממשלה פון זײַן בילדונג, פון זײַן קולטור. רוסען וועלען האָבען טענות צו ייִדען-פּאָליאַקען: פאַרוואָס ציט איר אין רוסלאַנד צו פּויליש שולען, צו פּוילישער קולטור; אוקראַיִנער—פאַרוואָס ציט איר צו רוסען און אַזוי ווײַטער אָהן אַ סוף, אָהן אַ ברעג, און דאָס-דאָזיקע כלומר'שטע רײַסענייש פאַר דער בשמה פון דעם ייִדישען קינד, וועט שווער און ביטער אויספאַלען דעם קינד: ס'וועט זײַן אין גלות אין אַ פרעמדער שול און

ס'וועט זיך נאך גארנישט אויסלערנען אויך. און דער טאטע וועט עס אויך פילען אויף טריט און שריט, ווארום אין אזוינע שטרייטיקייטען צווישען פעלקער, דערלאנגט עס אפט זייער, זייער וויט, אפילו ביז פרנסה אויך, און דאס כפרה-הינדעל איז תמיד דער שוואכסטער. און דער שוואכסטער וועט דא זיין דער קלוגער ייד, וואס די העברעיסטען ווילען אים באגליקען נאך מיט א צווייטער „לעבעדיקער" שפראך,—מיט העברעיש, א חוץ זיין פאלקס-שפראך,—יידיש.

און לאז זיך נישט אויסווייזען, אז דאס, וואס מיר האבען דא אפגעמאלט, איז א פאנטאזיע, אנ'אויסגעקלערטע זאך. ניין! דאס איז א בילד, גענומען פון לעבען, וואס מיר האבען עס ביז-אהער אלע צוגעקוקט מיט אייגענע אויגען. מיר דארפען געדענקען, אז יידען אין רוסלאנד וואוינען נישט אין טיף ראסיי צווישען רוסען; דארטען זענען יידען זייער וויניק. יידען וואוינען אין אלטען תחום, אין די געגענט-ערטער, צווישען א סך אנדערע פעלקער: ווייסרוסען, אוקראינער, פאליאקען, לעטען, ליטווינער וכדומה. וויאזוי האט זיך געפירט ביזאהער אונדזער שול-פאליטיק און זייער שול-פאליטיק? אלע פעלקער האבען געוואלט האבען נישט קיין קאזיאנע רוסישע שול פאר זייערע קינדער, נאר זייער אנ'אייגענע שול— אויף דער מוטערשפראך פון די קינדער, און דערפאר האבען זיי געארבעט מיט מסירת-נפש. און אזויווי די רוסישע רעגירונג האט דאס נישט געוואלט ליידען, זי האט געוואלט, אז אלע קינדער פון די פרעמדע פעלקער זאלען גיין נאר אין רוסישע שולען, כדי זיי זאלען ווערען עכטע רוסען, איז אונדזערע שכנים-פעלקער אויסגעקומען אויסצושטיין גרויסע צרות. מ'פלעגט צונויפזאמלען עטלעכע קינדער און אויסבאהאלטען אזוינע קליינע גרופעס, לערנען בגנבה פאר דעם רוסישען אינספעקטאר, און באשטראפט-ווערען, ווען מ'האט „געכאפט" באזא גנבה. און וואס האבען יידען געטאן? יידען האבען לא-די נישט געארבעט צו האבען אייגענע יידישע

שולען, זיי האָבען זיך נאָך געשטופּט אין די רוסישע שולען. זיי האָבען באַשאַפען רוסישע שולען פאַר זייערע קינדער, זיי האָבען באַשאַפען רוסישע שולען פאַר דער גאַנצער באַפעלקע-רונג, ווי לְמשל, די קאָמערץ־שולען, וואָס זענען אומעטום אויפ־געקומען מיט ידישער איניציאַטיוו און מיט ידיש געלט. דאָס הייסט, מיר דאַרפען עס זיך זאָגען אָפען: בעת אַלע פעלקער האָבען זיך געוועהרט קייגען דער אַלטער צאַרישער רעגירונג, וואָס האָט געוואָלט נישט אַנדערש, נאָר רוסיפיצירען זייע-רע קינדער, מאַכען זיי פאַר רוסען אין מאַכען אויך די גאַנצע פרעמדע, נישט־רוסישע געגענט פאַר אַרוסישע, האָבען ידען פאַקטיש געהאָלפען דער צאַרישער רעגירונג צו דערשטיקען די אייגענע שול באַ אַלע פעלקער, צו דערשטיקען זייער שפּראַך, זייער אייגען לעבען. אין ליטע, אין ווייס-רוסלאַנד און אומעטום, ווי רוסען זענען זייער ווייניק, מייסטענס, נאָר באַאַמטע, האָבען ידען געהאָלפען איינצופירען רוסיש אין דער שול, אויף דער גאַס און אומעטום. און דאָס האָט פאַרשאַפט באַ אונדזערע פעלקער-שכנים אַ שרעקליכע שנאה צו ידען, און נישט נאָר באַ פינצ-טערע מענטשען, נאָר גראָד באַ די בעסערע, באַ דער אינטעלי-גענץ פון די אַלע פעלקער, ווייל זי, די אינטעליגענץ פון יעדען פאָלק, האָט תמיד מיט מסירת-נפש געאַרבעט און געשטריטען פאַר אַן׳אייגענער פאָלקסשול און זי האָט געזען און פאַרשטאַנען, צו וואָס ס׳ברענגט ידישע יאָגעניש נאָך רוסישע שולען. ווער האָט געהאָלפען צו מאַכען ווילנע, מינסק וכדומה פאַר אַרוסישער שטאָט, מיט רוסישע שולען, מיט רוסיש אין יעדען ווינקעלע, ווען נישט ידען? אמת, ידען האָבען עס נישט געטאָן מיט אַ כיון, מ׳האָט פשוט נישט פאַרשטאַנען די זאַך. מ׳האָט געלעבט מ׳ן טאָג. מ׳האָט נישט געזען, וואָס עס טוט זיך באַ אַנדערע פעלקער, מ׳האָט געמיינט אַז אַזוי דאַרף זיין, אַז די אַלטע גזלנ׳ישע אָרדענונג איז אייביג, און אַנדערש קאָן נישט

זײַן. מ׳האָט זיך קײן רעכענונג נישט אָפּגעגעבן. גבירים און בעלי-בתים האָבען בכלל נישט געקלערט נישט פון קײן שול, נישט פון קײן בילדונג, נישט פון יידישער דערציִונג. מ׳האָט געגאַרט נאָר נאָך אַ ט ע ס ט אַ ט ע ן, נאָך פּ ר יִ װ י ל ע ג י ע ס. און פּריװילעגיעס האָט געגעבען נאָר די קאַזיאָנע רוסישע שול. אַ סך האָט דאָ מיטגעבראַכט די שרעקלעכע יידישע לאַגע, װאָס יידען האָבען נישט געטאָרט װױנען אױסער יידישע שטעט; יידען האָבען זיך נישט געטאָרט נעמען פאַר קײן זאַך. דער אַטעסטאַט פון אַ רוסישער שול האָט עפּעס געגעבען אַ שטיקעל אָנהאַלט. פון די פּריװילעגיעס האָבען גענאָסען נאָר גבירים און בעלי-בתים, װאָס האָבען געקאָנט אַדורכרײַסען־זיך דורך דער פּראָצענט-נאָרמע, קױפען פאַר געלט װאַקאַנסיעס פאַר זײַערע קינדער און אױסהאַלטען בכלל זײַערע קינדער יאָרען-לאַנג אין רוסישע שולען. פאַר דעם פאָלק, פאַר דעם פּשוט׳ען יידענס אַ קינד, האָט מען נישט געזאָרגט בכלל: גענוג פון זײַערטװעגען אַלטמאָדישע חדרים און תלמוד-תורות. אָבער דער צאָרן פון אונדזערע שכנים-פעלקער איז געפאַלען אױפ׳ן גאַנצען יידישען פאָלק. אַ ייד סתם איז געװען אין זײַערע אױגען אַ ר ו ס י פ י ק אַ ט אָ ר, דאָס הײסט, אַ מענטש, װאָס האַלט אין אײן פאַרוסישען שטעט, גאַנצע געגענטען, װו קײן רוסען זענען נישטאָ. דאָס זענען די אַלע געגענטען, װו יידען װױנען אין אַלטע ישובים. און די װילטיקסטע זאַך צו פאַרוסישען שטעט און געגענטען איז דאָ געװען די רוסישע שול. יידען זענען אין די־דאָזיקע געגענטען דער קולטורעלער קלאַס, און זײ האָבען געהאָלפען אײַנצופירען די פרעמדע שול, דאָס הײסט, די רוסישע שול.

פיל שנאה און קנאה האָט דאָס אונדז פאַרשאַפט בײַ אונדזערע שכנים-פעלקער. זאָלען מיר דען איצט, בעת דער אַלטער רוסיפיקאַטאָרישער רעזשים איז געפאַלען, און פעלקער שטײען אױף תחית-המתים, זאָלען מיר דען איצט פירען די אַלטע פאָליטיק? און צי װעט מען אונדז שװײַגען! בפרט, אַז דער „גאָראָ-

דאָוואָי״ איִז שוין אויך נִישטאָ.

היוצא מזה, אַז הן פאַר-זִיך, אַז אונדזער פאָלק זאָל האָבען בִילדונג און ווִיסען; יִדִישע קִינדער זאָלען אויסוואַקסען יִדען און מענטשען; הן פאַר דער וועלט,—מִיר זאָלען לעבען בשלום מִיט אונדזערע שכנים-פעלקער, אַ וועלט זאָל נִישט האָבען צו טון מִיט אונדז, אַז מִיר שטייען אַלעמען אִין וועג, —מוזען יִדען האָבען אייגענע יִדִישע שולען אויף אונדזער מאַמע-לשון—יִדִיש.

IV.

אַ קאַפּיטעל אויטאָנאָמיע.

מיר האָבען ביזאַהער גערעט וועגען דער „שפּראַך-פּראַגע“, וועגען יידיש און העברעיש, נאָר בנוגע צו דער שול און צו בילדונג, וויאַזוי, אויף וואָס-פּאַר-אַ שפּראַך זאָל מען לערנען און מדריך-זיין יידישע קינדער. אָבער די שפּראַך פון אַ פּאָלק,—באַ יידען די יידישע שפּראַך, האָט אַ סך צו זאָגען נאָך באַ איין זייער וויכטיקע געלעגענהייט. נעמליך, ווען דאָס פּאָלק באַווייזט זיך אַלס אַ **קבוץ**, אַלס אַ **גאַנצע עדה**, הן קעגען **אויסען**, קעגען דעם לאַנד און דער מלוכה, וואו דאָס פּאָלק געפינט זיך,— הן קעגען **אינעווייניק**, קעגען זיינע אייגענע יחידים. דאָס איז שוין אַ היכער פּאָליטישער ענין, און דאָס מוז מען אַרומרעדען ברייטער, דאָס איז אַ **קאַפּיטעל אויטאָנאָמיע**.

יידען זענען געווען „אין דער פרעמד“, קיין אייגענע מלוכה האָבען זיי שוין לאַנג נישט און דאָך האָבען זיי געלעבט, ווי אַ פּאָלק. יידען האָבען געהאַט „קהל“. קהל האָט געפירט אַ געוויסע קהל׳שע ווירטשאַפט; יידען האָבען געהאַט אַ בקור-חולים, אַ תלמוד-תורה, הכנסת-אורחים, עולמות וכדומה. פאַר די הוצאות אויף קהל׳שע הצטרכות איז געווען אַ באַזונדער יידישער אָפּצאָל: די טאַקסע (קאָראָבקע). חקצור, קהל איז געווען כמו אַ

קליין יידיש מלוכה'לע, אדער, ווי מ'זאגט היינט, א יידישע זעלבסטפארוואלטונג, וואס האט באדארפט זארגען פאר יידישע קהל'שע הצטרכות'ען און אויך זיין דער פארשטייער, דער טוען פון יידען פאר דער מלוכה, פאר דער שטאט-דומע וכדומה. קהל האט געקאנט אויספירען אזוינע זאכען, געוויינלעך, נאר דערפאר, וואס ער האט געהאט א געוויסען כוח, געוויסע רעכט און התחייבות'ען הן בנוגע צו איינצעלנע יידען, הן בנוגע צו דער מלוכה. למשל, בא מאכען „ראסקלאדקעס" און אויפמאנען פארשידענע אפצאלען (למשל, דעם ליכט-אפצאל—„סוויעטשנאי סבאר" — און קאראבקע). דעמדאזיקען כוח האט קהל געהאט פון דער מלוכה. אפילו די צארישע רעגירונג, בימי ניקאלאי, וואס זעלבסטפארוואלטונג בכלל און בפרט נאך יידישער קהל איז איר געווען על אפה ועל חמתה, זי האט אודאי געוואלט אויסראטען יעדען שפור פון יידישען קהל, האט זי עס דאך נישט געקאנט אויספירען, ווארום אפילו ניקאלאיס רעגירונג האט דאך געמוסט איינזען, אז יעדער קבוץ, און ממילא דער יידישער קבוץ אויך, האט אזוינע אייגענע הצטרכות'ען, וואס נאר ער אליין קאן עס באפרידיגען דורך אייגענע שלוחים. קיינע „קאזיאנע טשינאווניקעס" קאנען דא נישט העלפען. דאס איז געווען, ווי שוין געזאגט, אפילו אין יענע ביטערע צייטען, ווען מ'האט בכלל נישט געהאלטען פון קיין שום „פרייהייטען", און פאר פעלקער בפרט.

וואס איז אזוינס אויטאנאמיע?

הייניקע צייטען איז שוין א כלל-גדול, אז אזויווי יעדער יחיד אין דער מלוכה דארף האבען פאליטישע פרייהייט, אזוי דארף אויך האבען געוויסע פאליטישע פרייהייט יעדעס פאלק אין דער מלוכה. מיט פאליטישער פרייהייט סתם פאר יחידים איז מען איצט שוין נישט יוצא. ווארום יעדער מענטש איז נישט נאר א תושב פון דער גאנצער מדינה, נאר קודם-כל איז ער א גליד פון זיין פאלק. יידען זענען רוסלענדער בירגער אין דער מדינה

רוסלאַנד, גלייך אַזוי, ווי רוסען, פּאָליאַקען, אוקראַינער און אַנדערע. יידען זענען פּוילישע בירגער אין דער מדינה פּוילען, אַזויווי פּאָליאַקען, דייטשען; נאָר יידען זענען אַ חוץ דעם נאָך יידען, דאָס הייסט, זיי זענען אַ פאָלק מיט אַן׳אייגענער געשיכטע, מיט אייגענער אמונה און מנהגים, מיט אַן׳אייגענער שפּראַך, מיט אייגענע ליידען און פרייידען, נויטען און פאַרלאַנגען. דאָס אייגענע אויך יעדעס אַנדערע פאָלק אין דער מדינה, וואָס איז באַזעצט נישט פון איין פאָלק, נאָר פון עטלעכע פעלקער (למשל רוסלאַנד, פּוילען וכדומה). יעדעס פאָלק אין אַזאַ מדינה שטרעבט מיט אַלע מעגלעכקייטען צו דערהאַלטען זיין קיום אַלס אַ פאָלק און צו וואַקסען אַלס אַ פאָלק, נישט סתם אַלס יחידים. כדי דאָס צו דערלאַנגען, איז שוין ווייניק סתם אַ דעמאָקראַטישע אָרדענונג, ווו אַלע בירגער פון אַלע פעלקער האָבען גלייכע רעכט — מ׳דאַרף שוין האָבען, אַז יעדעס פאָלק באַזונדער, אַלס אַ גאַנצער קבוץ, זאָל האָבען געוויסע פּאָליטישע רעכט, כדי אָפּצוהיטען זיין קיום.

לאָמיר נעמען, למשל, בילדונג: באַ יעדען פאָלק איז בילדונג און מדריך-זיין קינדער די וויכטיקסטע זאַך פון זיין קיום. אין אַ דעמאָקראַטישער מלוכה איז פאַראַן אַ געזעץ, אַז לערנען אין פאָלקסשולען מוזען זיך אַלע קינדער אָהן אויסנאַם, און די מלוכה און די שטאָט וועט טאַקע עפענען גענוג אומזיסטע שולען פאַר אַלע קינדער גלייך, אָהן אויסנאַם. אַלס בירגער וועט דאָ שוין מער קיינער נישט ליידען, אפילו יידען אויך נישט, אָבער דאָך קאָן זיך טרעפען, אַז מ׳זאָל דאָ ליידען אַלס אַ פאָלק. וואָרום סתם שולען פאַר סתם קינדער זענען נישט פאַראַן, אָדער זיי טויגען נישט: רוסישע קינדער דאַרפען האָבען רוסישע שולען, פּוילישע קינדער—פּוילישע, יידישע קינדער—יידישע וכדומה. ווער-זשע וועט זאָרגען, למשל, אין מאָסקווע, אַז פאַר די עטלעכע הונדערט פּוילישע קינדער דאָרט, זאָל מען מאַכען פּוילישע שולען? אָדער אין וואַרשע, אַז פאַר די רוסי-

שע, דײַטשישע קינדער זאָל מען מאַכען רוסישע, דײַטשישע שו-
לען? אָדער אין מאָסקווע און אין וואַרשע, אין קיעוו און אין
מינסק און אין אַנדערע שטעט זאָל מען פאַר יידישע קינדער
מאַכען יידישע שולען? אין מאָסקווע איז דער רוב אײַנוווינער
רוסען, און ממילא דער רוב ראַטמענער אין שטאָטראַט אַ רוסי-
שער, זיי זענען געוווינט צו מאַכען רוסישע שולען. זאָל מען
זיך אפשר פאַרלאָזען אויף יושר, אַז זיי וועלען פאַרשטײַן,
אַז פאַר פוילישע קינדער דאַרף מען מאַכען פוילישע שולען, פאַר
יידישע קינדער — יידישע וכדומה, און זיי וועלען טאַקע טון אַזוי?
אָדער דאָס אײַגענע אין וואַרשע, אַז דאָרט וועט דער פוילישער
שטאָטראַט מאַכען רוסישע שולען פאַר רוסישע קינדער, יידישע
שולען פאַר יידישע? איז אײַנמאָל — אין אַזוינע זאַכען, וואָס זע-
נען נוגע אַ פאָלק אין לעבען-אַרײַן, קאָן מען זיך אויף
יושר נישט פאַרלאָזען: וואָס טוט מען, אַז אַזאַ יושר
געפינט זיך נישט בײַ לײַטען? זעען מיר דען נישט, למשל, איצט
אין פוילען, אַז די פאָליאַקען לײקענען שטײַן און בײַן: יידען זענען
גאָר קיין פאָלק נישט, און זיי, די פאָליאַקען, קלערען גאָרנישט
— מאַכען קיין יידישע שולען פאַר יידישע קינדער. פאַרקערט!
יידישע שולען רודפ'ט מען עד-חרמה. דער שטאָטראַט גיט דע-
רויף קיין איין גראָשען געלט נישט, כאָטש שטײַערען צאָלען
יידען גלײַך מיט אַלע. יידישע שולען האָבען קיין רעכט נישט,
יידישע לערער האָבען אויך קיין שום רעכט נישט (למשל, רעכט
אויף פענסיע אויף דער עלטער), און בכלל ווי ווײַט מ'קאָן נאָר
שטערען, אַז קיין יידישע שולען זאָלען בכלל נישט זײַן, אַז
יידישע שולען זאָלען קיין יידישע לערער נישט האָבען וכדומה,
טוט מען עס מיט אַ חשק, מיט אַ ברען, אַזוי ווי אַ גרויסע מצוה-
זאַך.

בכן, איז פון יושר אָפּגערעדט! נאָר לאָמיר שוין זאָגען, אַז
די גאַנצע וועלט איז דאָך נישט פוילען; אַז ערגעץ-אַנדערש איז
דעמאָקראַטיע, אמת און יושר, נישט גלאַט אַ שיין וואָרט, ווען

מ'דאַרף עס האָבען פאַר-זיך, פאַר איינענעם וויל, נאָר ס'איז טאַקע אַמוז פאַר אַלעמען גלייך. ס'איז קרוב לאמת צו גלייבען, אַז אין אַ דעמאָקראַטישער מאָסקווע, למשל, וועט די שטאָט-דומע וועלען מאַכען פּוילישע שולען פאַר פּוילישע קינדער, יידישע שולען פאַר יידישע קינדער וכדומה. וועלען — הייסט נאָך, אָבער, נישט קאָנען! קיין רוסישע געבילדעטע, קיין רוסישע טוער, קיין רוסישע לערער קאָנען נישט מאַכען קיין פּוילישע, קיין יידישע שולען, וואָרום זיי ווייסען נישט, מיט וואָס מ'עסט עס! דאָס קאָנען טון פּאָליאַקען פאַר-זיך, יידען פאַר-זיך וכדומה. ס'זענען, ווידער, פאַראַן זאַכען, וואָס איין שטאָט קאָן עס נישט אויפטון, אַפילו זי זאָל וועלען און פעיק-זיין דאָס צו טון. למשל, די מאָסקווער דומע קאָן נישט אויסהאַלטען קיין לערער-אינסטיטוט צוליב עטלעכע הונדערט יידישע, אָדער פּוילישע קינדער. דאָס איז שוין נוגע אַ גאַנצער געגענט, אָדער גאָר דער מלוכה. כדי, אָבער, פּאָליאַקען, יידען און אַנדערע פעלקער אין רוסלאַנד, און אין אַנדערע מדינות, זאָלען דאָס באמת קאָנען אויספירען, זיי זאָלען באמת קאָנען האָבען אייגענע שולען פאַר זייערע קינדער, דאַרף מען האָבען צוויי זאַכען: ראשית, דאַרפען פּאָליאַקען, יידען און אַנדערע, האָבען דאָס רעכט צו מעגען מאַכען אייגענע שולען פאַר זייערע קינדער, און נישט סתם פּאָליאַקען, נישט סתם-יידען, נאָר דער פּוילישער קבוץ, דאָס יידישע פאָלק! וואָרום איינצעלנע מענטשען, סתם יעדע עטלעכע צענדליק פּוילישע, יידישע פאַמיליעס, קאָנען נישט עפענען אַ שולע פאַר זייערע קינדער. און אויב זיי וועלען מאַכען אַזאַ שולע, קאָנען זיי נישט זיין זיכער, אַז זיי וועלען האָבען לערער פאַר זייערע שולען, וואָרום לערער דאַרף מען דאָך אויך אויסלערנען. פאַר לערער דאַרף מען האָבען לערער-אינסטיטוטען, און דאָס קאָן שוין יעדע עטלעכע צענדליק פאַמיליעס געוויס נישט דערלאַנגען. דאָס אייגענע אויך מיט אַ לערן-פּלאַן פאַר די שולען מיט לערן-

בײַכער וכדומה. אַזױנע זאַכען קאָן אױספירען נאָר דער גאַנצער קבוץ, אַ גאַנץ פֿאָלק: דאָס פּױלישע, דאָס יידישע פֿאָלק וכדומה. היוצא-מזה, אַז נישט סתם יחידים, נאָר דאָס פֿאָלק, דאָס פּױלישע פֿאָלק, דאָס יידישע פֿאָלק און אַנדערע פֿעלקער דאַרפֿען האָבען רעכט צו מאַכען אײגענע שולען פֿאַר זײערע קינדער, צו מאַכען אײגענע לערער-אינסטיטוטען, כדי ס'זאָלען זײַן לערער פֿאַר זײערע שולען, צו האָבען אײגענע דירעקטאָרען און אינספּעקטאָרען, װאָס זאָלען אױסאַרבעטען פּלענער: װאָס און װיאַזױ צו לערנען אין זײערע שולען; זײ זאָלען השגחה-האָבען אױף אַזױנע שולען; ס'זאָל באַשאַפֿען-װערען לערן-בײַכער און אַנדערע מכשירים פֿאַר אַזױנע שולען. דאָס־דאָזיקע רעכט אױף אײגענער בילדונג דאַרף זײַן אָנגעװיזען פֿאַר יעדען פֿאָלק אין אַ באַזונדער געזעץ. װאָרום אױב ס'איז נישטאָ קײן געזעץ, קאָן אַ רוסישער טשינאָװניק נישט לאָזען פּאָליאַקען מאַכען קײן פּױלישע שולען, קאָן אַ פּױלישער באַאַמטער נישט לאָזען מאַכען רוסען, יידען זײערע שולען, אָדער װידער פֿאַרלאָזען זיך אױף יושר? ס'מוז זײַן אַ געזעץ, און אין דעם געזעץ דאַרף בפירוש אױסגעטײַטשט-װערען, אַז, למשל, פֿאַר פּױלישע שולען אין מאָסקװע און אין פּעטראָגראַד און אין גאַנץ רוסלאַנד האָט צו זאָרגען נישט די מאָסקװער, פּעטראָגראַדער שטאָט-דומע וכדומה, נאָר דאָס פּױלישע פֿאָלק אין רוסלאַנד; פֿאַר יידישע שולען אין װאַרשע, לאָדז און אומעטום אין פּױלען, האָט צו זאָרגען נישט דער װאַרשעװער שטאָטראַט, נישט דער לאָדזער וכדומה, נאָר דער גאַנצער יידישער קבוץ אין פּױלען.

רעכט צו האָבען אײגענע בילדונג, דאָס איז אײנס. רעכט אַלײן איז אָבער װײניק! מ'דאַרף נאָך קאָנען אױסנוצען דאָס רעכט; מ'דאַרף נאָך זײַן ביכולת אױסצוהאַלטען אײגענע שולען, לערער-אינסטיטוטען, אינספּעקציע וכדומה. אױב מאָסקװער שטאָט־דומע, למשל, װעט זאָגען פּאָליאַקען: איר מעגט

אייך מאכען פוילישע שולען; ווארשעווער שטאטראט וועט זאגען יידען: איר מעגט אייך מאכען יידישע שולען (לאמיר זיך פארשטעלען, אז איר וועט עס שוין פועל'ען היינטיקע צייטען אין ווארשע!), איז דאס א טרוקענע טובה, אויב מאסקווער שטאט-דומע וועט נישט געבען פאליאקען קיין געלט אויסצוהאלטען זייערע שולען. דאס אייגענע אויך, אויב ווארשעווער שטאטראט זאל נישט געבען קיין געלט. ווארום פון וואנען וועלען דען פאליאקען, יידען נעמען געלט אויף זייערע אייגענע שולען? זיי צאלען דאך שטאט-שטייערען דער דומע, דעם שטאטראט גלייך מיט אלעמען. אויב, למשל, מאסקווער און ווארשעווער שטאט-ראטען אסיגנירען אויף בילדונג, לאמיר זאגען, צו מיליאן רובל א יאר, איז דאך דארט פאראן פויליש און יידיש געלט אויך. זאלען דען פאליאקען, יידען וכדומה, צאלען א צווייט מאל שטייער ספעציעל פאר זייערע אייגענע שולען? איז איינמאל, ווו איז יושר? און שנית, קאן מען דאס נישט אויסהאלטען. צוויי מאל צאלען אויף איין זאך, קאן קיין פאלק נישט. דעריבער איז, שנית, נויטיק, אז אין דעמזעלבען געזעץ, וואס גיט פאליאקען, יידען און אנדערע אומות רעכט אליין צו זארגען וועגען זייער בילדונג, אין דעמזעלבען געזעץ זאל אויך שטיין בפירוש אויסגעטייטשט:—מאסקווער שטאט-דומע איז פון איר געלט מחויב צו געבען פאליאקען, יידען צושטייער אויף זייערע שולען; ווארשעווער שטאטראט איז מחויב צו געבען יידען, וכדומה. אויב מאסקווע גיט אויס, למשל, בא היינטיקע צייטען, לאמיר זאגען, 10 רובל א חודש אויף צו לערנען יעדעס קינד,—פוילישע קינדער אין מאסקווע זענען פאראן 200, יידישע 500 און דעסגלייכען,—איז מאסקווער שטאט-דומע מחויב אויסצאלען אלע חודש פאליאקען 2000 רובל, יידען 5000 רובל אויף אויסצוהאלטען אייגענע שולען. דאס אייגענע אין ווארשע און אומעטום.

אויף אזוינע בילדונגס-זאכען, וואס נישט די שטאט זארגט

דערפאַר, נאָר אַ גאַנצע געגענט אָדער מלוכה (למשל, גימנאַזיעס, העכערע שולען, לערער-אינסטיטוטען וכדומה), איז די געגענט אָדער די מלוכה, מחויב צו געבען, פאָליאַקען, יידען און אַנדערע פעלקער, צושטייער אויף זייערע הוצאות לויט אַ געוויסען חשבון. דאָס אייגענע איז אויך מיט פּראָפּעסיאָנעלע שולען (צו לערנען אַ מלאכה) מיט ביבליאָטעקען, פאָלקס-הייזער וכדומה. נאָר אין אַזאַ פאַל, ווען ביידע זאַכען, הן דאָס רעכט פון אַ פאָלק, אַז ס׳מעג אַליין זאָרגען פאַר זיין בילדונג, הן דער חוב מצד דער שטאָט-דומע און מלוכה, אַז זיי זענען מחויב צו שטיצען, צו געבען צושטייער,— נאָר ווען ביידע זאַכען וועלען זיין בפרוש אויסגעטייטשט אין געזעץ, קאָן מען זיכער-זיין, אַז יעדעס פאָלק וועט באמת קאָנען האָבען אַזאַ בילדונג, ווי דאָס וויל, ווי דאָס פאַרדינט. דאָס פאַרשטייט-זיך אויך, אַז אין געזעץ ווערט אויסגעטייטשט, אַז שולען פון אַלע פעלקער און די לערער אין די אַלע שולען האָבען גלייכע רעכט. ס׳זאָלען נישט זיין, ווי ביז-איצט, קיין מיוחסים —„קאַזיאָנע״ שולען, וואָס האָבען אַלע רעכט און סתם שולען,— „פּריוואַטע״, וואָס האָבען קיין רעכט נישט. ווארום אויב אַ פּוילישע שול אין מאָסקווע, אָדער אַ יידישע שול אין מאָסקווע און אין וואַרשע און אין אַנדערע ערטער, וועט נישט האָבען אַלע רעכט פון קאַזיאָנע שולען, און די לערער אויך, וועט דאָס זיין אַ קרבן פון די עלטערען צו שיקען זייערע קינדער אין אַזוינע שולען.

הצטרכות, אָבער, פון אַ פאָלק אין דער קיום פון אַ פאָלק שטעקט נישט אין בילדונג אַליין, נאָר אין אַ סך אַנדערע זאַכען אויך. נעמען מיר, למשל, פאָלקסמעדיצין. אין פלוג קאָן, דוכט זיך, אויסווייזען: וואָס איז דען פאַר אַ חילוק רוסען, פאָליאַקען, יידען און אַנדערע? וואָס-פאַר-אַ חילוק איז, ווער איז דער חולה און ווער איז דער דאָקטער, וועמעס שפּיטאָל ס׳איז? שטאָט איז מחויב צו זען, אַז ס׳זאָל זיין גענוג שטאָטישע דאָקטוירים, אַמבולאַטאָריעס, שפּיטאָלען, וואָס זאָלען דינען אומזיסט

אַלע אײַנוואוינער און זאָלען זײַ גוט באַהאַנדלען. אין אַ דעמאָ-קראַטיש לאַנד איז טאַקע אַזוי.

אָבער דאָס קאָן אויסווײַזען אַזוי, נאָר אויפ'ן ערשטען קוק, פון אויבען אויף. באַטראַכט מען די זאַך נעענטער, אַזוי זעט מען באַלט אַרויס, אַז גלײַכער איז, ווען יעדעס פאָלק טוט עס פאַר-זיך באַזונדער. אַ רוסישער חולה וועט זיך בעסער צונויפרעדען מיט אַ רוסישען דאָקטער, אַ פוילישער—מיט אַ פוילישען, אַ יידישער—מיט אַ יידישען. דער חולה איז דאָך נישט מחויב צו ברעכען דעם צונג אויף אַ פרעמדער שפּראַך! נאָר אויסער שפּראַך, צו אַנ'אײגענעם האָט מען מער צוטרוי, מ'פילט זיך בעסער מיט אים. אין אַנ'אײגענעם שפּיטאָל פילט מען זיך הײמישער. און אַזוינע געפיל-זאַכען האָבען אַ סך צו זאָגען פאַר קראַנקע מענטשען, וואָס דאַרפען קודם-כל האָבען רו, נישט אויפרעגען זיך. שוין נישט צו רעדען דערפון, וואָס אַ קריסט קאָן אויסקומען גײן צום שטאָט-דאָקטער שבת, און אַ יידען זונטיק; וואָס אַ ייד וויל האָבען אין שפּיטאָל כשר-עסען. נישט אומזיסט האָבען יידען געלאָזט זיך תמיד אויסברענגען אויף אײגענע בקור-חולים'ס און זעלטען אָנגעקומען צו שטאָטישע, אָדער זעמסקע שפּיטאָלען. פאָלקס-געזונט הײסט, אָבער, נישט נאָר הײלען קראַנקע אַלײן. הײַנטיקע צײַטען איז די מעדיצין אַ סך מער פאַרנומען מיט פאַרהיטען, אַז מענטשען זאָלען נישט קראַנק-ווערען, אָדער, וואָס ווײניקער קראַנק-ווערען („סאַניטאַריע" הײסט עס). מ'זעט השגחה-האָבען, אַז מענטשען זאָלען פרײער און געראַמער וואוינען, אַז אין די הײזער, אין די הויפען, אין די געשעפטען און אין די גאַסען זאָל זײַן רײן; אַז מענטשען זאָלען בכלל גײן רײן אַרום זיך; אַז ס'זאָל זײַן גוט וואַסער, ביליקע און גוטע בעדער, אַז ווען אײנער ווערט קראַנק, דערהויפּט, אויף אַנ'אַנ-שטעקענדיקער שלאַפקײט, זאָל מען אים אָפּזונדערען, זאָל מען דיזונפעקצירען (רײניגען) די וואוינונג,—אַנדערע זאָלען זיך נישט אָנעמען וכדומה אַזוינע מיטלען. הײַנטיקע צײַטען, למשל, זעט

מען צו געבען יעדען אַ ביכעל אין האַנט, ער זאָל וויסען, ווי זיך צו פאַרהיטען פון שלאָף-ווערען און פאַרהיטען זיין הויזגעזונט, דערהויפט, אַז ס'טרעפט זיך אַן'אומגאַנג, ווי למשל, פּאָקען, טיפוס, כאָלערע,—מוטערס זאָלען וויסען, ווי אומצוגיין מיט זויגקינדער וכדומה. דאָס אַלץ, אומגיין מיט קראַנקע און פאַרהיטען דאָס געזונט, מ'זאָל נישט קראַנק-ווערען, קאָנען אַמבעסטען טון א י י ג ע נ ע, וואָרום יעדעס פאָלק לעבט אַנדערש, האָט זיך זיינע אַרט פּרנסות, זיינע הולאַת'ען אייגענע רגילות'ען אין ריינקייט, אין שפּייז וכדומה. קריסטען, למשל, וואינען בדרך-כלל גרעאַמער, פריַיער, דערהויפּט, אין דאָרף, זיי זענען מער אויף דער לופט, דערפאַר זענען זיי וויניקער געהיט, לאָמיר זאָגען, אין עסען און אין טרינקען און דערהויפּט זענען זיי וויניקער געוויינט ווענדען זיך צו אַ דאָקטער. פאַרקערט, יידען האַלטען שטאַרק פון קוריִרען זיך. זיי פאַרזעצען דערויף דאָס לעצטע קישעלע, דערפאַר וואינען זיי שרעקלעך ענג, מייסטענס, שמוציק אויך. זיי זענען וויניק אויף דער פריַיער לופט, און בכלל האַלטען זיי וויניק פון היטען דאָס געזונט, איידער מ'ווערט קראַנק. איז טאַקע גלייכער, אַז יעדעס פאָלק זאָל אויף זיך אַליין השגחה-האָבען. מיר האָבען טאַקע געזען, למשל, אַז בא יידען האָט אַ סך אויפגעטאָן די לעצטע פיר יאָר די „חברה צו פאַרהיטען יידיש געזונט" הן פאַר די פאַרוואָגעלטע היימלאָזע, הן פאַר אַזוי יידען. אָבער דאָס איז צו אַ גרויסע זאַך, אַז אַ פריוואַטע חברה זאָל עס קאָנען אויפהייבען. דאָס איז אַ זאַך פאַר דעם ג אָ ר ע ן פ אָ ל ק. דערפון איז שוין אַרויסצוזען, אַז יעדעס פאָלק דאַרף האָבען אַליין צו זאָגען אויף זיין פאָלקס-מעדיצין. דאָס דאַרף בפירוש אָנגעוויזען ווערען אין ג ע ז ע ץ. און ווי מיר האָבען שוין געזען, איז נישט גענוג, אַז מ'מעג,—מ'דאַרף אויך ק אָ נ ע ן אויסהאַלטען. דאָס הייסט, אַז די שטאָט-דומע, די מלוכה דאַרף פון איר געלט געבען יעדען פאָלק צושטייער אויף זיין מעדיצין. און דאָס דאַרף אויך בפירוש שטיין געשריבען אין געזעץ.

דאָס נעמלעכע אויך אַנדערע אינסטיטוציעס און מיטלען, וואָס יעדעס פאָלק טוט אויף, כדי אויסצוהעלפען זיינע נויטבאַדערפטיקע און געפאַלענע—גרינגער צו מאַכען צו לעבען דעם געמיינעם מאַן: הכנסת-אורחים, ביליקע גאָרקיכען, מושב-זקנים׳ס אָדער העלפען עמיגראַנטען.

וויפעל טויזענטער יידען ווערען יעדעס יאָר פאַרשוואַרצט איבער דעם, וואָס זיי פאַלען אַריין צו די אַגענטען אין די הענט, זיי ווערען באַשווינדעלט און באַריסען. דאַרף טאַקע זיין אַ ביוראָ, וואָס זאָל דעם עמיגראַנט צו-הילף-קומען מיט אַ ביליקער שיפס-קאַרט, מיט אויסריכטען אים אין וועג-אַריין, פאַרהיטען אים, אַז ער זאָל נישט באַ׳עול׳ט ווערען פון די שיפגעזעלשאַפטען וכדומה. דערהויפט, אָבער, דער עמיגראַנט זאָל זיך קאָנען אָנפרעגען, זיך אַנ׳עצה-האַלטען וווהין צו פאָרען, פאַרוואָס זיך צו נעמען. דאָס אַלץ קאָן אַמבעסטען יעדעס פאָלק אויפטון פאַר-זיך. רוסען, וויסען נאָך בכלל זייער ווייניק פון עמיגראַציע. בעת יידען, טיילווייז אויך פאָליאַקען און אַנדערע פעלקער, פאָרען שוין מעבר לים צענדליקער יאָרען. איז באַ רוסען האָט זיך די עמיגראַציע אָנגעהויבען ערשט די לעצטע עטלעכע יאָר, ממילא וויסען זיי נאָך נישט, וויאַזוי צו נעמען זיך פאַר אַזאַ זאַך. אין אַ רוסיש ביוראָ וועט קומען אַ פויער פון דאָרף, וועט רעדען אויף זיין שפּראַך,—דאַרף מען אים אָנווייזען צו פאָרען אין איין אָרט, זיך נעמען פאַר איין זאַך. אין אַ יידיש ביוראָ וועט קומען אַ ייד אַ שטאָטמענטש, אַ בעל-מלאכה, אַ קרעמער, אַזוי אַ לופטמענטש,—וועט רעדען אויף זיין שפּראַך, פון זיינע נויטען,—דאַרף מען אים אָנווייזען צו פאָרען אפשר אין אַנ׳אַנדער אָרט, זיך נעמען פאַר אַנ׳אַנדער אַרבעט. אָבער קודם-כל דאַרף זיין אַ רוסיש ביוראָ פאַר רוסען, אַ פויליש—פאַר פאָליאַקען, אַ יידיש—פאַר יידען. און ווידער אַמאָל: דאָס אַלץ דאַרף זיין אויסגעטייטשט אין געזעץ, הן אַז מ׳מעג עס טון, הן אַז מ׳קאָן עס טון, דאָס הייסט, אַז מ׳גיט בערויף געלט.

נעמען מיִר פּרנסות בכלל און יִדיִשע פּרנסות בפרט. געוויִס איִז די מלוכה מחויב צו זאָרגען, אַז יעדער זאָל, ווי ווײַט מעגלעך, געפיִנען פאַר זיך אַ פּאַסיִקע אַרבעט און האָבען ברויט. אָבער ניִשט מלוכה-טשיִנאָווניִקעס אָדער אַפילו דומעס און זעמסטוועס קאָנען דאָס טון פאַר אַלעמען גלײַך, וואָרום פעלקער האָבען מייִסטענס פאַרשיִדענע פּרנסות. רוסען, פּאָליאַקען, אוקראַיִנער—זענען מייִסטענס ערד-אַרבעטער, איִן די שטעט זענען זיי פאַבריִק-אַרבעטער. די מלוכה, די זעמסטוועס טוען, און האָבען טאַקע אַ סך אויפגעטאָן, אַז דער פּויער זאָל האָבען ערד, אַז די ערד זאָל ער קאָנען באַאַרבעטען, ווי געהעריִק, ער זאָל האָבען געניג אינווענטאַר, ערד, מאַשיִנען וכדומה; ער זאָל, וואָס בעסער, אָפּזעצען זײַנע דאָרפּפּראָדוקטען און זאָל, וואָס ביִליִקער אײַנקויפען, וואָס ער דאַרף: מאַשיִנען, סעפּאַראַטאָרען וכדומה. מ'שיִקט איִן דאָרף איִנסטרוקטאָרען צו לערנען דעם פּויער באַאַרבעטען די ערד, אײַנפיִרען מיִלכוויִרטשאַפט; ער זאָל בכלל ציִען פון זײַן וויִרטשאַפט, וואָס מער נוצען; ער זאָל אָרגאַניִזיִרען שותפות-חברות (קאָאָפּעראַטיִווען) פאַר קרעדיִט, פאַר אײַנקויפען און פאַרקויפען. זייער פיִל, למשל, האָבען די רוסיִשע זעמסטוועס אויפגעטאָן פאַר די קוסטאַרען, דאָרף-בעלי-מלאכות, צו לערנען זיי בעסער און שענער די אַרבעט און בעסער אָפּצוזעצען זייער אויסאַרבעט.

יִדען, אָבער, זענען שטאָטמענטשען און האָבען שטאָטיִשע פּרנסות: מלאכה, קלײנהאַנדעל, קלײנפאַבריִקאַציע. פאַר זיי האָט ביִז-הײַנט קײנער ניִשט געזאָרגט און ניִשט געקאָנט זאָרגען. און זאָרגען דאַרף מען גראָד, און זייער אַ סך, און גראָד איִצט, בעת ס'וועלען זיך אָפּרופען אַלע ווײטיִקען פון דער מלחמה. אַלע ווייסען, ווי ווײַט יִדען זענען היִנטערשטעליִק איִן דער מלאכה. מ'דאַרף אַ בעל-מלאכה אויסלערנען זײַן מלאכה גופא, ער זאָל קאָנען קאָנקוריִרען. וואָרום דאָס זעען מיִר דאָך צו מיִט אייגענע אויגען, אַז אַ יִיד, אַ בעל-מלאכה ווערט-אָן,

וואָס ווייטער, אַלץ מער דעם פלאַץ: דער קריסטלעכער בעל-מלאכה אַרבעט שענער און בעסער פאַר אים,— ממילא ווערט דער ייִד פאַרטריבען פון דעם מאַרק. מ׳דאַרף האָבען פראָפעסיאָנעלע שולען, מוסטער-וואַרשטאַטען, אינסטרוקטאָרען, מוזעומס און אויס-שטעלונגען פון אויסאַרבעט. מ׳דאַרף האָבען, אַז דער בעל-מלאכה זאָל דורך זיינס אַ בשותּפות-חברה (קאָאָפּעראַטיוו), ביליק באַציִען מאַטעריאַל און וואָס בעסער אָפּזעצען זיין אויסאַרבעט. מ׳דאַרף האָבען, אַז קליינע הענדלער און בכלל דער געמיינער מאַן זאָל האָבען ביליקען קרעדיט. מ׳דאַרף האָבען אַ גרויסע באַנק פאַר יידישער פאָלקסווירטשאַפט, פאַר בעלי־מלאכות, קליינהענדלער, פאַר דאָס ביסעל יידישע ערד-אַרבעטער און צו העלפען יידען צו באַזעצען-זיך אויף ערד; די באַנק זאָל אויך העלפען אויפ-ריכטען די צעבדליקער טויזענטער יידישע פאַמיליעס, וואָס זענען אומגליקלעך-געוואָרען צוליב דער מלחמה; זי זאָל דינען אונדזע-רע עמיגראַנטען, אַזוי ווי ס׳איז פאַראַן אַ רוסישע, אַ פוילישע באַנק פאַר פויערים. ווער זאָל זאָרגען פאַר דעם אַלץ? קיינער קאָן זיך נישט אַריינטון אַזוי טיף, אַזוי גרינדלעך אין יענעמס פאָלקסנויטען. נאָר יעדעס פאָלק פאַר-זיך קאָן זיך אויסהעלפען און ממילא דאַרף דאָס אויך שטיין אין געזעץ.

דאָס זענען, בדרך-כלל, די נויטבאַדערפעניִשען, וואָס יע־דעס פאָלק דאַרף זיי אַליין באַפרידיגען מיט דער הילף פון דער מדינה, כדי צו פאַרהיטען זיין קיום און אויפציִען געזונטע דו-רות, וואָס זאָלען גיין אין דעם וועג, וואָס זענען אָנגעצייכענט דעם פאָלק פון זיין היסטאָריע. און דאָס אַלץ דאַרף זיין באַוואָ-רענט אין אַ געזעץ. אָט דאָס-דאָזיקע געזעץ, וואָס דאַרף פאַר-זאָרגען יעדעס פאָלק, אַז ס׳זאָל קאָנען אַליין באַפרידיגען אַלע זיינע פאָלקס-הצטרכות מיט דער הילף פון דער מלוכה, פון שטאָט-ראַטען און זעמסטוועס, אַז ס׳זאָל קאָנען פאַרהיטען זיין קיום בכלל, אָט דאָס הייסט אויף דעם פאָליטישען לשון נאַציאָנאַ-לע אויטאָנאָמיע, דאָס הייסט, נאַציאָנאַלע זכיות, נאַציאָנאַ-

לע זעלבסטשטענדיקייט. יעדעס פאָלק, וואָס איז אַ מעוט צווישען אַן׳אַנדער גרעסער פאָלק, זאָל זיין בעל־הבית באַ זיך אין דער־היים, אין דעם קבוץ פון אייגענע פאָלקס־אינטערעסען.

צו די צרכי־הכלל קומען צו נאָך אַזוינע זאַכען, וואָס זענען נוגע נישט נאָר יחידים אַליין, נאָר דעם גאַנצען פאָלק: דאָס איז קודם־כל **די שפראַך**. יעדען פאָלק איז שטאַרק נוגע, אַז ס׳זאָל קאָנען **פריי און עפענטלעך ניצען זיין שפראַך**, נישט נאָר אין דער שול, נאָר בכלל עפענטלעך: **אויף פאַרזאַמלונגען, אין טעאַטער, אין צייטונגען און געשעפטס־דאָקומענטען**. נישט שטענדיק איז דאָס אַ מובן מאליו. מילא, פון דעם אַלטען צאַרישען רוסלאַנד איז דאָך שוין אָפּגערעט. דאָ האָט מען דאָך נישט געטאָרט עפענען אַ כּויל אויף אַן׳אַנדער שפראַך, חוץ רוסיש! דאָ האָט דאָך דאָס געקאָנט דערלאַנגען אַזוי ווייט, אַז אַ פאָלק—ליטווינער—האָבען אַ צייט לאַנג נישט געטאָרט דרוקען זייערע תפילות אפילו אויף זייער שפראַך; אוקראַינער און יידען האָבען ביז דעם יאָר 5—1903 נישט געטאָרט האָבען קיין צייטונג אויף זייער שפראַך. ווער געדענקט דען נישט מיט וואָס פאַר אַן׳אכזריות מ׳האָט גע׳רודפ׳ט די יידישע שפראַך בעת דער לעצטער מלחמה? אַ יידישער סאָלדאַט אין די „אָקאָפּעס״ האָט נישט געטאָרט אָנשרייבען קיין בריוועל דער מאַמען אויף יידיש. אין איין שיינעם טאָג (דעם 5־טען יולי 1915), האָט מען גלאַט פאַרמאַכט אַלע יידישע צייטונגען. יידען האָבען כּמעט צוויי שרעקלעכע מלחמה־יאָר דורכאַנאַנט (ביז דער רעוואָלוציע), קיין אייגענע צייטונגען נישט געהאַט. אין איינִיגע ערטער האָט מען אפילו קיין סידור נישט געלאָזט דרוקען, אָבער נישט נאָר אין רוסלאַנד, אפילו אין גאַליציע, אין עסטרייך, כּלומר׳שט אַ קאָנסטיטוציע־לאַנד, דאָרט זענען אויך געווען פעלקער־מיוחסים,—דאָס זענען, קודם־כל, פּאָליאַקען און דייטשען, און פעלקער־קנעכט—דאָס זענען יידען. בשעת דער פאָלקס־ציילונג, למשל, האָט אַ ייד נישט געטאָרט אָנגעבען, אַז זיין מוטערשפראַך

איז יידיש. אַזאַ שפּראַך, פלעגען זאָגען די גאַליציאַנישע באַאַמטע, איז גאָרנישט פאַראַן אויף דער וועלט; ס'איז אַן'אויסגעקלערטע זאַך, און מ'שטראַפירט דערפאַר מיט טורמע און מיט קנס. ווער שמועסט שוין שולען אויף יידיש—דאָס האָט מען גאָרנישט געטאָרט אויסרעדען. איז היוצא-מזה, אַז אויף יושר, ווי מיר האָבען שוין פריער געזען, קאָן מען זיך נישט פאַרלאָזען. ס'דאַרף שטיין בפירוש אין געזעץ, אַז יעדער האָט דאָס רעכט צו רעדען און צו שרייבען, צו דרוקען און מאַכען געשעפטס-דאָקומענטען (געשעפטסביכער, אַקטען וכדומה) אויף זיין שפּראַך. קיינער טאָר אים נישט שטערען.

און נאָך אַ זאַך: דער צונג בּאַ אַ מענטשען דאַרף נישט זיין אין גלות, אין רעגירונגס-אַנשטאַלטען אויך: אויף פּאָסט, אויף דער באַן, אין געריכט, אין שטאָטראַט, אין דער זעמסטווע, וכדומה אַזעלכע אָפיציעלע אינסטיטוציעס. ווער האָט נישט צוגעזען דעם פיין פון מענטשען: יידען, אוקראַינער, פּאָליאַקען און אַנדערע האָבען נישט געטאָרט זיך אויס'טענה'ן אין רוסלאַנד מיט אַ באַאַמטען אויף זייער שפּראַך, הגם זיי וואוינען אין דער שטאָט אין די גרויסע טויזענטער מאַסען. זיי דאַרפען דווקא ברעכען דעם צונג אויף דעם באַאַמטענס שפּראַך—אויף רוסיש. איז דאָך דאָס אַן'אמת'ע באַליידיגונג און רציחה. מענטשען האָט מען אַרויפגעלייגט אַ שלאָס אויפ'ן מויל. און ס'איז טאַקע אַ גרויסע פּראַקטישע מניעה אויך אין לעבען: וויפיעל היזקות האָבען דערפון מענטשען! איז טאַקע בּאַ דער דעמאָקראַטיע אַ כלל, אַז נישט דער עולם איז באַשאַפען געוואָרען פאַר דעם באַאַמטענס וועגען, נאָר פאַרקערט, דער באַאַמטער איז באַשאַפען געוואָרען פאַר דעם עולמ'ס וועגען, און ער, דער באַאַמטער דאַרף פאַרשטיין די שפּראַכען, וואָס דער עולם רעט אויף אַנ'אָרט. אין אַזאַ שטאָט, למשל, ווי מינסק, וואו ס'איז פאַראַן אַ גרויסער עולם יידען, ווייסרוסען, רוסען און פּאָליאַקען, דאַרפען אַלע באַאַמטע פאַרשטיין חוץ ווייסרוסיש און רוסיש, נאָך יידיש און פּויליש

אויך. אין וואַרשע דאַרפען זיי פאַרשטיין חוץ פוילִיש, נאָך ייִדיש אויך און ענטפערען דעם עולם אויף ייִדיש, אויב מ׳רעט צו זיי אויף ייִדיש און דעסגלייכען אין יעדען אָרט. דאָרט, וואו ס׳איז פאַראַן אַ געוויסער ניכּר׳ער פּראָצענט איינוואוינער (לאָמיר זאָגען 10%—15), וואָס רעדען נישט אויף דעם לאַנדשפּראַך, נאָר אויף זייער פאָלקסשפּראַך, דאַרף דער עולם זיין זיכער, אַז מיט זיין שפּראַך קאָן ער אויסקומען אין שטאָט אומעטום, אין אַלע אָפיציעלע אינסטיטוציעס. און ווידער אַמאָל נישט יושר, נאָר אַ געזעץ, דאָס דאַרף בפירוש אָנגעצייכענט ווערען אין געזעץ פאַר אַ חוק ולא יעבור.

פון די זאַכען, וואָס געהערען צו פאָלקס-אינטערעסען, לאָמיר דאָ אָנווייזען נאָך אויף שבת-רו. דאָס הייסט, אַז אַ ייִד דאַרף האָבען דאָס רעכט צו האַלטען אָפען זיין געשעפט אום זונטיק און גוישע חגאות, כּדי ער זאָל קאָנען האַלטען צו און רוען אום שבת און ייִדישע ימים-טובים. דאָס איז נוגע ייִדישע קרעמער, אָנגעשטעלטע, אַרבעטער. אַזוי ווי כּמעט אומעטום, אין יעדער שטאָט, גיט דער שטאָטראַט אַרויס תּקנות, אַז די געשעפטען דאַרפען זיין געשלאָסען אום זונטיק און קריסטלעכע פייערטעג, דאַרף זיין אַ געזעץ פאַר דער גאַנצער מדינה, אַז ייִדען, וואָס האַלטען צו זייערע געשעפטען אום שבת, מעגען זיי האַלטען אָפען אום זונטיק, מאַכמעדאַנער—פרייטיק.

איצט נאָך אַ פּאָר ווערטער וועגען דעם, וויאַזוי מ׳טוט עס אַלץ פּראַקטיש. ווײַבאַלט אַ געזעץ וועגען נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע פאַר די מעוט-פעלקער איז שוין פאַראַן, מוז זיך יעדער איינער באַקענען צו זיין פאָלק. יעדעס פאָלק פירט זיך אַריין טער פון די זייניקע. אין יעדער שטאָט, אין יעדען שטעטעל, קלייבט-זיך-אויס יעדער נאַציאָנאַלער קיבוץ זיין קהלה-פירונג, זיין שטאָטישען ועד. ייִדען, געוויינלעך, זייער ועד באַזונדער. דער-דאָזיקער ועד איז שוין נישט סתם אַ פּריוואַטע זאַך, נאָר אַ מלוכה׳שע אינסטיטוציע, וואָס האָט שוין אַ כּוח

פון דער מלוכה אויף אייגענע פאָלקס-אינטערעסען, למשל, ווי אַ שטאָטראַט האָט צו זאָגען אויף גאַנץ שטאָט. דעמדאָזיקען וועד איז מען שוין מחויב צו פאָלגען. יידען, למשל, דאַרפען פאָלגען דעם וועד פון זייער קהלה און דעסגלייכען. דערדאָזיקער וועד פאַרזאָרגט אַלע קהלה-אינטערעסען פון זיין פאָלקס-קבוץ אויף אָנ׳אָרט: ער מאַכט שולען, קורסען אַלערליי, ביבליאָטעקען; ער זאָרגט פאַר בילדונג, בכלל פאַר זיין פאָלק; ער מאַכט אַ שפּיטאָל, אַ מושב-זקנים; ער שטיצט די פאָלקס-ווירטשאַפט: בעלי-מלאכות אָדער ערדאַרבעטער און אַנדערע פרנסות און דעסגלייכען. דער וועד פאָדערט-אַרויס און האַלט אין זיין רשות די געלטער, וואָס ס׳קומט זיין קבוץ, בערך לויט אַ געוויסען חשבון פון דעם שטאָטראַט, פון דער זעמסטווע, פון דער מלוכה אויף שולען, שפּיטאָלען וכדומה פאַר זיין קבוץ. דער וועד באַשטייערט ווידער זיינע אייגענע מיט אַ ספּעציעלען שטייער (אָפּצאָל), אויב יענע געלטער זענען ווינציק צו דעקען אַלע פאָלקס-הצטרכות׳ען. דעמדאָזיקען אייגענעם קהלה-שטייער מוז מען צאָלען, אַזוי ווי מ׳מוז צאָלען שטאָטשטייערען, מלוכה-שטייערען. דער קהלה-וועד איז אויך דער פאָרשטייער, דער באַפולמעכטיקטער טוער פון זיין קהלה אַקעגען שטאָט און מלוכה. ער זעט, נישט צו דערלאָזען, אַז מ׳זאָל באַ׳עולה׳ן זיינעם אַ גליד, למשל, אַז קיינעם פון זיין קהלה זאָל מען נישט שטערען צו ווענדען זיך אויף זיין שפּראַך אין די אַלע אָפיציעלע אינסטיטוציעס (אויף פּאָסט, באַן, אין שטאָטראַט וכדומה), אַז יידען, למשל, וואָס היטען-אָפּ שבת זאָל מען נישט שטערען צו האַלטען אָפען זיין געשעפט אָדער צו אַרבעטען אום זונטיק. בכלל זעט דער וועד צו פאַרהיטען זיינע פאָלקס-אינטערעסען, וואָס זענען אָנגעצייכענט אין דעם געזעץ אין דעם גבול פון נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע. אין דעמדאָזיקען גבול מוזען אים פאָלגען אַלע אייגענע אין זיין שטאָט, און אַלע רעגירונגס-באַאַמטע מוזען אים אַקעגענקומען.

דאָסזעלבע אויך פאַר דעם גאַנצען פאָלקס-קבוץ אין גאַנ-צען לאַנד. אין יעדער מדינה, אין רוסלאַנד, אין אוקראַינע, אין פוילען און דעסגלייכען, קלייבט אויס יעדער פאָלקס-קבוץ זיינע שלוחים אין זיין נאַציאָנאַלען פאַרלאַמענט, אָדער סיים. דידאָזיקע אסיפה פון שלוחים פון דעם גאַנצען פאָלק אין לאַנד קומט-פאָר, לאָמיר זאָגען, אַלע יאָר. דאָרט, אויף דערדאָזיקער אסיפה, אָדער אין נאַציאָנאַלען סיים, ווי מיר האָבען עס אַ נאָ-מען געגעבען, ווערען שוין באַטראַכט זאַכען, וואָס געהערען צום גאַנצען פאָלק אין לאַנד. למשל, אין ענין בילדונג: אויס-אַרבעטען אַ פלאַן פאַר אַלע שולען, מאַכען לערער-אינסטיטוטען אויף צוגרייטען לערער; אָדער אין פרנסה-זאַכען: מאַכען אַ באַנק פאַר דער פאָלקסווירטשאַפט פון זיינע אייגענע וכדומה; אָדער משתדל-זיין זיך פאַר דער מלוכה אין אַזאַ ענין, וואָס איז נוגע דעם גאַנצען פאָלק. דאָס, וואָס דערדאָזיקער סיים באַשליסט איז שוין געוויינלעך אַ חוב פאַר דעם גאַנצען פאָלק. דערדאָזיקער סיים קלייבט-אויס פאַר זיך אַ פירונג, אַן אויבער-ועד פאַר דעם גאַנצען פאָלק, אַ מין נאַציאָנאַלע רעגירונג, וואָס דאַרף אויספי-רען בפועל אַלץ, וואָס דער נאַציאָנאַלער סיים באַשליסט; וואָס האָט אַ שטענדיקע השגחה אויף די שטאָטישע קהלות, העלפט זיי און לערענט זיי. דער נאַציאָנאַלער סיים און דער אויבער-ועד האָבען, הייסט עס, די אייגענע עובדא, וואָס די קהלה און איר ועד אויף אַן אָרט, נאָר שוין אין אַ גרעסערען פאַרנעם, אויפ׳ן שטח פונ׳ם גאַנצען לאַנד. פאַרשטייט זיך, אַז דער נאַציאָנאַלער סיים און דער אויבער-ועד זענען מלוכה׳שע אינסטיטו-ציעס, זיי איז מען מחויב צו פאָלגען אין דעם גבול פון דער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע לויט דעם געזעץ-נאָך.

איז פאַראַן אַ געזעץ וועגען נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע און ס׳זענען פאַראַן שטאָטישע קהלות מיט זייערע ועד׳ען און אַ נאַציאָנאַלער סיים מיט אַן אויבער-ועד,—הייסט עס, אַז ס׳איז שוין דאָ, ווער ס׳זאָל אויספירען די זאַך, ווער ס׳זאָל באמת געניסען

פון די זכיות, וואס דאס געזעץ גיט, און ווער ס׳זאל פארהיטען דאס געזעץ, מ׳זאל דערויף נישט עובר־זיין*).

אויטאנאמיע און שפּראך.

איצט פרעגט זיך א קשיה: ס׳איז טאקע אלץ גוט און ווייל; נאציאנאלע אויטאנאמיע איז טאקע א דבר־גדול, ממש א גאולה פאר יעדען פאלקס־קבוץ, וואס איז א מעוט צווישען אנ׳־אנדער גרעסער פאלק, אבער, וואס קער־זיך עס אן מיט אונדזער ענין פון יידיש און העברעיש?

אט דא קומען מיר צום רעכטען שפּיץ, אז יידיש איז שוין נישט סתם אנ׳איגעוויינליכער ענין, וויאזוי צו לערנען אין יידישע שולען אדער צו פירען יידישע בילדונג בכלל,—יידיש איז שוין עפּעס מער: דאס איז שוין א פּאליטישע פראגע, דאס איז שוין גאר א גרויסער נאציאנאלער ענין פאר דעם פאלק, א פראגע פון דעם קיום פון דעם יידישען פאלק.

וויאזוי? איז דער תירוץ: טאקע נאציאנאלע אויטאנאמיע! מיר האבען שוין געזען, וואס־פאר־א פארנעם נאציאנאלע אויטאנאמיע האט, וואס־פאר־א כח זי האט פאר דעם פאלק אין דער מלוכה. די מלוכה טיילט־זיך מיט א פאלק מיט זיינע רעכט. א טייל זכיות, וואס געהערען, ווי אלע איבעריקע זכיות, צו דער מלוכה, גיט די מלוכה איבער דעם פאלק, די קהלות, און דעם סיים און דעם אויבער־ועד פון א פאלק; זיי זאלען זיך קאנען אליין פירען זייער בילדונג, זייער הילפס־ארבעט וכדומה, ווי מיר האבען שוין פריער אנגעוויזען. די מלוכה גיט דעם כוח א פאלק דאס אלץ אויסצופירען, די מלוכה גיט

---

*) אז נאציאנאלע אויטאנאמיע איז נישט סתם אנ׳אויפטו, א קאפּוטך, נאר טאקע א פּראקטישער פּאליטישער ענין, קאן מען ארויסזען פון דעם, וואס אין איין לאנד איז דאס מקוים־געווארען. אין אוקראינע האט די „צענטראלע ראדע“ מתקן־געווען דעם 9־טען יאנואר, אין יאר 1918 א געזעץ וועגען נאציאנאלער אויטאנאמיע פאר די מעוט־פעלקער און יידען אויך בכלל. און יידען האבען באקומען אנ׳אייגען יידיש מיניסטעריום פאר יידישע ענינים.

אויך געלט צו שטייער דערויף. ממילא איז קלאר, אז א מלוכה טוט אזא זאך זייער אויסגערעכנט, באטראכט. אזוינע ברייטע פרעטענזיעס צו דער מלוכה קאן האבען נישט סתם יעדער קבוץ מענטשען,—לאמיר זאגען, סתם יעדער מיליאן אדער צוויי מיליאן איינוואוינער, וואס האבען זיך צונויפגערעט און ווילען זיך מאכען שבת פאר־זיך; נישט אפילו יעדעס שבט׳על אויך, וואס ווער ווייסט, וואס מארגען וועט מיט אים זיין,—צי וועט ער נישט גאר צעפאלען־ווערען און נישט איינגעשלונגען־ווערען פון אנדערע פעלקער. ניין, נאציאנאלע אויטאנאמיע ווערט געגעבען נאר א פאלק, אנ׳אומה, דאס הייסט, אזא קבוץ מענטשען, וואס האט אנ׳אייגענע געשיכטע הינטער זיך, וואס לעבט לאנגע, לאנגע צייטען, ווי א פאלק, מיט אנ׳אייגענער סביבה, מיט אנ׳אייגענער שפראך, מיט אייגענע מנהגים, בכלל מיט אנ׳אייגענער קולטור און מיט אנ׳אייגענעם לעבענס־שטייגער; אויטאנאמיע גיט מען א פאלק, וואס וויל ווייטער פירען זיין קיום מיט פעלקער גלייך, און וואס באווייזט מיט אלע זיינע מעשים, מיט זיין גאנצער פירונג, אז עס איז מסוגל, עס האט אנ׳אינעווייניקסטען כח צו פירען אזא אייגענעם קיום. סתם א קבוץ מענטשען,—נישט ער קאן האבען אזוינע ברייטע פרעטענזיעס אויף אויטאנאמיע, נישט מ׳קאן אים געטרויען אזא זאך: מארגען צעפאלט ער זיך, פון דעם גאנצען גע׳מלאכה׳טען בנין בלייבט נישט גארנישט, און מענטשען, וואס האבען זיך אים פארטרויט, בלייבען אהן שולען, אהן הילף. אזוינע פרווען קאן די מלוכה נישט דערלאזען, ווארום די מלוכה איז פארינטערעסירט, אז אלע בירגער זאלען זיכער באקומען בילדונג, מעדיצינישע הילף וכדומה, און דאס זאל געטון־ווערען, ווי ווייט מעגלעך, בעסער, באקוועמער. נאר א פאלק מיט א פעסטען פאלקסשטייגער, נאר אזא פאלק קאן טענה׳ן צו דער מלוכה: מיר קומט! מיר קומט, ווייל אלץ, וואס איך פארמאג האט מיר צו טייער

געקאָסט. דורות האָבען דערפאַר מיט זייער ווילֿ, מיט זייערע לעבענס באַצאָלט, און דורות וועלען ווייטער נישט רוען, ביז מיר וועלען אונדזערס נישט אויספירען, ווייל דערויף הענגט אונ־דזער קיום. און אַזאַ פאָלק קאָן מען אויך געטרויען גע־וויסע זכיות. וואָרום, ראשית, ווייסט טאַקע אַזאַ פאָלק בעסער פאַר אַנדערע זייטיקע, וואָס ער דאַרף האָבען, און וויאַזוי מ׳דער־לאַנגט דאָס; שנית, איז דאָס אַן׳אייביגער בנין.—נמצא, אַז אַ פאָלק דאַרף, ווי זאָגט מען דאָס, אויסהאַלטען אַ היסטאָ־רישען עקזאַמען אויף פאָלק, כדי ס׳זאָל האָבען רעכט צו מאָנען און ס׳זאָל לוינען אים צו געבען נאַציאָנאַלע אויטאָ־נאָמיע.

אַז יידען דאַרפען האָבען פאַר־זיך נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, ווי יעדער אַנדער פאָלק, אַז אָהן דעם הענגט אונדזער קיום אין די לענדער, ווו מיר וווינען, דאָס איז פאַר אונדז קלאָר. אָבער, דאָס דאַרף קלאָר־זיין פאַר אַנדערע אויך,—פאַר די, וואָס דאַרפען געבען. הייסט עס: דער עקזאַמען אויף פאָלק! אַז מיר האָבען אַ געשיכטע און אַ שיינע, אַ מיוחס׳דיקע גע־שיכטע—דאָס איז קלאָר. מיר זענען אַ סך עלטער פאַר פיל פעל־קער, וואָס זיי דאַרפען עס איצט אונדז געבען נאַציאָנאַלע אוי־טאָנאָמיע. אַז מיר האָבען איצט אַן׳אייגענעם פאָלקס־שטייגער, דאָס איז אויך קלאָר. צי ווילען מיר, אָבער, דעם־דאָזיקען פאָלקסשטייגער ווייטער דערהאַלטען און אים אויפריכטען? דאָ רייסט־זיך־אַריין די שפּראַך. דאָ האָט די שפּראַך פון אַ פאָלק אַ סך צו זאָגען. די שפּראַך איז דאָ, כמעט, די וויכטיקסטע זאַך אין דעם ענין אויטאָנאָמיע. וואָרום, ראשית, איז אַן׳אייגענע שפּראַך דער וויכטיק־סטער סימן פון אַן׳אייגענעם לעבענסשטייגער, דער וויכטיקסטער אינעווייניקסטער באַהעפט צווישען מענטשען פון איין פאָלק, און די שטאַרקסטע מחיצה קייגען אויסען.

פאַרוואָס גראָד די שפּראַך, נישט, למשל, די אמונה, וואָס

איז, למשל, יִדען אַזויפיל בייגעשטאַנען צו דערהאַלטען זייער קיום אַלס פאָלק? איז דער תירוץ: היינטיקע צייטען, ווען פאַר אמונה־וואַכען רודפ׳ט מען שוין נישט, האָט נישט די אמונה די באַדייטונג, וואָס אַמאָל. דייטשען, למשל, זענען פראָטעסטאַנטען און קאַטוילען,—דאָך זענען זיי איין פאָלק, און דייטשישע קאַטוילען וועט נישט איינפאַלען צו פאָדערען פאַר־זיך אין דייטשלאַנד נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע. אין אַ לאַנד, ווו יעדע אמונה איז פריי און גלייכבאַרעכטיגט; ווו קיין בירגער איז נישט מער חשוב, אָדער ווייניקער חשוב איבער דער אָדער יענער אמונה,—אין אַזאַ לאַנד איז די אמונה אַליין נישט קיין מניעה, אַז מענטשען פון פאַרשידענע אמונות זאָלען זיך האַלטען איינס, פאַר איין פאָלק. פאַרוואָס זאָלען דייטשישע קאַטוילען פאָדערען פאַר־זיך נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע? צי דערפאַר, ווייל זיי דאַרפען האָבען פאַר־זיך באַזונדערע שולען? זיי דאַרפען עס נישט. ווייל די שפראַך איז דיזעלבע הן באַ דייטשען־קאַטוילען הן באַ דייטשען־פראָטעסטאַנטען. מ׳לערענט אין די שולען דאָסזעלבע. נישט מער, אפשר אויף די שטונדען פון דת וועט צו פראָטעסטאַנטישע קינדער קומען אַ פאַסטאָר און צו קאַטוילישע קינדער—אַ קאַטוילישער גלח. צי דען וועט מען אין אַנדערע זאַכען, למשל, אין פאָלקסמעדיצין, אין פרנסה־זאַכען, באַ׳עולה׳ן אַ דייטש דערפאַר, וואָס ער איז אַ קאַטוילישער! ס׳קאָן זיך אַמאָל טרעפען איינצעלנע פאַלען, אָבער בדרך־כלל — נישט, וואָרום די שפראַך און די געשיכטע מאַכט פון מענטשען בכלל איין סביבה.

און נישט נאָר דייטשישע קאַטוילען, אפילו דייטשישע יִדען פאָדערען נישט פאַר־זיך קיין נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, וואָרום זיי האָבען עס נישט אויף וואָס אויסצובערענגען; וואָרום זייער שפראַך איז שוין דייטש, ממילא דאַרפען זיי נישט קיין ספּעציעלע שולען. פאַר דת איז גענוג, אַז דער רב לערענט מיט די קינדער די נייטיקע עטלעכע שעה אַ וואָך. זיי דאַרפען אודאי נישט קיין באַזונדער געזעץ, זיי זאָלען קאָנען

רעדען אין אָפיציעלע אַנשטאַלטען אויף זייער שפּראַך, וואָרום זייער שפּראַך איז דײַטש. איבער דעם, וואָס דײַטשישע יידען האָבען שוין נישט קיין אייגען לשון, זייער שפּראַך איז דײַטש, איבער דעם איז דער אינעווייניקסטער פאָלקסשטייגער בײַ דײַטשישע יידען זייער אַ שוואַכער, אַנ׳אָרעמער — ער האָט אַ קנאַפּע אחיזה אין לעבען. פאַרקערט, זיי קומען זיך גיכער צונויף מיט קריסטען, האָבען מער אינטערעסען און שייכות מיט קריסטען, איידער רוסישע, ליטווישע, אוקראַינישע, פּוילישע יידען. דער דײַטשישער ייד, וואָס האַלט זיך נאָך בײַ יידישקייט, דאַרף האָבען אַ סינאַגאָגע, אין בעסטען פאַל אַ בית־מדרש, ער דאַרף האָבען אַ רבנים־סעמינאַריום, ער דאַרף האָבען זײַנע אייגענע צדקה־קאַסעס. אָבער, דאָס אַלץ איז נישט פון די גרויסע זאַכען, וואָס צוליב זיי דאַרף מען האָבען אויטאָנאָמיע, און נישט דערויף גיט מען אויטאָנאָמיע אין אַזאַ מאָס, ווי מיר האָבען עס פריער געמאָלט. די קהלות בײַ די דײַטשישע יידען האָבען בערך גענוג רעכט, נאָר אפילו די רעכט קאָנען דײַטשישע יידען נישט ברייט אויסנוצען, ווײַל זײַער פאָלקסלעבען איז קיין לעבען נישט, ווײַל זיי זענען צופיל דײַטשיש. און צופיל דײַטשיש זענען זיי קודם־כל, ווײַל זיי האָבען קיין אייגענע שפּראַך נישט, ווײַל זײַער שפּראַך איז דײַטש. ס׳רוב דײַטשישע יידען האַלטען טאַקע, אַז זיי זענען נישט קיין באַזונדער יידישע אומה, זיי זענען אַ טייל פון דײַטשישען פאָלק נאָר פון יידישער אמונה, זיי זענען דײַטשען פון משה־רבינו׳ס גלויבען.

שנית, ווען מלוכה גיט שוין יאָ אויטאָנאָמיע, האָט זי אין זין קודם־כל אַ געוויסע שפּראַך־גרופּע, אַ קבוץ, וואָס איז פעסט פאַרבונדען מיט זײַן שפּראַך. די שפּראַך איז פאַר אַ מלוכה דער וויכטיקסטער סימן פון אַ פאָלק: וואָס־פאַר־אַ שפּראַך דו רעדסט, צו דעם פאָלק געהערסטו. טאַקע מהאי־טעמא האָבען פּוילישע שווינדעל־פּאָליטיקער אין גאַליציע נישט געלאָזט, אַז יידען זאָלען אָנגעבען זײַער מוטערשפּראַך יידיש. וואָרום, אויב

ייִדיש איז אַ שפּראַך — הייסט עס, אַז ייִדען זענען אַ פאָלק, און
דאָס לויגנט ניִשט צום רומעל איבער כמה טעמים. איז כדי פּטור-
צו-ווערען פון אַ ייִדיש פאָלק און פון תביעות, וואָס ייִדען קאָ-
נען האָבען אַלס אַ פאָלק (למשל, תביעות אויף אייגענע ייִדישע
שולען), לייקענט מען אָפּ זייער שפּראַך, — איז מען שוין דער-
מיט ממילא מבטל דאָס ייִדישע פאָלק. אין ניִשט צופעליק האַלט
אַזוי מלוכה פון שפּראַך, ווען ס'רעט זיך פון אַ פאָלק. ווארום
מיר האָבען שוין פריער געזען, אַז די וויכטיקסטע פאָלקסבאַ-
דערפעניִשען זענען פאַרבונדען אָדער דירעקט מיט דער
שפּראַך פון אַ פאָלק, ווי, למשל, שולען, פּראָפעסיאָנעלע שולען,
ביבליאָטעקען, בכלל די קולטור און די גאַנצע בילדונגס-אַרבעט;
אָדער מיט דעם לעבענסשטייגער פון אַ פאָלק, וואָס דער
לעבענסשטייגער איז ווידער פאַרבונדען מיט דער שפּראַך, אַזויווי
אַ גוף מיט אַ נשמה.

אויטאָנאָמיע פאַר ייִדען און ייִדיש.

דערפון קאָנען מיר שוין זען, אַז אויב ייִדען ווילען
האָבען פּרעטענזיעס אויף אויטאָנאָמיע, מוזען זיי
געבען אַ תשובה אויף דער שפּראַך: צי האָבען זיי
אַן אייגענע שפּראַך, און צי ווילען זיי באמת דיזאָזיקע
שפּראַך ווייטער דערהאַלטען; צי מאָנען זיי רעכט פאַר זייער
שפּראַך, אַזויווי יעדער אַנדער פאָלק טוט עס פאַר זיין שפּראַך.
וואָלטען מיר ניִשט געהאַט אויף זיך קיין העברעיסטען און ציוניס-
טען, האָלט דאָס גאָר אפילו קיין שאלה ניִשט געווען. בעת דער
פאָלקסציילונג אין רוסלאַנד מיט עטלעכע צוואַנציק יאָר צוריק,
אין יאָר 1897, האָבען 97 פּראָצענט ייִדען אָנגעגעבען זייער מו-
טערשפּראַך — ייִדיש. דאָס הייסט, אַז פון יעדע הונדערט ייִדען זע-
בען זיבען און ניינציק דערצויגען-געוואָרען אויף ייִדיש. כמעט
זעקס מיליאָן ייִדען פון רוסלאַנד צו יענער צייט רעדען אויף
ייִדיש, האַנדלען און וואַנדלען, פירען-אויס אַ וועלט אויף ייִדיש.

אויף דער גאָרער וועלט זענען אַזוינע ייִדען, וואָס זייער שפּראַך איז ייִדיש, פאַראַן אַריבער 10 מיליאָן. קיינעם וואָלט אַפילו אין קאָפּ נישט געקומען צו פרעגען, צי איז ייִדיש אַ שפּראַך, און צי ווילען ייִדען ווייטער דערהאַלטען זייער ייִדישע שפּראַך. פּשיטא! ווי דען? נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע פאַר ייִדען וואָלט נישט געהאַט קיין מניעה, ווייניקסטענס פון דער שפּראַך, דאָס הייסט, פון ייִדען גופא. וואָרום אַ זייטיגער מענטש קאָן אין אַזאַ זאַך, ווי אַ שפּראַך בײַ אַ פאָלק, געוויס קיין דעה נישט זאָגען און אַפילו קיין עצה נישט געבען.

איצט, אָבער, בעת ייִדען האָבען אויף זיך ציוניסטען און העברעיסטען, וואָס לייקענען שטיין און ביין,—זיי זאָגען, אַז ייִדיש איז גאָר קיין ייִדישע שפּראַך נישט—אונדזער אמת׳ע שפּראַך איז גאָר העברעיש,—איצט פרעגט-זיך, וואָס־פאַר־אַ שפּראַך זאָלען מיר אָנווייזען דער מלוכה, אַז דאָס איז די שפּראַך פון ייִדישען פאָלק? מיר, פאָלקסמענטשען, וועלען זאָגען געוויינלעך: ייִדיש. וועלען קומען די העברעיסטען און זאָגען: לא כי, דוקא העברעיש. איז וואָס וועט זיין דער פּועל-יוצא דערפון? דער פּועל-יוצא דערפון וועט זיין, אַז מלוכה וועט ריכטיק זאָגען: אַ פאָלק, וואָס ווייסט נאָך אַליין נישט, וואָס איז זיין שפּראַך; אַ פאָלק, וואָס איז נאָך נישט אַדורכגעקומען צווישען זיך וועגען דעמדאָזיקען וויכטיקסטען חזוק פון זיין קיום—אַזאַ פאָלק פאַרדינט נישט קיין אויטאָנאָמיע! ס׳איז נאָך צו פרי פאַר אייך! פריער מאַכט אייך, איר ייִדען, אַליין קלאָר די זאַך בײַ זיך אינעווייניק, איר זאָלט האָבען פעסט איין מיינונג, און נאָכדעם וועט איר שוין קומען מיט אייערע תביעות צו דער מלוכה. פריער, הייסט דאָס, זייט אַ פאָלק, ווי אַלע פעלקער, און נאָכדעם וועט איר שוין מאָנען אייערע רעכט. דאָס הייסט, אַז ווען אַלע אומות וועלען געהאָלפען-ווערען, וועלען מיר נאָך אַלץ שטעקען אין דרויסען, ווער ווייסט ביז וואַנען.

פאַרשטייען די העברעיסטען, וואָס-פאַר-אַן'אומגליק זיי ברענגען אויפ'ן יידישען פאָלק, טוען זיי איך אַן'אויבער-הסברה. באשר, מיר זענען גאָרנישט מחויב אָנווייזען דער מלוכה, וואָס-פאַר-אַ שפּראַך מיר האָבען: יידיש אָדער העברעיש. באַ זיך, איבעווייניק, וועלען מיר זיך שפּאַרען און אַמפּערען, ביז עמיצער פון די צדדים וועט נישט גובר-זיין; דער מלוכה, אָבער, וועלען מיר אַלע איינגעם זאָגען: „אונדזער נאַציאָנאַלע שפּראַך" סתם, אָדער „די שפּראַך פון דעם יידישען פאָלק", נישט אויסגעטייטשט בפירוש, וואָס-פאַר-א שפּראַך מ'מיינט דערמיט. זאָל אונדז מלוכה אַרויסגעבען אַ הכשר סתם אויף אַ שפּראַך בליינד, מיר וועלען שוין דערנאָך פאַר-זיך געפינען דעם פירוש.

דוכט-זיך, זייער קונציק און שכל'דיק? איז, אָבער, די מעשה, וואָס די מלוכה און לייטען ווייסען שוין אויך, פון וואָס דאָ האַנדעלט-זיך, און וויל נישט און וועט נישט שפּילען אין בלענדעניש. מלוכה פאַרנעמט-זיך נישט מיט קיין רעטענישען; זי וויל וויסען פעסט, פון וואָס-פאַר-אַ שפּראַך דאָ רעט-זיך. ווארום מלוכה גיט נישט קיין הכשר איך סתם-שפּראַכען און אויף אויסגעקלערטע שפּראַכען, וואָס אין לעבען האָבען זיי קיין אחיזה נישט. זאָלען מיר זיך פאָרשטעלען, אַז יידען זאָגען מאָרגען: אונדזער שפּראַך איז העברעיש, גיט אונדז אויטאָנאָמיע אויפ'ן יסוד פון העברעיש. איז קרוב לאמת, אַז מלוכה וועט אונדז אָפּזאָגען. אויטאָנאָמיע איז נישט קיין שפּילעכעל און מיט א.יטאָנאָמיע מאַכט מען נישט קיין פּרווען. אויטאָנאָמיע גיט מען אויף אַ שפּראַך, וואָס זי איז פאַראַן; אויף אַ שפּראַך, וואָס זי איז באַ אַ פאָלק אין מויל הונדערטער יאָרען; וואָס אַ פאָלק טראַכט און פילט אויף איר, רעט און שרייבט, פירט-אויס זיין גאַנצע וועלט, אָבער נישט אויף אַ שפּראַך, וואָס אַ פאָלק האַלט פאַר אַ יחוס, דאָס פאָלק לעבט, אָבער, נישט מיט דער שפּראַך. די מלוכה איז נישט מחויב נאָכצוגעבען אַן'איינרעדעניש, אַ קאַפּריז, וואָס טרעפט-זיך נישט באַ קיין אומה ולשון, און וועט עס

טאַקע נישט טון אויך. און אַזוי ווי די גאַנצע וועלט ווייסט שוין פון אונדזער אינעווייניקסטער מחלוקת, און בכלל אַזאַ זאַך, ווי דער שטרייט פון ייִדיש אָדער העברעיש, קאָן מען נישט אויס-באַהאַלטען, איז דעריבער מוזען מיר זיך אַליין קלאָר-מאַכען, און דער וועלט און דער מלוכה זאָגען אָפען, וואָס איז אונדזער שפּראַך, און פאַר וואָסער שפּראַך פאָדערען מיר אויטאָנאָמיע. קיינע חכמות און ייִדישלעכע המצאות וועלען דאָ נישט העלפען. איז איינס פון די ביידע: אָדער ייִדיש איז אונדזער שפּראַך, דעמאָלט האָבען מיר האָפענונג אויף אויטאָנאָמיע, מיר זאָלען מיט דער צייט געהאָלפען-ווערען מיט אַלע פעלקער גלייך, אָדער די אייביגע מחלוקת, ווער שמועסט שוין גאָר, מיר זאָלען זאָגען העברעיש,—דאַן איז אויס! דאַן זענען מיר קיין היינטוועלטיק פאָלק נישט; דאַן זענען מיר אַ פאַרעלטערטע עדה מיט פאַרשיי-דענע כתות, וואָס לעבט נישט אויף איר וועלט, און בכלל—נישט זי לעבט מיט פעלקער גלייך, נישט זי שטאַרבט. אַן׳אייביגער צער פאַר-זיך, אַ בזיון פאַר דער וועלט. וואָס-פאַר-אַ תביעות קאָנען מיר דעמאָלט האָבען צו דער וועלט, אַז אונדז קומט אונדזער רעכט, אַזוי ווי אַלע פעלקער? און ווער וועט אונדז וועלען הע-רען, אויב מיר זאָלען אַפילו טענה׳ן?

דעמאָלט קאָן נאָך אפילו געמאָלט-זיין, אַז ס׳זאָל אויפ-הייבען דעם קאָפּ בײַ אונדז, צווישען ייִדישיסטען און העברעיס-טען, דער דריטער צד — די אַלטע אַסימילאַציע, און וועט טענה׳ן: איר זעט, מיר זענען סוף-כּל-סוף גערעכט,— מיר האָבען אַלעמאָל געזאָגט, אַז ייִדען זענען קיין פאָלק נישט, נאָר אַן׳אמונה, אַ רעליגיעזישע עדה. ייִדען זענען רוסען און דאַר-פען זיין רוסען אין רוסלאַנד, פּאָליאַקען אין פוילען, אוקראַינער אין אוקראַינע וכדומה, נאָר, להבדיל, מיט אַ בית-המדרש אָנשטאָט אַ קלויסטער. ייִדען, וועלען זיי זאָגען, ווילען נישט, נישט קיין ייִדיש, נישט קיין העברעיש, נישט קיין אויטאָנאָמיע—זיי דאַרפען עס נישט האָבען. און צו אַזוינע רייד וועט מען זיך אַ סך גי-

כער צוהערען, אײדער צו יִדִישִׂסטען מִיט העברעִיסטען צוזאַמען, וואָרום רעכט בכלל, און נאָך אַזאַ נײַע זאַך, ווי נאַציאָנאַלע רעכט, נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, גיט נישט מלוכה אַזוי גרינג באַ דעם ערשטען בעסטען פאַרלאַנג פון עפּעס אַ כתּה. זי גיט עס, ווען אַ גאַנץ פאָלק פאָדערט עס מִיט גרויס עקשנות און ווערט נישט מיד צו פאָדערען און צו אַרבעטען; ווען מלוכה, הייסט עס, האָט קיין ברירה נישט. אַקעגען אונדז, אָבער, קאָן נאָך מלוכה האָבען אַ ברירה: ד י ב ר י ר ה ה אָ ב ע ן מ י ר א י ר אַ ל ײ ן ג ע ג ע ב ע ן, מִיט אונדזער אינעווייניקסטער מחלוקת, וואָס מיר זענען נישט גלייך צו אַנדערע פעלקער, און מיר דאַרפען נאָך האָבען אַ ישוב באַזיך וועגען דער שפּראַך, דאָס הייסט, וועגען דעם ק ע ר ן פון נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, בעת באַ קיין שום פאָלק, חוץ אונדז, איז דאָס קיין שאלה נישט, וואָס איז זייער שפּראַך. ס'איז זיי קלאָר, ווי דער טאָג.

בכן קומען מיר דערצו, אַז איבער אַ פאַנטאַזיע פון אַ כתּה העברעִיסטען, וואָס ווילען דערלאַנגען דאָס טעלערעל פון הימעל, שטייען מיר פאַר אַ סכנה אַרויסצולאָזען פון די הענט אַ זיכערע זאַך, דעם וויכטיקסטען חזוק פאַר אונדזער קיום, דאָס הייסט די רעכט פון אַ פאָלק, די נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע ביום שידובר בה. ווען ס'וועט קומען דערצו, אַז מלוכה וועט מוזען אַקעגענקומען פעלקער, וועלען אַלע פעלקער געהאָלפען-ווערען, נאָר מיר וועלען אויסזען, ווי אַנ'אבל אויף דער וועלט'ס שמחה. אויף אונדז יִדען, אויף די בלוטיגסטע יִדישע פאָלקס-אינטערעסען וועלען האָבען די דעה רוסישע, פּוילישע באַאַמטע; רוסישע, פּוילישע שטאָטראַטען, און קיינער וועט דאָ נישט שולדיג-זײַן — נאָר מיר אַליין. וויאַזוי דיזאָזיקע אינטערעסען וועלען אויסזען, וואָס-פאַר-אַ פּנים זיי וועלען האָבען, איז אפשר איבעריק צו רעדען. מיר האָבען שוין אַ ידיעה אין דעם פון פריער, פון היינט.

אָבער חוץ דעם וועלען מיר אָנווערען אונדזער אָנזען, און-

דזער כבוד בײַ דער וועלט אין די אויגען: אויף אַ קאַליקע אַ פאָלק קאָן מען האָבען רחמנות, אָבער קײן דרך-ארץ פאַר אַזאַ פאָלק האָט מען נישט. און מיר װעלען געפאַלען-זײַן בײַ אונדז גופא אין די אויגען. אומגעהײַער-שווער וועט אונדז זײַן צו דערהאַלטען אונדזער פאָלקס-קיום. יעדע זאַך, וואָס בײַ אַנ׳אַנדער פאָלק גײט עס צו גרינג און נאַטירלעך, ווײַל ס׳איז אַלײן בעל-הבית בײַ זיך, וועט אונדז אָנקומען כקריעת ים-סוף, ווײַל בײַ אונדז וועלען די הענט זײַן געבונדען, מיר וועלען דאָס אַלץ דאַרפען אויספירען מיט פרעמדע הענט. מיט וואָס וועלען מיר דערהאַלטען בײַ זיך אונדזער קינפטיקען דור, די יוגענט, וואָס וועט אויסוואַקסען אַ געזונטע און אַ פרײַע,—נישט אַזוינע קאַליקעס, ווי מיר,—און וועט וועלען געניסען פון אַ וועלט? מיט וואָס וועלען מיר זי דערהאַלטען, די יוגענט, ווען אָנשטאָט נאַציאָנאַלער פרײַהײט, אָנשטאָט אַ שטאַרק נאַציאָנאַל לעבען, ווי בײַ אַלע פעלקער, וועט דער יונגער דור געפינען אַ פאַרשימעלטע מחלוקת פון ייִדישיסטען און העברעיסטען און מער גאָרנישט? צי פאַרטרײַבען מיר נישט פון זיך בידים אונדזערע אײגענע קינדער, אונדזער האָפענונג?

אויטאָנאָמיע פאַר ייִדען און אונדזערע שכנים-פעלקער.

זאָל זיך נישט אויסווײַזען, אויב מיר פועל׳ען בײַ זיך, אַז מיר זענען נאָך נישט ווערט באַפרײַט צו ווערען אַלס אַ פאָלק; מיר האָבען נאָך נישט פאַרדינט קײן נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, ווײַל מיר האָבען בײַ זיך אין דער וויכטיקסטער זאַך אַ ווילד מחלוקת אָנשטאָט אײן פעסטען פאָלקסווילען, זאָל זיך נישט אויסווײַזען, אַז, אמת, מיר וועלען טאַקע לײַדען, אָבער, דערמיט זענען מיר שוין פטור; מיר וועלען האָבען אַ פנים פון חוזק בײַ דער וועלט, אָבער, מ׳וועט אונדז לאָזען צורו. נײן, מ׳וועט אונדז נישט לאָזען צורו! וואָרום אויב מיר וועלען נישט

זײַן אַ פאָלק מיט נעקער גלײַך, װעלען מיר אַלעמען שטײן, װי אַ בײן אין האַלדז. װאָרום אויב ס׳װעט ניט זײַן קײן ייִדיש פאָלק מיט ייִדישער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, װעלען ייִדען ניט קאָנען בלײַבען הענגען סתם אין דער לופֿטען, ניט אַהין, ניט אַהער; יעדער ייִד װעט מוזען זײַן אַ נכתב פון עפּעס אַ פאָלק, און, געװײנלעך, פון אַ פרעמד פאָלק, פון אַ פרעמדער אויטאָנאָמיע, װײַל קײן ייִדישע אויטאָנאָמיע איז דאָך ניטאָ. מיר װעלען זיך פאָרשטעלען פאַר רוסען, פאָליאַקען, אוקראַינער, אַרמענער, טאָטערען, װאָרום קײן סתם-בירגער װעלען ניט זײַן, קײן סתם-שולען װעלען ניט זײַן.

לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אַז אַלע קולטור-פעלקער, למשל, אין רוסלאַנד אָדער אין פוילען װעלען באַקומען נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע. הײסט עס, אַז יעדער בירגער אין רוסלאַנד װעט מוזען זײַן צוגעשריבען צו עפּעס אַ פאָלק. װאָרום די מלוכה װעט דאַרפען װיסען, װער צו װאָס-פאַר-אַ פאָלק ס׳געהערט, כדי זי זאָל װיסען, װיפעל יעדען פאָלק ס׳קומט צושטײַער פון איר קאַסע אויף זײַנע הצטרכות׳ען, און פון װעמען זי זאָל מאָנען, למשל, אַז אַזאַ און אַזאַ קינד האָט באַקומען בילדונג. לאָמיר זיך אומקערען צוריק צו אונדזער אַלטען משל מיט שולען. בעת ס׳װעט מקוים-װערען די נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע פאַר אַלע פעלקער, װעט אין דער שטאָט מינסק, למשל, ניט זײַן קײן סתם-שולען, נאָר װײַסרוסישע שולען, רוסישע שולען, אפשר נאָך אוקראַינישע שולען, אויב ס׳װעלען זיך דאָרט געפינען אוקראַינישע שילער אויך אין דעסגלײַכען. יעדעס פאָלק װעט מאַכען אין מינסק שולען פאַר זײַנע קינדער; אַלע שולען װעלען האָבען גלײַכע רעכט פון רעגירונגס-שולען און דער מינסקער שטאָטראַט װעט יעדען פאָלק געבען צושטײַער אויסצוהאַלטען זײַנע שולען, לויט דער צאָל קינדער. װער-זשע װעט מאַכען שולען פאַר ייִדישע קינדער, און װער װעט זײ אויסהאַלטען, אויב ייִדען זענען קײן פאָלק ניט און זײ האָבען ניט קײן אײגענע

נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע? נישטאָ ווער! — ייִדישע קינדער זענען יתומים.

וואָס-זשע וועט זייַן דער סוף? דער סוף וועט זייַן, אַז אַ טייל ייִדען וועט זיך פאַרשרייַבען פאַר ווייַסרוסען, כּדי זייערע קינדער זאָלען קאָנען לערנען אין ווייַסרוסישע שולען, אַ טייל וועט גאָר מיטאַמאָל ווערען פּאָליאַקען, כּדי זייערע קינדער זאָלען זיך לערנען אין פּוילישע שולען, אַ טייל וועט ווערען רוסען, אַנדערע וועלען ווערען אוקראַינער וכדומה אָהן אַ סוף. הייסט עס, אַז אַנ׳עדה ייִדען אין מינסק וועלען געהערען צו דריי, פיר פרעמדע פעלקער, וועלען דאָרט, בּאַ די פרעמדע פעלקער צאָלען שטייַערען, זייערע קינדער וועלען רעדען אויף פאַרשידענע שפּראַכען, און ייִדען וועלען זיך נישט קאָנען צונויפרעדען צווישען זיך. און אַזויווי די טבע פון יעדען געזונט פאָלק איז: וואָס שטאַרקער צו זייַן אין צאָל און ממילא אויך אין וואָג, וועט יעדעס פאָלק האָבען טענות צו ייִדען: רוסען וועלען האָבען טענות צו ייִדען-פּאָליאַקען, הלמאי גייט איר צו די פּאָליאַקען און מיט דעם מאַכט איר פּאָליאַקען שטאַרקער און אונדז שוואַכער? ווייַסרוסען האָבען דאָך געוויס פּרעטענזיעס אויף מינסק. זיי זאָגען, אַז מינסק איז אין ווייַסרוסלאַנד, איז ממילא מינסק „זייער“ שטאָט, זיי זענען „בעל-הבית“ אין מינסק, און דעריבער זענען מינסקער ייִדען „זייערע“; מינסקער ייִדען טאָרען נישט זייַן נישט קיין רוסען, נישט קיין פּאָליאַקען, נאָר כשר׳ע ווייַס-רוסען, כּדי ווייַסרוסען זאָלען נישט שוואַכער ווערען, למשל, אין שטאָטראַט, און פּאָליאַקען זאָלען נישט שטאַרקער ווערען אויף דעם חשבון פון די „בעלי-בתים“, פון די ווייַסרוסען. ייִדען וועלען זייַן הפקר, אַלע וועלען זיך פאַר זיי רייַסען, נאָר אויסגעריסען וועלען ייִדען ווערען, וואָרום יעדעס פאָלק וועט צו זיי האָבען טענות. ווייַסרוסען וועלען זאָגען: איבער אייַך, איבער דעם, וואָס איר גייט צו די פּאָליאַקען, באַקומט מינסק אַ פּוילישע אויסזען, מ׳הערט נאָר פּויליש; פּאָליאַקען

וועלען טענה'ן דאָס אייגענע פאַרקערט. און ס'וועט זיין די מעשה אַזויווי מיט יענע צוויי פריצים מיט זייערע צוויי מאַשקעס: דו שלאָגסט מיין מאַשעק, וועל איך דערפאַר אַריינלייגען דיין מאַשקען! און די צוויי געשמיסענע מאַשקעס וועט בלייבען צו טרייסטען זיך: זע, ווי דער פריץ האָט מיך ליב, וויאַזוי ער נעמט-זיך-אָן פאַר מיר! נאָר דאָסמאָל וועלען געשמיסענע מאַשקעס זיין אַלע מינסקער ייִדען און אַלע ייִדען בכלל אין יעדער מדינה. און מ'וועט זיי רודפ'ען אין דער שול, און ס'וועט דערלאַנגען צו פרנסה אויך, אויף שריט און טריט. אפשר וועלען דעמאָלט ייִדען פאַרשטיין, וואָס-פאַר-אַ גליק ס'איז צו האָבען צוויי שפּראַכען באַ זיך: אַ יחוס-שפּראַך—העברעיש, אַ צוגאָב צו ייִדיש, און איבער דעם נישט האָבען קיין איין שטיקעל נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע, אַפילו קיין אייגענע פאָלקסשול אויך נישט!

וועט זיך אַנדערע אפשר אויסווייזען די גאַנצע מעשה, וואָס מיר האָבען דאָ דעמאָלט פאַר אַ בייזען חלום, פאַר אַן'אויסגעקלערטס פון אַ ווילדער פאַנטאַזיע. איז, אָבער, דאָס רעכטע אומגליק, וואָס דאָס איז נישט קיין פאַנטאַזיע, נישט קיין בייזער חלום, נאָר אַ ביטערער אמת, וואָס מיר האָבען עס צוגעזען מיט אייגענע אויגען אין גאַליציע. דאָרט האָבען מיר צוגעזען אַ פאַרביטערטען שטרייט צווישען פּאָליאַקען, וואָס האַלטען זיך פאַר „בעלי-בתים" אויף גאַליציע, און אוקראַינער, וואָס מאָנען זייערע נאַציאָנאַלע רעכט און ווילען האָבען דיזעלבע נאַציאָנאַלע פּריווילעגיעס, וואָס פּאָליאַקען. אין דעם שטרייט צווישען די ביידע ווערט דערשטיקט דער דריטער,—דאָס פאָלק ישראל. יעדער צד וויל אויפווייזען, דרך-אגב, אַז ער איז דער רוב איינוווינער. די אוקראַינער—און דאָס דאַרף מען זיי זאָגען לשבח—פאָדערען, אַז ייִדען זאָלען זאָגען, אַז זיי זענען ייִדען: וועט מען שוין ממילא זען, אַז זיי, די אוקראַינער, זענען דער רוב, דאָס הייסט, מער פאַר פּאָליאַקען? וואָס-זשע טוען פּאָליאַקען, לאָזען

זיי נישט, אַז יידען זאָלען זיך באַקענען פאַר יידען. זיי האָבען ביז דער לעצטער צייט געהאַט די ממשלה אין גאַליציע; די באַאַמטע זענען זייערע, און אַז עס קומט צו אַ פאָלקסציילונג, פאַרשרייבט מען יידען פאַר פּאָליאַקען; יידישע הייזער, ווו מ'רעט נאָר יידיש, פאַרשרייבט מען, אַז די מוטערשפּראַך איז פּויליש אָדער דייטשיש, און מילאָזט נישט אין מ'פאַרבאָט שטרענג, אַז אַ ייד זאָל אָנגעבען זיין אומגאַנגשפּראַך יידיש.

באַ דער לעצטער פאָלקסציילונג פאַר דער מלחמה, האָבען אַ טייל יידען זיך דאָך איינגעשטעלט און געזאָגט דעם אמת, אַז זייער שפּראַך איז יידיש—האָט מען אַזוינע באַשטראָפט מיט טורמע און מיט קנס, ווי ס'איז שוין פריער דערמאָנט געוואָרען. וואָלט, אָבער, דער גאַנצער יידישער קבוץ אָנגעגעבען יידיש פאַר זיין לשון, וואָלט אַזוינס נישט געקאָנט פאָרקומען,—קיין מיליאָן יידען זעצט מען אין טורמע נישט אַריין. דאָס אומגליק איז, אָבער, וואָס אַ גרויסער טייל, דערהויפּט די אויפגעקלערטע און די חסידים, האָבען געפעלשט דעם אמת און אָנגעגעבען זיך פאַר פּאָליאַקען, אַזוי הייסט די מורא, די קנעכטשאַפט באַם פּוילישען פּריץ אין רבי'ישע הויפען! פאַרשרייבט מען, אָבער, יידען פאַר פּאָליאַקען, אַזוי ווערט פּאָליאַקען מיט אַ מיליאָן מער איידער ס'איז באמת, און פּוילישע פּרעטענזיעס אין גאַליציע האָבען כלומר'שט אַן'אויסזען פון גערעכטיקייט, אָבער יידען האָבען דערפון געהאַט ווייניק נחת. וואָרום וואָס-פאַר-אַ נחת יידען האָבען פון פּאָליאַקען, דערהויפּט נאָך אין גאַליציע, ווייסען מיר אַלע. צווישען אוקראַינער האָבען זיך יידען געשאַפען שונאים איבער זייער געצוווּנגענעם פּוילישען יחוס. ס'קומט-אויס, אַז יידען לא די, וואָס זיי נעמען זיך נישט אָן אַליין פאַר-זיך, פאַר אייגענע פאָלקס-אינטערעסען, העלפען זיי דעם שטאַרקערען פאָלק, די פּאָליאַקען, דערשטיקען דאָס שוואַכערע, אוקראַינישע פאָלק. און וואָס וואָלט, דוכט זיך, געווען פּשוט'ער, ווען יידען זאָלען זאָגען דעם אמת: מיר זענען נישט קיין פּאָליאַקען, נישט קיין דיי־

טשען, נישט קיין אוקראַינער—מיר זענען יידען! מיר ווילען קיינעם נישט שטאַרקער מאַכען, נישט שוואַכער מאַכען—מיר זענען אַ פאָלק פאַר-זיך, מיר ווילען, אַז מ'זאָל אונדז מודה-זיין, וואָס מ'איז מודה אַלעמען—אונדז קומט אין גאַליציע אונדזערע אייגענע נאַציאָנאַלע רעכט. און ווידער די אייגענע מעשה, ווי מיט דעם יידען, וואָס ברעכט זיך דעם קאָפּ, וויאַזוי זאָל ער פאַרשרייבען זיין קינד: זאָל ער אים פאַרשרייבען ווייניקער יאָרען איז דאָס אַ מעלה פאַר'ן פריזיוו, אָבער אַ חסרון פאַר אַ שידוך; פאַרקערט, פאַרשרייבען מער יאָרען, איז דאָס אַ מעלה פאַר אַ שידוך, אָבער אַ חסרון פאַר דעם פריזיוו. און איין זאַך פאַלט אים נישט איין: פאַרשרייבען די אמת'ע יאָרען!

איז זעען מיר, אַז ווען יידען זאָלען נישט קומען פאָליטיש צו דער מדרגה פאָלק: דאָס הייסט, ווען יידען זאָלען נישט באַקומען נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע; זיי זאָלען זיין אַ פאָלק פאַר-זיך און אויפהערען זיך פלאָנטערען אַנדערע פעלקער פאַר די פיס, קאָן עס קומען דערצו, אַז יידען זאָלען אָנהייבען אויסשטיין אַפילו די אַלטע גוט-באַקאַנטע צרות און רדיפות אויך. לפנים, לויט דעם געזעץ, מעגען זיי האָבען אַלע בירגער-רעכט, נאָר פון שכנים-פעלקער וועלען זיי האָבען אַ סך אויסצושטיין איבער די אַלע טעמים, וואָס מיר האָבען שוין איבען דערמאָנט. דאָס, וואָס יידען וועלען נישט האָבען קיין נאַציאָנאַלע רעכט, קאָן זיך אָנרופען אויף זייער בירגער-רעכט אויך. צו דעם שוואַכען, צו דעם מינדערוועורטיקען, לאָזט זיך אַלעמאָל אויס באַ אַלע שטרייטיקייטען. מ'מוז זיין שטאַרק אַלס אַ פאָלק, כדי יעדער יחיד אין פאָלק זאָל קאָנען געניסען זיינע געוויינלעכע בירגער-רעכט. כדי יידען זאָלען קאָנען, למשל, אָנקומען אָהן מניעות אין מינסקער שטאָטראַט אַלס באַאַמטע, זיי זאָלען קאָנען אָנקומען אויף שטאָטישער אַרבעט וכדומה; מ'זאָל יידען באַהאַנדלען ווי מענטשען, ווי בירגער, דאַרף דער גאַנצער יידישער קבוץ

זײַן אָרגאַניזירט אַלס פאָלק מיט פעלקער גלײַך. ווײַסרוסען, למשל, זאָלען זיך ניט וועלען נוקם-זײַן אָן יידען, פאַרוואָס זיי ציִען צו פּאָליאַקען, און פּאָליאַקען, פאַרוואָס זיי ציִען צו ווײַסרוסען. פאַר אַ קבוץ, פאַר אַ פאָלק, האָט מען דרך-ארץ, און אַ פאָלק, וואָס איז אָרגאַניזירט און היט-אָפּ זײַן קיום, האָט אויך אַ סך וועגען און מיטלען צו באַשטײן, אַז מ'זאָל טאַקע האָבען פאַר אים דרך-ארץ; מ'זאָל זיך מיט אים רעכענען. אַ פאָלק, אָבער, וואָס ווייסט ניט אויף וואָס-פאַר-אַ וועלט ס'איז; וואָס ווייסט ניט, צי האָט עס אַ שפּראַך, צי האָט עס אַן אייגען פאָלקסלעבען, און צי לוינט פאַר דעם פאָלקסלעבען זיך אײַנשטעלען; צי איז עפּעס דאָ, וואָס טײַער צו האַלטען, — אַזאַ פאָלק האָט ניט קיין חזוק אין לעבען, — אַזוי ווי אַ פאַס אָהן רייפען, — און ס'קאָן ניט געניסען מיט דער פולער מאָס אַפילו געוויינלעכע בירגער-רעכט אויך. יעדער ייד וועט עס פילען אויף זײַנע ביינער אויף טריט-און-שריט.

אָבער, פּאָליטיש צו דערהויבען-ווערען צו דער מדרגה פאָלק, באַקומען נאַציאָנאַלע רעכט, נאַציאָנאַלע אויטאָנאָמיע מיט אַלע פעלקער גלײַך, קאָנען יידען נאָר דעמאָלט, ווען זיי וועלען האָבען אויסצושטעלען דאָס, וואָס יעדעס פאָלק; ווען זיי וועלען האָבען זייער שפּראַך, ניט קיין אויסגעקלערטע, ניט קיין יחוס-שפּראַך, — זייער יידיש. יידען וועלען פּאָליטיש און נאַציאָנאַל געהאָלפען-ווערען, ווען זיי וועלען זיך גופא און פאַר דער וועלט זאָגען: מיר האָבען גאָרניט צו טון מיט דער כּתּה פאַנטאַזיאָרען-העברעיסטען; זאָלען זיי זיך שפּילען אין שפּראַכען און דבר'ען, וואָס זיי ווילען, און ווי זיי ווילען, — אונדזער שפּראַך האָבען מיר שוין לאַנג און מיר ווילען זיי ווײַטער האָבען; — דאָס איז אונדזער יידיש!

סוף דבר.

מיר האָבען דאָ באַטראַכט ייִדיש פון פאַרשידענע זייטען: וואָס-פאַר-אַ ווערט ייִדיש האָט פאַר דער ייִדישער שול, פאַר ייִדיש בכלל, פאַר ייִדישער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, פאַר אונדזער בשלום-לעבען מיט די שכנים-פעלקער. און מיר זענען געקומען צו דעם פועל-יוצא, אַז ייִדיש, די ייִדישע פאָלקסשפּראַך, דאַרף פאַרנעמען באַ אונדז אַנ'אָרט גאָר פון אויבען-אָן. ייִדען דאַרפען זיך קלאָר-מאַכען און דערקלערען פאַר דער וועלט, אַז זייער שפּראַך איז ייִדיש, באַ דערדאָזיקער שפּראַך ווילען זיי בלייבען און זיי פאָדערען רעספּעקט און אַלע רעכט פאַר ייִדיש, אַזוי-ווי פאַר אַלע אַנדער שפּראַכען. ס'קומט-אויס, אַז ייִדיש איז איצט געוואָרען כּמו דער מיטעלפּונקט,—אויף ייִדיש שטייט דאָס גאַנצע ייִדישע פּאָליטישע און פאָלקסלעבען. באַ אַ סך מענטשען, וואָס זענען אפשר אין האַרצען מסכּים בכלל מיט ייִדיש, נאָר וואָס די זאַך בעצט איז פאַר זיי ניי, און דאָס ערשטע מאָל זעען זיי דעם גרויסען פאַרנעם פון דער זאַך,—באַ זיי קאָן זיך אַרייַנגנב'ענען אַ ספק: צי איז דאָס טאַקע אַזוי? צי שטעקט דאָ עפּעס ניט אַ גוזמא? פאַרוואָס איז עפּעס ייִדיש מיטאַמאָל געוואָרען אַזאַ גרויסע זאַך?

דאָס איז, אָבער, פּאָרט אַזוי! איין זאַך מוזען מיר זיך, אָבער, פריער קלאָר-מאַכען: אָט דער געדאַנק, אַז ייִדיש איז

„מיטאַמאָל", פּלוצים, הייסט עס, געוואָרען אַזאַ גרויסע זאַך, — אָט דער געדאַנק איז נישט ריכטיק. מיר האָבען שוין פריער געוויזען, און יעדער ייד ווייסט עס אויך פון דער פּראַקטיק, אַז יידיש האָט אַלע מאָל, שטענדיק, פאַרנומען זייער אַ גרויס אָרט אין דעם יידישען פאָלקסלעבען: אין לערנען, אין האַנדעל, אין אַרבעט, אין שטוב, אין גאַס, אין דער פאַמיליע, אין בית-מדרש, אומעטום: אין רוחניות און גשמיות, אין יעדען יידיש ווינקעלע. יידען האָבען עס נישט באַמערקט! אַזוי ווי אַ געזונטער מענטש פילט נישט זיינע אברים. ווען דערפילט ער אַ צאָן, אַ האַנט, אַן אויג? ערשט דעמאָלט, ווען זיי הייבען-אָן וויי-טון און מ'דאַרף זיך ראַטעווען, דעמאָלט הייבט ער אָן צו קלערען און צו רעדען דערפון. אַזוי איז אויך די מעשה מיט יידיש. ביז יידען זענען געווען אויסגעטאָן פון דער וועלט, זיי האָבען געלעבט נאָר מיט תורה, מצוות און מעשים-טובים; מ'האָט נישט געקלערט, נישט פון בילדונג, נישט פון אַרבעט, נישט פון פּאָליטיק, נישט פון צו זיין פּאָליטיש אַ פאָלק מיט פעלקער גלייך, און די וועלט גופא איז אויך געווען אַן אַנדערע: מ'האָט דאָ אויך נישט געקלערט אָדער נישט קלאָר אויסגעטייטשט זיך אַ סך זאַכען פון בילדונג, קולטור, פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע רעכט. ביז דעמאָלט האָט זיך דער ייד געלעבט, אַזוי ווי אַ הינדעלע אין זיין אייעלע; ער האָט אויסגעפירט אַ וועלט אויף יידיש און האָט זיך געפילט דערמיט געזונט אויף אַלע אברים, ממילא האָט ער נישט געקלערט וועגען יידיש, נישט גערעט דערפון, וואָס האָט אים געפעלט? ווער האָט אים אָנגערירט זיין שפּראַך?

פון יענער צייט אָן האָט זיך, אָבער, זייער אַ סך געביטען. יידען לעבען שוין נישט נאָר מיט עולם-הבא אַליין, זיי ווילען שוין געניסען פון אַ וועלט. יידען ווילען שוין בילדונג, גלייכע רעכט, אַ מענטשלעך, ווירטיק לעבען, און די וויטזועענדיקע אין פאָלק ווילען שוין עפּעס מער: אַ געזונט, יידיש-נאַציאָנאַל לעבען מיט אַלע פעלקער גלייך. די וועלט האָט זיך אויך געביטען.

מלחמות און רעוואָלוציעס האָבען איִבערגעקערט אַ וועלט: די דעמאָקראַטיע, דאָס הייסט, דער פּשוט'ער מענטש, וואָס ביִזאַהער איִז ער געווען בשפל המדרגה, דער איִז געוואָרען אַ מענטש, האָט זיִך דערפיִלט פאַר אַ ביִרגער מיִט אַלעמען גלייך, און אַרבעט צו פאַרווערבען זיִך די גרויסע דעה איִן אַלע מלוכה-ענינים, איִן גאַנצען סדר-לעבען. פעלקער, וואָס זענען געווען געיאָגט און געפּלאָגט, ניִשט געוואַגט דעם קאָפּ אויפצוהייבען, זענען אויפגעריִכט געוואָרען, אָדער ס'האַלט דערביי, אַז זיי זאָלען אויסגעלייזט ווערען, זיי זענען אויפגעשטאַנען תחית-המתים, אַרבעטען— שטאַרק צו פאַרפעסטיִגען זיִך, און וויִלען ניִשט שענקען זייערס. ייִדען לעבען שוין מער ניִשט אָפּגעזונדערט, זיי זענען שוין איִן דעם רעכטען מיִט. זיי מוזען זיִך קלאָר אָפּגעבען חשבון וועגען אַ סך זאַכען: ווי האַלטען זיי איִן מלוכה, איִן פּאָליִטיִק בכלל; ווי באַנעמען זיי זיִך אַקעגען אַנדערע פעלקער; וואָס וויִלען זיי פאַר זיִך אַליין, וואָרום דאָס אַלץ איִז זיי נוגע איִן לעבען אַריין. יעדער ייִד, למשל, ווייסט, ווי האָט זיִך ייִדען געלעבט פריִער בימי ניִקאָלאַי און נאָכדעם, נאָך דער רעוואָלוציע. יעדער ייִד ווייסט, ווי ער האָט זיִך געפיִלט איִן פּוילען פריִער, ווען פּוילען איִז נאָך געווען אַ טייל רוסלאַנד, און פּויליִשע ייִדען זענען געווען איינס מיִט רוסלענדער ייִדען, איִן וואָס טוט זיִך איִצט, אַז איִן פּוילען ווערען בעלי-בתים די פּאָליאַקען, און פּויליִשע ייִדען זאָלען דאַרפען בלייבען מיִט זיי איינער אַליין אויג אויף אויג. ווען איִן אַמעריִקע פעלט-אויס אַרבעט אָדער מ'מאַכט שווערער דאָס אַריינפאָרען אַהער, פיִלען עס זיִבען-אַכט מיִליאָן ייִדען איִן רוסלאַנד, גאַליִציע און רומעניע זייער גוט, אַזוי ווי ס'וואָלט געווען באַ זיי איִן דערהיים. ווען מען פאַרווערט אַרויסצוגעבען ייִדיִשע בלעטער, פיִלט דאָס שוין דער ייִד. הקצור, אַ וועלט האָט זיִך געביִטען, דאָס גאַנצע ייִדיִשע לעבען האָט זיִך געענדערט און ממילא האָט זיִך אַ סך געביִטען איִן דעם פרט פון ייִדיִש אויך.

געענדערט האָט זיך אַלצדינק אין יידישען לעבען. געביטען האָבען זיך קודם-כל י י ד י ש ע פ ר נ ס ו ת. נאָר וואָס דען? פון יידישע פרנסות קלערט מען שוין אַ שטיק צייט און מ'טוט אין דעם, אַז יידען זאָלען באַקומען אַ בעסערען מעמד. שוין הונדערט יאָר צוריק האָבען אויפגעקלערטע יידען גענומען איינלייגען אַ וועלט, אַז פון ווינט און פון שענק קאָן קיין פאָלק נישט לעבען; יידען מוזען זיך נעמען פאַר מלאכה, ערד-אַרבעט און אַנדערע נוצלעכע אַרבעט. פאַר דער צייט איז אין דעם פרט עפּעס אויפגעטון געוואָרען און מ'טוט ווייטער. אַמאָל איז דאָס געווען אַ שטיק אפיקורסות, עפּעס אַנ'איינשטעלעניש אַזוינס צו רעדען. איצט איז דאָס שוין קיין נייעס נישט. אַלע פאַרשטייען און וויסען, אַז אָהן דעם, אָהן נוצלעכע אַרבעט, קאָן דאָס יידישע פאָלק נישט אויפגעריכט ווערען. דאָס אייגענע אויך מיט ב י ל ד ו נ ג. בעת הונדערט יאָר צוריק, און אפילו נאָך דרייסיק, פערציק יאָר צוריק, אין די פאַרוואָרפענע עקען, האָבען משכילים גע'טענה'ט, אַז יידען דאַרפען זיך בילדען, דאַרפען לערנען שפראַכען און וויסענשאַפטען, איז דאָס געווען, ווי אַ דונער אין מיטען העלען טאָג. אַלע אונדזערע פרומע, און גלאַט גאָטס סטראַפּטשעס, האָבען מרעיש-עולמות-געווען: סטייטש! וואָס וויל מען טון מיט יידען? מ'פירט יידען צו שמד! און צו וואָס דאַרפען מיר דאָס? וואָס פעלט אונדז, אַז מיר האָבען אַזאַ אייביגע תורה?—אַזוי האָבען זיי דאַמאָלס גע'טענה'ט, און דאָס פאָלק האָט תחילת כמו זיי געגעבען גערעכט. איצט איז שוין פון די אַלע טענות כמעט קיין זכר נישט געבליבען. יידען ווילען האָבען בילדונג; מ'האָט שוין קיין מורא נישט, אַז דאָס זאָל שאַדען צו יידישקייט, און ס'פרעגט זיך נאָר, וויאַזוי דערלאַנגט מען דאָס.

דאָס אייגענע איך מיט „פראַוועס״,—יידען זאָלען האָבען רעכט גלייך מיט אַלעמען. בשעת ס'זענען אויפגעקומען אַ פאָר צענדליק יאָר צוריק די יונגעלייט-דעמאָקראַטען, וואָס האָבען זיך איינגעשטעלט זייער, אַז יידען זאָלען ווערען אויס קנעכט, יידען

וואָלען זײַן גלײַכע בירגער מיט אַלעמען, האָבען אונדזערע פּני, דאָס גאַנצע פּעקעל רעדעלפירער אײַנגעלײגט אַ וועלט: זײ מאַכען אונדז אומגליקלעך, איבער זײ קומען אַלע צרות און גזרות אויף ייִדען! איצט פאַרשטײען שוין אַלע, אַז זײ, די ייִדישע דעמאָקראַטען, זענען געווען גערעכט, אַז ייִדען האָבען באַדאַרפט טון צוזאַמען מיט אַנדערע, אָפּצוראײַניגען די אַלטע צאַרישע אָרדענונג, אַז נאָר די רעוואָלוציע האָט געקאָנט באַפרײַען דאָס גאַנצע לאַנד און ייִדען אויך בתוכם, און אַז מ'לײגט נישט אַרײַן, נעמט מען נישט אַרויס.

איצט איז דאָס שוין אַלץ אַלטע, גוט-באַקאַנטע זאַכען. איצט שטײען מיר ערב אַ נײַער תקופה אין דער גאָרער וועלט און אין ייִדישען פאָלקסלעבען אויך. איצט, ווי מיר האָבען שוין פריער דערמאָנט, שטײען פעלקער אויף תחית-המתים; פעלקער ווילען אָיסגעלײזט ווערען, יעדעס פאָלק אויף זײַן שטײגער. אַ פאָלק, וואָס זיצט פון לאַנג-אָן אויף אַן'ערד, האָט געהאַט אַמאָל אַן'אײגענע מלוכה, זאָל ווײַטער אויפגעריכט ווערען; זאָל ווערען ווידער בעל-הבית אויף זײַן לאַנד, ווי, למשל, פוילען, אוקראַינע; אַ פאָלק, וואָס האָט נישט קײן אײגען לאַנד, וואָס זיצט געמישט מיט אַנדערע פעלקער, זאָל ווערען בעל-הבית איבער זײַנע אינעווײניקסטע ענינים: איבער זײַן בילדונג, זײַן שפּראַך, זײַנע קהל'שע הצטרכות. דאָס לעצטע איז שטאַרק נוגע אונדז ייִדען. מיר האָבען שוין פריער געפּרוּווט אויפצוקלערען, אַז איצט פאָדערט דער ייִדישער קיום,—ייִדען זאָלען ווערען פּאָליטיש אַ פאָלק מיט אַלע פעלקער גלײַך; דאָס גאַנצע פאָלק זאָל ווערען נאַציאָנאַל גלײַכבאַרעכטיגט, אַזוי ווי יחידים זענען געוואָרען אַלס בירגער גלײַכבאַרעכטיגט,—דאָס איז נוגע יעדען ייִד, וואָס קלערט פון דעם כּלל. און ווײַל באַ נאַציאָנאַלע רעכט, באַ אויפגעריכט-ווערען אַלס אַ פאָלק האָט די שפּראַך אַזויפיל צו זאָגען, דעריבער איז איצט ייִדיש געוואָרען אַזאַ גרויסע זאַך, וואָס איז נוגע אין לעבען

דעם גאַנצען כלל-ישראל. איצט איז דאָס אַזוי דערפאַר, ווייל איצט איז די צייט געקומען; די זאַך איז איצט צייטיק-גע-וואָרען, אַזויווי פריער, מיט יאָרען. איז צייטיק-געוואָרען בּאַ יי-דען די פראַגע פון בילדונג, אַרבּעט, גלייכע רעכט („פּראַוועס״).

איצט ערשט האָבּען מיר דערפילט יידיש, אַזויווי מ׳דער-פילט אַ צאָן, וואָס טוט וויי. ווארום יידיש טוט אונדז איצט וויי. פון אינעווייניק האָבּען מיר די אַלטע שונאים פון דער יידישער פאָלקסשפּראַך—די אַסימיליאַטאָרען, וואָס ווילען, אַז יי-דען זאָלען ווערען אויס-יידען, און יידיש שטייט זיי אין וועג צו פאַר׳גוי׳שען יידען. דאָ אינעווייניק האָבּען מיר אויך אויף זיך ביימאָדישע גוטע פריינט, וואָס ווילען אַראָפּבּרענגען משיח׳ען אויף דעם ביימע ציוניסטישען שטייגער, און יידיש איז פאַר זיי צו ווייניק יידישלעך—זיי מוזען האָבּען דוקא העבּרעיש. פון אויסען-ווייניק האָט נאָך יידיש אויך נישט דעם רעספּעקט און די רעכט, וואָס אַנדערע שפּראַכען האָבּען, און אַ סך זענען מיר אין דעם אַליין שולדיג, ווייל מיר האָבּען נישט אַזוי געמאָנט, ווי אַנדערע פעלקער מאָנען. איצט, בּעת מיר דאַרפען אין מוזען אויפגעריכט ווערען, אויסגעלייזט ווערען אַלס אַ פאָלק, און יידיש דאַרף דאָ זיין דער יסוד: מיר דאַרפען דער וועלט זאָגען, אַז מיר בּויען זיך אויף יידיש,—איצט פילען מיר דעם ווייטיק, וואָס מזיקים—אייגענע און פרעמדע—פאַרשאַפען אונדזער פאָלקסשפּראַך, לאָזען איר נישט אַ קאָפּ אויפהייבּען דעריבּער מוזען מיר איצט קלערען וועגען יידיש, רעדען וועגען יידיש: דאָס וואָס יידען האָבּען פריער נישט געטאָן, בּעת יידיש איז נישט געשטאַנען פאַר אַזאַ נסיון און יידיש האָט מען נישט אָנגערירט. נישט קיין נייעס ווילען מיר איצט אויפטון בּעצם, ווי ס׳ווילען אויפטון די העבּרע-יסטען, וואָס ווילען אויפשטעלען תחית-המתים די העבּרעישע שפּראַך. יידיש דאַרף מען נישט לעבּעדיק מאַכען, נישט איינ-פלאַנצען, נישט שטאַרקער מאַכען. יידיש איז לעבּעדיק, טיף-איינגעוואָרצעלט און שטאַרק אין פאָלק. ניי איז נאָר, וואָס איצט

זאגען מיר דאס, װאס ס'איז. איצט איז נישט גענוג צו װיסען דאס באַ זיך און שװײגען; איצט איז געקומען די צײט צו זאגען זיך און אַ װעלט: ײדיש איז אונדזער שפראַך און װעט בלײבען אונדזער שפראַך!

דאס לעבען גײט זיך זײן װעג, און די טבע פון אַ לעבעדיקער זאַך, פון אַ זאַך, װאס האט אַ חזוק אין לעבען איז צו גובר-זײן אַלע מניעות און דערלאַנגען זײן צװעק. מיר זעען עס מיט ײדיש אויך. משכילים האבען אפּגערעט דאס פאלק פון ײדיש; אַסימיליאַטארען האבען געשפּיגען אויף ײדיש און גע'רודפ'ט, װי װײט זײ האבען געקאנט; ציוניסטען און העברעיסטען פאַר'מאוס'ען איצט ײדיש באַם פאלק אין די אויגען, און װאלטען גערן פּטור-געװארען פון דער פאלקספּראַך; די אַלטע רעגירונג האט ביד-חזקה געזען אויסצוראטען ײדיש; נישט געלאזט פאַר דעם אין ערגעץ קײן דריסת-הרגל. ײדיש האט פון אַלע זײטען פאַרביטערטע שונאים, און דאך איז ײדיש די לעצטע יארען שטאַרקער געװארען, נישט שװאַכער. אויף ײדיש איז אויפגעװאַקסען אַ פײנע הײנטװעלטיקע ליטעראַטור, װאס אײגענע און פרעמדע האבען שוין דרך-ארץ פאַר איר. אויף ײדיש איז אויסגעװאַקסען אַ ײדישע פרעסע, צײטונגען און זשורנאַלען, װאס האבען הונדערטער טויזענטער לײענער, און ײדען, און די װעלט הערען זיך צו צו זײ. אויף ײדיש איז אויסגעװאַקסען אַ טעאַטער, װאס ביסלעכװײס װערט דאס אַ זאַן. אפילו הײנטװעלטיקע שולען, װאס ײדיש האט לויט דעם געזעץ נישט געטארט דארט געדאַכט װערען, אפילו שולען אויף ײדיש זענען אויפגעקומען, װער שמועסט שוין אװענט-קורסען, די לעצטע צײט אויך פאלקס-אוניװערזיטעטען. אַ גרויסע בילדונגס-אַרבעט און קולטור װערט אויסגעפירט אויף ײדיש: ביכער, און צײטונגען און לעקציעס וכדומה. און דאס װיכטיקסטע: ײדיש האט אַנ'אײגענע פאלקס-אינטעליגענץ, און ביסלעכװײס שטײט צו ײדיש אונדזער אינטעליגענץ בכלל. געבילדעטע, געשטודירטע, װאס

זיי האָבען פון יאָרען אָן געהאַט די פּריוויליעגיע אויף רוסיש פּויליש; וואָס זיי האָבען באַדאַרפט פיינט-האָבען יידיש, אין בעסטען פאַל קרימען די נאָז פון יידיש,—זיי קומען איצט צו יידיש, רעדען און שרייבען אויף יידיש, און נעמען זיך אָן די עולה פון דער פאָלקסשפּראַך. דאָס איז נישט קיין צופאַל און נישט קיין אָפּרעד: דאָס לעבען האָט אַזוי געהייסען. אונדזער פאָלק וואַקסט, עס ווערט שטאַרקער, געבילדעטער, און מיט אים וואַקסט זיין שפּראַך.—יעדער, וואָס וויל זיין מיט'ן פאָלק, מוז אויך קומען צו זיין שפּראַך.

יידישיסטען ווילען קיין נייעס נישט אויפטון, נישט אָנוואַרפען עפּעס ועמען ס'נישט איז; זיי ווילען נישט א יסוואָרצלען דאָס, וואָס האָט באמת אַנ'אחיזה אין יידישען לעבען: נישט תנ"ך, נישט לשון-קודש אַלס אַ ביכערשפּראַך. יידישיסטען זענען נאָך ווייטער פאַר אַנדערע. אַזויווי בשעתם האָבען משכילים געזען ווייטער פאַר אַנדערע מיט בילדונג. יידישיסטען זעען, וואָס ס'דאַרף זיין מיט יידיש, וואָס ס'מוז זיין און זאָגען דאָס דעם פאָלק. זיי ווילען גרינגער מאַכען דעם פאָלק דעם וועג צו קומען צו זיך; צו ציען פון זיין שפּראַך, פון זיין יידיש דאָס, וואָס קאָן אים שיינען און נוצען.

אינהאַלטצעטעל.

זײַט

הקדמה. 5

I פון וואַנען נעמען זיך „יידיעיסטען"? 25– 8

די משכילים 9

די נײַמאָדישע נאַציאָנאַליסטען און ציוניסטען. 21

II וואָס ווילען די יידישיסטען? . . 44–25

יידישע שולען און בילדונג . . . 25

מיר קאָנען נישט אָנקומען צו קיין פרעמדער שפּראַך. 29

אין אַ שול אויף אַ פרעמדער שפּראַך קאָן דאָס
קינד קיין פּעולה נישט האָבען 32

די שול דאַרף זײַן איינס מיט דער היים, מיט
דער סביבה 36

די שול דאַרף נוצען דעם מענטשען אין לעבען 39

צי מיינען די יידישיסטען באַר יידיש? תנ"ך און
העברעאיש 41

די לאַנדשפּראַך 42

III וואָס טענה'ן די העברעיסטען? . 76–45

יידיש איז קיין שפּראַך נישט. צי איז יידיש
אַ שפּראַך? 46

מ'דאַרף לערנען אַלצדינק אויף העברעיש . 50

וואָס קלערט דאָס פאָלק פון העברעיש . 51

זייט

צי מיינען טאַקע די העברעיסטען, אַז העברעיש
וועט ווערען אַ לעבעדיקע שפּראַך אין גלות? 57
צי דאַרף מען לערנען יידיש? . . . 60
די יידישע שול און די מלוכה . . . 66
מיר און אונדזערע שכנים-פעלקער . . . 71

IV אַ קאַפּיטעל אויטאָנאָמיע. . . . 76–111

וואָס איז אַזוינס אויטאָנאָמיע? . . . 77
אויטאָנאָמיע און שפּראַך . . . 94
אויטאָנאָמיע פאַר יידען און יידיש . . . 99
אויטאָנאָמיע פאַר יידען און אונדזערע שכנים-
פעלקער 104
סוף דבר 111–118